

T. C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

KÜRESEL YOKSULLAŞMA VE KÜRESEL TERÖR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Erkan KAYAN

Danışman
Prof.Dr.Kerem ALKIN

İstanbul, Kasım 2007

T. C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

KÜRESEL YOKSULLAŞMA VE KÜRESEL TERÖR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Erkan KAYAN

Danışman
Prof.Dr.Kerem ALKIN

İstanbul, Kasım 2007

Hazırlamış olduğum tez özđün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiç bir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva etiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup; Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

Erkan KAYAN

ÖZ

ABD'ye yönelik olarak 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör saldırısından sonra, terör hareketleri ve terörün doğası uluslararası alanda yeniden tartışmaya açılmıştır. Terörün sadece tek bir ulusu tehdit etme özelliğinin ortadan kalktığı, bunun yerine küresel terör denebilecek bir tür yeni terör konseptinin öne çıktığı görülmektedir. Bu yeni terör türü "Küresel Terör" olarak tanımlanmıştır. Bu terör türünün tarihte gözlemlenen terör türlerinden farklı olduğu ve farklı önlemler alınması gerektiği fikri oluşmuştur. Ancak alınabilecek önlemler için öncelikle küresel teröre sebep olan faktörlerin detaylıca araştırılması ve bu araştırma neticesinde belirlenen sebeplerin ortadan kaldırılması ile küresel terörün önüne geçilebileceği açıktır.

Günümüzde ekonomik sorunlar toplumlarda birçok sosyal soruna yol açmaktadır. Küresel terörün sebepleri arasında da gösterilen küresel yoksullaşma ekonomik anlamda ülkeler ve toplumlar arası kutuplaşmayı artırmaktadır. Küresel terör ile mücadele etmenin bir yolunun ekonomik iyileştirmelerden geçtiği, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere, çeşitli uluslararası kuruluşlarca ifade edilmektedir.

Terörün gerçek kaynağı olarak küresel yoksullaşmanın gösterilmesi tam olarak doğru bir ifade olmamaktadır. Bu çalışma, temel olarak, terörün siyasi ve tarihsel olaylardan kaynaklandığını, ancak eşitsizlikler ortamında çok daha ileri düzeylere taşınarak boyut değiştirdiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Terör, Eşitsizlikler, Kalkınma

ABSTRACT

Following 11-Sep attack targeted at WTO, the concept of terror is brought back into scientific and intellectual agenda of both Western and Eastern countries which were mostly Islamic and ruled by Islamic rules. It is now much more discussed that the conventional direction of terrorism has been shifted from nationalistic scale towards global one. This is called global terrorism different from all of its similar forms observed through history of civilisation and therefore unusual precautions must be launched in all countries which are under the attacks of this kind of terrorism. For this reason, recently developed political approaches called pre-emptive measures/strike have emerged as a new interpretation of national security, especially in USA. In this line, US admiration has also defended the idea that the main source of the terrorism is the widespread poverty and undeveloped economical conditions prevailed for long time in some countries. This is also backed by international organisation such as UN. However, there is no doubt that this approach is open to further questioning from the point of view of the countries accused of being the motherland of terrorism.

The poverty should not be seen as actual source of global terrorism it is not realistic, This paper argues with the idea that terror is mainly related to history and politics rather than economic, beside this, terror movements are fed and powered by inequalities created and boosted by capitalism. Under capitalist market conditions, terror changes its dimension and becomes global one.

Key Words

Inequalities, Development and Terror

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ TANIMI VE OLUŞUMU

1.1. Küreselleşmenin Tanımı	3
1.2. Küreselleşme Türleri	9
1.2.1. Ekonomik Küreselleşme.....	9
1.2.2. Siyasal Küreselleşme.....	10
1.2.3. Sosyo Kültürel Küreselleşme.....	11
1.2.4. Teknolojik Küreselleşme.....	11
1.2.5. Çevresel Küreselleşme.....	12
1.3. Küreselleşme Kavramına Yönelik Yaklaşımlar	12
1.3.1. Küreselleşmeyi Destekleyen Görüşler.....	13
1.3.2. Küreselleşmeye Karşıt Görüşler.....	14
1.3.3. Dönüşümcüler , Küreselleşmeye Yoğun destek Verenler.....	17
1.4. Küreselleşmenin Getirdiği Yenilik ve Fırsatlar	19
1.4.1. Küreselleşmenin Getirdiği Tehlike ve Sorunlar.....	21
1.4.2. Küreselleşmenin Sosyolojik Açıdan Etkileri.....	23

2.YOKSULLUK KAVRAMI VE KÜRESEL YOKSULLAŞMA

2.1.Yoksulluğa İlişkin Yaklaşımlar	25
2.1.1. Kavramsal Olarak Yoksulluk.....	25
2.1.2. Bürokratik Görüş.....	26
2.1.3. Moralist Görüş.....	31
2.1.4. Akademik Görüş.....	32
2.1.5. Yetkinsizlik Teorisi.....	34
2.2. Tarihsel Süreçte Yoksulluk	34
2.2.1 Küresel Yoksulluğun Dünü Bugünü.....	37
2.2.2 Küresel Yoksulluğun Tarihteki Gelişimi.....	39
2.3. Yoksulluğun Küresel Boyutları	40
2.3.1 Mutlak Yoksulluğun Tanımı ve Dünyadaki Boyutu	41
2.3.2 Yoksulluğun Kırsal ve Kentsel Yapıyla İlişkisi.....	44
2.3.3 Yoksulluğun İnsani Gelişme Endeksiyle İlişkisi.....	48
2.3.4 Yoksulluğun Gelir ve Gelir Dağılımıyla İlişkisi.....	50

3. KÜRESEL TERÖRİZME KAVRAMSAL BAKIŞ

3.1. Küresel Terörizmin Analizi İdeolojisi ve Nedenleri	52
--	----

3.1.1. Metodolojik Yöntem.....	53
3.1.2. Kavrayış Yöntemi.....	54
3.1.2.1 Baskıcı Küreselleşme.....	54
3.1.2.2 Batı Modernliği ve Siyasal Şiddet.....	55
3.1.2.3 Sınıflar Arası Eşitsizlik.....	56
3.1.3. Küresel Terörizmin Değişen İdeolojisi: Öncesi ve Sonrası.....	57
3.2. Küresel Terörizmin Eski ve Yeni Nedenleri.....	60
3.2.1. Sosyo Kültürel Nedenler.....	60
3.2.2. Ekonomik Nedenler.....	61
3.2.3. Siyasi Nedenler.....	62
3.3. Terörizmin Küreselleşmesine Yol Açan Unsurlar.....	63
3.3.1. Teknolojik Terörizm.....	63
3.3.2. Terörizmin Küreselleşmesinde Enformasyon Teknolojilerinin Rolü.....	66
4. TEK YÖNLÜ KÜRESELLEŞMEYE KARŞI AÇILAN SAVAŞ VE TERÖRİZMİN GELECEKTEKİ YÜZÜ	
4.1. 11 Eylül 2001 Küresel Terör Açısından Milat.....	70
4.2. 11 Eylül Saldırılarını Diğer Terör Eylemlerinden Ayırt Eden Nitelikler...	72
4.3. 11 Eylül Saldırıları ve Medeniyetler Arasındaki Çatışma.....	74
4.4. 11 Eylül Saldırılarından Sonra Oluşan Global Terörün Evrimi, Siyaseti ve Gelecekteki Etkileri.....	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	82

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması.....	18
Tablo 2: Bazı Dünya Ülkeleri Arasında Uluslararası Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Nüfus Yüzdeleri ve Yoksulluk Açığı.....	42
Tablo 3: Sanayileşmiş Ülkelerde Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Bazılarında Yoksulluk.....	43
Tablo 4: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk 1987 ve 1998.....	44
Tablo 5: Ulusal Yoksulluk Çizgilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı..	45
Tablo 6: Dünyada Kırsal ve Kentsel Yoksulluğun İleri Düzeyde Olduğu Ülkeler...	46
Tablo 7: Bileşik Yoksulluk Endeksleri:	49
Tablo 8: Ekonomilerin Uluslararası Gelir Sınıflaması Kişi Başına Düşen Gelir.....	51

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
BM	: Birleşmiş Milletler
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülke
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KİS	: Kitle İmha Silahı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBGE	: Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi'nin
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Günümüz dünyasında insanların yoğun olarak maruz kaldığı ve her nedense neden ve sonuçlarının net bir şekilde ortaya konulamadığı , bilimadamlarınca yapılan araştırmaların bile farklı görüşler içerdiği ve net bir sonuca ulaşamayan “ Küreselleşme , Küresel Yoksulluk ve Küresel Teröre Etkileri ” ne bir açıklık getirmek herkes tarafından kabul edilebilirliği olan bir sonuca ulaşmak ,bunun yanında tarihi süreç içerisinde küreselleşme olgusu ile beraber siyasi ,ekonomik ,sosyal ve kültürel açıdan inceleyerek ortak bir kavrama ulaşmak maksadı ile bu tez konusu tercih edilmiştir. Konu dört ana başlık altında dünden bugüne tarihi bir süreç içerisinde incelenmiştir.

Küreselleşme kavramı, son dönemlerin en çok tartışılan ve hakkında yargıya varılamayan kavramlarından biridir. Gerek akademik gerekse popüler literatür içerisinde kendine önemli bir yer bulan küreselleşme konusunun ele alınma sebebi her türlü görüşü dikkate alarak küreselleşme için her kesim tarafından kabul görececek bir tanım oluşturmaktır.

Dünyanın küçülmesi, daralması ve sınırların ortadan kalkması anlamına gelen küreselleşme, beraberinde olumlu ve olumsuz birçok sonucu getiren çok kutuplu ve çelişkili bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği en olumsuz sonuçlardan biri ise yoksulluktur. İkinci ana bölümde küresel yoksulluk tarihi süreç içerisinde liberal , neo-liberal politikalar ve kavramsal olarak yoksulluğun ne anlama geldiği ve tarihi süreç içerisinde yoksulluğun tanımında kullanılan çeşitli teorilerin (bürokratik,akademik,moralist ve yetkinsizlik) ne derece geçerli olduğu ve tüm dünyada kabul gören yoksulluk ölçüsünün neler olduğu ve neleri kapsadığı incelenmiştir.

Bireyler, kurumlar ve toplumlar bilinmeyen ve beklenmeyen konusunda hep endişe duyarlar. Küresel Terörizm doğası gereği böyle bir nitelik taşır. Beklenmedik bir zamanda gelir ve binlerce insanı bir anda yok edebilir. Karşı karşıya bulunulan tehlikenin kesin olmayan bir nitelik taşıması, terörün özüne uygundur. Uluslar tarih boyunca çeşitli terör eylemleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Günümüzde ise terör artık uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler, toplumsal değişimlere yol açmış ve bu bağlamda terörün geleneksel anlamı

ve işleyişi de değişime uğramıştır. Üçüncü ana bölümün konusu olan küresel terör öncelikle kavramsal olarak ele alınmış ve tarihi süreç içerisinde devletlerin ve toplumların maruz kaldığı küreselleşme karşısında nasıl bir evrim geçirdiği dünden bugüne uygulamış olduğu taktiklerin gelişen enformasyon ve iletişim sayesinde coğrafi sınırlarının nerelere geldiği incelenmiştir.

Terörün bir dönüm noktası olan 11 Eylül 2001 saldırılarının oluş nedenleri ve müteakiben ABD ile beraber teröre karşı topyekün bir savaş ilan edilmiştir. Bunca yıldır dünyada sonuçları bu kadar ağır olmasa da terörü kendi evinde yaşayan ABD'nin almış olduğu tedbirler ve bu tedbirlerin diğer dünya devletlerine getirileri ve götürülerinin neler olduğu gelişen enformasyon ve iletişim teknolojisi karşısında terörün bunları nasıl bir vasıta olarak kullandığı ; medyanın ister istemez teröristlere nasıl yardımda bulunduğu ve bütün bu teknolojik hızlı gelişim karşısında dünya ülkelerinin nasıl tedbir alacağı ve nasıl yok edeceği anlatılmaktadır.

BÖLÜM I

KÜRESELLEŞME KAVRAMININ TANIMI VE OLUŞUMU

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır.¹

1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme kavramını açıklamaya yönelik bir çok tanım bulunmaktadır. Tanımların ortak özelliği ise; ortak bir tanım üzerinde anlaşmaya varılamamasıdır. Bu da çok doğal, nitekim, küreselleşmeyi açıklamada yararlanılan dünya görüşleri, bakış açıları ve ideolojiler değiştikçe, tanımın içeriği de değişmektedir. Literatürde yer verilen bu tanımlamaların bazılarına değindikten sonra, tanımların elverdiği ortak paydalar ışığında biz de yeni bir tanıma ulaşmaya çalışacağız. Sosyal bilimci Giddens, küreselleşmenin, nasıl anlaşılacağı, yeni bir kavram olup olmadığı ve yol açacağı sonuçların neler olabileceği gibi pek çok yönüyle sorgulanan bir kavram olduğunu belirtmektedir. Bir ölçüye kadar farklı politik yönelimlerle ilişki içerisinde birbirine zıt iki fikir ortaya çıkmıştır. Bazıları küreselleşmenin tamamen bir mit olduğunu ya da çoğunlukla uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu ileri sürmektedir.

Bu bakış açısı, sosyal demokrasiyi koruma ve geliştirme arzusundaki görüşlere cazip gelmektedir. Söz konusu bu görüşler için, küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır. Bunun bir taklit olduğunu görüp gerçeği fark ettiğimizde daha önceki yaklaşımımıza (sosyal demokratik) devam edebiliriz. Diğer kutupta ise, küreselleşmenin sadece gerçek değil, aynı zamanda son derece yaygınlık kazandığını söyleyen görüşler bulunmaktadır.

¹ Yusuf Erbay, **Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.13.

Küreselleşme, sadece ya da öncelikle ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmemektedir, fakat içinde yaşadığımız dönemde zamanın ve mekanın dönüşümünü de dikkate almamızı gerektiren bir kavramdır. Ekonomik olsun ya da olmasın, uzakta meydana gelen olaylar bizleri önceki dönemlere göre daha doğrudan ve anında etkilemektedir. Öte yandan, bireyler olarak aldığımız kararlar etkileri bakımından da küresel etkiye sahiptir. Örneğin sağlık amacıyla bireylerin uyguladıkları diyetler, belki de dünyanın öteki ucunda geçimini gıda üreticisi olarak temin eden insanları etkilemektedir. Küreselleşmeden sanki bir doğa gücüyümüş gibi bahsedilmekle beraber asla böyle bir şey söz konusu değildir. Devletler, iş çevreleri ve sosyal gruplar küreselleşmenin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Özetle küreselleşme, politik ve ekonomik etkilerin birleşiminden doğan bir dizi karmaşık süreçlerden oluşmaktadır.²

Giddens'in; küreselleşme ile ilgili yorumlarında yer verilmesi gereken bir başka alıntı da şu şekildedir: "İletişim devrimi ve bilgi teknolojisinin yaygınlaşması küreselleşme süreçleriyle yakından bağlantılıdır. Bu durum ekonomik alanda dahi böyledir. En yoksul bölgeleri de kapsamı içine alan ve anında gerçekleşen elektronik iletişim, yerel kurumları ve gündelik yaşamı sarsmaktadır. Peki artık ulus-devlet "hayali" bir olgu konumuna gelmekte, yönetimler de varlıklarını yitirmekte mi dir? Elbette hayır, fakat ulus devlet yapısının değişim içerisinde olduğu bir gerçektir. Keynesci ekonomi yönetiminin temelini oluşturan ve ulus-devletlerin eskiden sahip oldukları bazı güçler etkinliklerini yitirmişlerdir. Küreselleşme bu bağlamda ulus-devletlerden ayrılmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme yeni talepler ve aynı zamanda yerel kimliklerin üretilmesi için yeni fırsatlar yaratmak suretiyle etkisini göstermektedir. Birleşik Krallıktaki İskoç ulusalcılığının yakın zamanlarda ortaya çıkan ani yükselişi istisnai bir örnek olarak düşünülmemelidir."³

Bir diğer sosyolog, Burnham, küreselleşmeyi kavramlaştırırken şu konulara dikkat çekiyor: "İlk olarak, küreselleşmeyle ilgilenen bir çok kuram, devlet ve piyasayı, sosyal gerçekliğin birbirinden ayırıştırılmış ve izole edilmiş, birbirine dışsal ve oluşsal bir biçimde var olan iki yönü olarak gördükleri için, devlet piyasa ilişkisini tatmin edici bir

² Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**. Alfa Basını Yayın. İstanbul. 2000. s.12.

³ Giddens, **a.g.e.**, s.13.

şekilde kavramsallaştıramamışlar. Bunun sonucu olarak da, popülist (ve yanlış yönlendirici) bir “devlet iktidarını piyasaya kaptırdı” iddiası ortaya çıkmıştır.

İkincisi, uluslararası yeniden yapılanma sürecinin ulus devlet tarafından emeği daha sıkı disipline etmek ve emek-sermaye ilişkisini yeniden organize etmek amacıyla üstlenildiğini tartışalım. Bu noktada belirtmeliyiz ki, küresel kapitalizm hala antagonistlik (muhalif karşı) bir devlet sistemi olarak kurulmakta ve küresel ekonomi politikası karakterize eden değişimler, kökleri emek-sermaye çelişkisinde yatan sorunları çözmek amacıyla devletler tarafından ortaya konulmaktadır.

Son olarak, var olan yönetim stratejilerinin ekonomi politikaları söz konusu olduğunda, keyfiyetten kurala doğru bir kayma olduğunu, meşru siyasi, ekonomik ve endüstriyel eylemleri birbirinden ayıran sınırların yeniden çizildiğini ve çeşitli alanlarda karar verme mekanizmalarının parçalandığını ve yetki devrini içeren apolitikleştirme kavramı tarafından karakterize edildiğini savunacağız. Para ve emeğin düzenlenmesi gibi devletin temel eylemleri anlamında, 1980’lerin ortalarından beri apolitikleştirilmiş yönetim formları yönünde ciddi bir tercih görülüyor. Apolitikleştirme olarak anlamını bulan “küreselleşme dili”, karar vermenin politik yönünü ortadan kaldırarak ve böylece politika uygulamalarının etkinliğini artırarak, devlet yöneticilerinin küresel sistemdeki değişimlerden faydalanabilmelerini sağlamıştır. Kısaca, post- modernist ideolojinin, küreselleşme ve apolitikleştirmenin beraberinde getirdiği stratejiler ne bizim için yenidirler, ne de kurulu iktidar odaklarının sonunu simgelemektedirler⁴.

Acaba Burnham yaklaşımından şu sonucu çıkartabilir mi? Küreselleşme, apolitikleştirmeyi beraberinde getirirken, bundan yararlananlar yine “yönetici elit” oluyor. Nitekim karar almanın politik yönünün ortadan kalkmasının onlar için “elem verici” bir yönü bulunmamaktadır. Hatta bireylerin yönetilmesinde bu durum onların elini daha da güçlendirmektedir.

Konuya iktisadi ağırlıklı bakış açısıyla yaklaşan ve özellikle yabancı sermayeye açık olmayı kavramın kilit unsuru haline getiren yaklaşımlar da vardır. Bardhan bunlardan bir tanesidir. Bardhan’a göre küreselleşme; temel olarak uluslararası

⁴ Peter Burnham, **Küreselleşme, Apolitikleştirme ve “Modern” Ekonomi Yönetimi**, Praksis, Sayı:9, Ankara, 2003, s.25.

ekonominin entegre olması ve özellikle de dış ticarete ve yatırıma açık olmak anlamını taşımaktadır⁵.

O'Rourke da benzer unsurları ön plana çıkardığı tanımlamasında küreselleşmeyi, ticari engellerin giderek azaldığı, göçlerin önündeki engellerin ortadan kalktığı, sermaye akışının hızlandığı, Doğrudan Yabancı Sermaye'nin (DYY) serbest kaldığı ve teknoloji transferlerinin hızlandığı bir ortam olarak açıklıyor⁶.

Küreselleşmeye karşı olumlu yaklaşımları ile bilinen Legrain, küreselleşme kavramı ile ilgili gerek popüler kültür eserlerine gerekse Giddens gibi sosyologlara eleştirel bir gözle yaklaşmaktadır. Legrain'in görüşleri özetle şu şekilde: "Lexus ve Zeytin Ağacı kitabında Thomas Friedman küreselleşmeyi "soğuk savaş Sistemi"nin yerine geçmiş bir sistem olarak adlandırmaktadır. Bunun 1989 civarında başladığını düşünmektedir. Soğuk savaşın sona ermesinin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının 1990'larda küreselleşmeye ivme kazandırdığı doğrudur. Ancak küreselleşmeyi 1989'da başlayan bir sistem olarak değerlendirmesi doğru değildir. Dünya ekonomisinin büyük bölümü 1989'dan önce ticaret ve finans aracılığıyla zaten küreselleşmeye entegre olmuştur. Dahası, küreselleşme bir "sistem" değil, soğuk savaş sırasında başlayan ve bugünde devam eden bir entegrasyon ve uluslararasılaşma sürecidir. Eğer 1945'den 1989'a kadar olan sürece Soğuk Savaş egemense, bundan sonra gelen küreselleşme değil Amerikan hegemonyasıdır. Diğer yazarların da düşünceleri karışmış gözükmektedir. Alman sosyolog Ulrich Beck, küreselleşmeyi, bağımsız ulus devletlerin, sınır ötesi bazı aktörlerin güçleri, oryantasyonları, kimlikleri ve ağlarıyla erozyona uğratıldığı ve önemini yitirdiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. İngiliz sosyolog Anthony Giddens ise küreselleşme için, "iletişim devrimi", "hafif ekonomi", "1989 sonrası dünya" ve hatta "kadın ve erkek arasındaki büyüyen eşitlik" kavramlarını kullanmaktadır.⁷

Küreselleşmeyi açıklama yolunda, içeriğine daha geniş bir perspektiften bakmayı tercih eden görüşler de bulunmaktadır. Çok ayrıntılı tanımlamalar olmasa da, bu

⁵ Pranab Bardhan, **Social Justice in the Global Economy**, International Institute for Labour Studies, ILO Social Policy Lecture, University of the Western Cape, SouthAfrica, 1-6 September 2000, s.11.

⁶ Kevin O'Rourke, **Globalization and Inequality: Historical Trends**, National Bureau of Economic Research Working, Paper 8339, Cambridge MA, 2001, s.56-57.

⁷ Philippe Legrain, **Open World: The Truth About Globalisation**, Abacus, Time Warner Boks UK, 2002, s.11-12.

tanımlamaların, küreselleşmenin anlaşılması sürecine getirdikleri boyutlar ve düşündürdükleri ile önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu tanımlardan bir tanesi, küreselleşme kavramını, dünyanın bir bölgesinde meydana gelen sosyal, politik ve ekonomik faaliyetlerin bir parçası olan olayların, alınan kararların, kürenin bir diğer tarafındaki bireyleri ve toplulukları etkilemesiyle ilişkilendiren ve kavramın öncelikle bunu ifade ettiğini öne süren Held-McGrew-Goldblatt-Perraton tanımıdır. Tanıma göre, bunun ötesinde küreselleşme, sınırlar arasındaki ilişkinin rastlantısal veya düzensiz olmadığını daha ziyade düzenlendiğini (örneğin; karşılıklı bağımlılığın fark edilir bir şekilde yoğunlaşması, dünya düzeni içindeki toplumların ve devletlerin öğelerini aşacak bir duruma erişmiştir) öne sürmektedir⁸.

Küreselleşme ile ilgili tatmin edici bir tanımlama şu öğelerin her birini içermelidir: Esneklik, Yoğunluk, Hız ve Etki.

Aynı araştırmacılar diğer bir çalışmalarında küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Küreselleşme; suçtan kültüre, materyalizmden ruhbanlığa kadar çağdaş sosyal yaşamın tüm parçalarının dünya çapında birbirlerine olan bağımlılıklarının genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanmasıdır”⁹.

Küreselleşme kavramına uluslararası sosyal siyaset açısından önemli bir referans olan Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) bakış açısından da yer vermek gerekir. UÇÖ; küreselleşmeyi, ana teması altındaki düşüncenin, ekonomilerin ve toplumların süre giden bir şekilde entegre olduğu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Küreselleşme; yeni teknolojiler, yeni ekonomik ilişkiler, aralarında hükümetler, uluslararası örgütler, işletmeler, işgücü ve sivil toplum kuruluşlarının da (STK) bulunduğu ulusal ve uluslararası çok geniş bir politika yelpazesi tarafından yönlendirilmektedir¹⁰.

UÇÖ tarafından hazırlatılan bir diğer araştırmada da küreselleşme ile ilgili şu yorumlar dikkat çekicidir:

⁸ David Held-Anthony McGrew-David Goldblatt-Jonathan Perraton, **Rethinking Globalization**, The Global Transformations Reader içinde (Ed. D.Held-A. McGrew), Polity Pres, Cambridge, 2003, s.45-46.

⁹ Held ve diğerleri, **a.g.e.**, s.48.

¹⁰ (www.ilo.org,2007)

“Küreselleşme kavramı çok geniş bir kullanma alanı bulmakla beraber, anlamı her zaman tam olarak “açık” değildir. Küreselleşme; ticari serbestleşmenin, yatırım ve sermaye akışının ve teknolojik değişimin ivmesiyle yönetilen ülkelerde hızlı ekonomik entegrasyon olarak tanımlanabilir”. Ekonomi tarihinin önceki dönemlerine kıyasla küreselleşme, hemen tüm ülkelerin mal ve hizmet sektörlerindeki işçileri ve işverenleri kapsamaktadır. Sonuç olarak, geçmişte sadece endüstriyel işçiler küreselleşmenin getirdiği uluslararası rekabetin sonuçlarına katlanırken, bugün, dünya işgücünün çok büyük bir kısmı küreselleşmenin etkilerini hissetmektedir¹¹.

Uluslararası ticaretin ve DYY’nin hacmi büyümekte ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrim ekonomik geçişkenliği kolaylaşmaktadır. Ancak küreselleşme bazı tartışmalı konuları da gündeme getirmektedir, bir çok gelişmiş ülke (GÜ) düşük-ücretli ekonomilerin rekabetinden korkar hale gelmekte ve GOÜ’in firmaları GÜ’in güçlü ÇÜİ’nden kaynaklanan rekabete dayanmakta güçlük çekmektedir. Bu denli değişik ve çok yaklaşım içinden, küreselleşme tanımlamasında en çok kullanılan kelimeleri yan yana getirecek olursak, şöyle bir grup ile karşılaşırız. İşletmelerin sınırlar ötesi faaliyetleri, uluslararası yatırımlar, ticaret, ürün geliştirme, üretim, kaynak yaratma, pazarlama, örgüt yapılarında değişim, kapitalizmin fonksiyonlarında değişim, entegre olmuş uluslararası piyasalar, yeni gelişen bir ekonomik yapılanma, uluslararası işletmelerin belirleyiciliği, uyum sağlama kapasitesi, sert rekabet, esneklik, dünya çapında sosyal ilişkilerin güçlenmesi, birbirinden uzak yerel birimlerin birbirlerinden etkilenir hale gelmesi, yerel ve hatta kişisel sosyal tecrübelerin geçişkenliği, kültürlerin geçişkenliği, enformasyon teknolojilerinin hızlı devinimidir.¹²

Küreselleşme kavramını açıklama yolunda bazı akademik literatürde ekonometrik modeller üzerine çözümlenmelere yer verilerek belirli tezlere ulaşıldığına da rastlanmaktadır. Nitekim, bazı bilimsel araştırmaların sosyal ve psikolojik karar süreçlerine formüllerinde hiç yer vermemesi, bu formüllerin üzerinden ulaşılan sonuçların bilimselliğini de tartışmaya açık hale getiriyor. Hatta bazı formüllerde küresel göç hareketlerinden söz edilirken, kişilerin içinde bulunduğu psikolojik ve

¹¹ Raymond Torres, **Towards A Socially Sustainable World Economy: An Analysis of the Social Pillars of Globalization**, ILO Publication, Geneva, 2001, s.7-9.

¹² Peter Leisink, **Globalization and Labour Relations**, Edward Elgar Publishing Limited, UK, 1999, s.2.

sosyal çevrenin “kukla değişkenle” doldurulmasının, sosyal bilimler açısından “ciddiyetten uzak” bir durum yarattığını ileri sürülmektedir. Bütün bu tanımlardan yola çıkarak küreselleşme ile ilgili bütüncül bir tanıma ulaşma denemesinde bulunursak geniş anlamda küreselleşme; dünyada mevcut uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel katmanlara ait siyasi, ekonomik, sosyal, ekolojik , kültürel ve hatta coğrafik sistemlerin, birbirlerinden farkındalıklarının gün geçtikçe artmasıyla, geçişenliklerinin ve birbirlerini etkileme güçlerinin de arttığı ve dünya çapında bir “farkındalık ve küreye ait olumlu veya olumsuz gelişmelere bilinçli veya tepkisel cevap verme kültürünün oluştuğu”, gelişen bir süreçtir.

1.2. Küreselleşme Türleri

Küreselleşmeyi sadece ekonomi ve finans düzeni gibi sistemlerle açıklamaya çalışmak kavrama ilişkin eksik bilgi vermemize sebep olur. Bütünsellik içinde ele almamız gerekirse bunu ekonomik, siyasal, teknolojik, çevre gibi kavramlarla sosyo-ekonomik olarak açıklamamız gerekmektedir.

1.2.1. Ekonomik Küreselleşme

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde ayrılmaktadır ¹³.

Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmakta ve daha önceki yılların bir devamı yada daha önceki yıllara dönüş niteliği taşımamaktadır. Ticaretin çoğu bölgesel boyutta gerçekleşmekteyken, finans piyasalarında tam anlamıyla küresel ekonomi varlığını sürdürmüştür¹⁴.

¹³ Can Coşkun Aktan, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş; Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.2.

¹⁴ Anthony Giddens, **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000. s.42.

Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyonu üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin oluşmasına ortam sağlamıştır¹⁵. Bu süreçte yeni oluşmaya başlayan uluslararası işbölümü çerçevesinde çok uluslu şirketlerin doğması, sürecin gelişimini ve küresel alana yayılmasını sağlamıştır.

1.2.2. Siyasal Küreselleşme

Küreselleşme, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşımaktadır. Farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir¹⁶.

Toplumların sahip olduğu bugünkü toplumsal yapıların temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet genel olarak kolektif bir kimlik duygusuna sahip, topluma yönelik, aynı fayda ve endişelerle birbirlerine bağlanmış insanlardan meydana gelen uluslararası siyasal bir oluşum olarak tanımlanabilir¹⁷. Küreselleşmede, daha sonrada değineceğimiz gibi ulus-devlet otoritesini kaybetmiş ve yetkisini ulus üstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır.

1.2.3. Sosyo Kültürel Küreselleşme

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların farklılaştığını görmekteyiz.

¹⁵ Aktan, **a.g.e.**, s.3.

¹⁶ Yusuf Erbay, **Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.148.

¹⁷ Ahmet İçduygu, **Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin**, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:33 Mart-Nisan, Ankara, 1995, s.118.

Tüketim alışkanlıkları, giyim, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine benzemeye başlamıştır. Küresel kültürün etkisi ile yerel kültürler kendisini bu küresel kültürün (Internet, televizyon, sinema v.b.) etki alanına kendisini teslim etmiştir.

Sosyo-Kültürel küreselleşme, demokrasi- insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, AIDS ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir¹⁸. Örneğin yüzyıllardır sürmekte olan aile değerleriyle ilgili tartışmalar küreselleştirici etkilerden çok uzak şeyler olarak görülebilir. Oysa değildir, geleneksel aile tipleri dünyanın pek çok bölgesinde ve özellikle kadınların daha fazla eşitlik talep etmesiyle köklü bir dönüşüm geçirmekte ya da zorlanmaktadır. Tarihsel metinlerden bildiğimiz kadarıyla, daha önce kadınların erkeklerle eşit olmaya yaklaştığı tek bir toplum bile görülmemiştir. Bu günlük yaşamda hakikaten küresel çaplı bir devrimdir¹⁹.

1.2.4. Teknolojik Küreselleşme

1980'li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte bu etki günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlık kazanan enformasyon teknolojileri, uluslar arasındaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadırlar²⁰.

Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde devletin geleneksel yapısı sınırlarına kadar değişmiştir. Enformasyon ve bilgi teknolojilerinin günümüzdeki gelişimi ve yakın gelecekteki gelişimi tam olarak bu yeni anlayışın oluşmasında teknolojinin yerini tartışılmaz derecede önemli bir noktaya getirmiştir²¹. Bu da teknolojik küreselleşmenin beraberinde siyasal ve sosyo-kültürel küreselleşmeye olan katkılarını geliştirmektedir.

¹⁸ Aktan, **a.g.e.**, s.4.

¹⁹ Giddens, **a.g.e.**, s.24.

²⁰ Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.26-27.

²¹ Murat İnce, **Elektronik Devlet**, DPT, Ankara, 2001, s.34.

1.2.5. Çevresel Küreselleşme

Ortaya çıkış nedenleri ve biçimleri farklı olsa da hem sanayileşmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde çevre sorunlarının olduğu bilinen bir gerçekliktir. Çevre sorunlarının giderek sınır ötesi nitelik kazanması, dünya milletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmekte ve hiçbir devlet diğer devletlerin sınırları içindeki çevre sorunlarına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım kendi yaşam temellerini kısa yada uzun vadede tehlikeye sokması anlamına gelecektir.

Çevre sorunlarının nedenlerinin karmaşıklığı ve sınır tanımama özelliği küresel çevre politikasının aktörleri olan ulusal devletler, uluslararası örgütler ve ulus-üstü örgütlerin yoğun bir biçimde işbirliğini gerektirmektedir. “Küresel düşünmek, yerel davranmak” anlayışı ile gerçekleştirilecek işbölümüne, ulusal ve uluslararası çevre politikaları arasında bütünlük sağlanmasına gereksinim vardır²².

Çevre koruması ve bunlara yönelik olarak uluslararası alanda yapılan dünya zirvesi niteliğindeki toplantılarda alınan kararların gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde tavsiye niteliğini taşıy nitelikte olmaması gerekmektedir. Çevre bizim ortak geleceğimiz ise bu geleceğin kuralları, yaptırımları ve kontrolleri de ortak esaslara bağlı olmalıdır.

1.3. Küreselleşme Kavramına Yaklaşımlar

Günümüz dünyasını en iyi şekilde anlattığına inanılan küreselleşme kavramına ilişkin olarak farklı algılamalar ve anlamalar yatmaktadır. Kavrama ilişkin olarak çok geniş bir literatürün oluştuğunu söylememiz mümkündür. Ancak sosyal bilimlerin çoğu alanında görüldüğü üzere kavrama ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları ele alacak olursak kavrama yandaş olanlar, olmayanlar ve dönüşümcüler şeklinde birbirinden farklı üç görüş ortaya çıkacaktır.

²² Ayşegül Kaplan, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.189.

1.3.1. Küreselleşmeyi Destekleyen Görüşler

Küreselleşme taraftarları radikaller olarak da anılmaktadırlar. Bunlara göre endüstri toplumlarının bir ürünü olan ulus devlet küreselleşme sürecine ilişkin olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa politikanın yerini almaktadır, çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir.

Bu anlamda, dünya ülkelerinin çoğunda vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur²³.

Bir diğer ifadeyle anlatacak olursak piyasalar devlet mekanizmalarından ve işleyişlerinden daha güçlüdür. Küreselleşme taraftarları da geleneksel ulus devletlerden dünya toplumu anlayışına doğru bir yönelim göstermektedirler.

Küreselleşme taraftarlarının bir başka değerlendirmesine göre piyasalar artık devletlerden daha güçlü bir hale gelmişlerdir. Devletlerin otorite alanlarının gerilemesi diğer kurumlar ile birlikte yerel ve bölgesel otoritelerin artması ve yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Onlara göre dünya toplumu anlayışı geleneksel devlet anlayışının yerini almakta, ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Küreselleşme taraftarlarının diğer bir savı ise giderek artan bir küresel bir ekonominin mevcudiyetinin arttığı şeklindedir²⁴.

Yeni liberalist görüşle de örtüştürebileceğimiz bu anlayış sosyal devlet anlayışını benimsememektedir. Sosyal devlet, gerçekleştirdiği varsayılan yararların tersine bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumumuzun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. Klasik sosyal demokrasinin aksine yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlere doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında

²³ Anthony Giddens, **Küreselleşmenin İklimleri**, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, İstanbul. 1999, s. 25.

²⁴ Bozkurt, **a.g.e.**, s.19.

kendilerinin daha yerel birliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan bir felsefi yaklaşım izlemektedirler²⁵.

Daha öncede belirttiğimiz gibi birçok yeni liberal için küreselleşme olgusu kavrama ilişkin ilk haberci niteliğindedir.

1.3.2. Küreselleşmeye Karşıt Görüşler

Bu görüşe göre küreselleşmenin tamamen bir mit ya da çoğunluklu uzun süreli yönelimlerin bir devamı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısı eski tip sosyal demokrasiyi kazanma arzusundaki kişilere şaşkıncı denecek ölçüde cazip gelmektedir. Yine bu kişilere göre küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır²⁶.

Bunlar küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Küreselleşmenin geçmişe (19.yüzyıla) bakarak o dönemde de derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık 19.yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia etmektedirler. Bunlar, küreselleşmenin bir süreç olduğunu kabul etmeyip herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlamaktadırlar²⁷.

Küreselleşme karşıtı düşüncelerin basını çeken tartışmalardan en önemlisinin yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerinde gittikçe zenginleştiği tezidir. Bu konu son on yılın “Ekonomik Büyüme” araştırmalarının en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Bir çok ampirik çalışmanın gösterdiği de küreselleşme karşıtlarını haklı çıkarır niteliktedir. Sonuç olarak bu yakınsama sadece zengin ülkeler arasında vardır ve zengin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yakınsadıkları kabul edilir. Bölgeler itibarı ya da günümüzdeki dünyada daha gerçekçi olan bir yaklaşımla bloklar arasındaki duruma göz atıldığında, örneğin Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yakınsama olduğu hatta bu yakınsamanın genel olarak OECD ülkeleri için bile söylenebileceği iddia edilirken Afrika'nın kesinlikle iraksama

²⁵ Giddens, **a.g.e.**, s.24-25.

²⁶ Giddens, **a.g.e.**, s.40.

²⁷ Bozkurt, **a.g.e.**, s.21.

trendinde olduğu, yani yoksul Afrika'nın daha da fakirleştii gözlemlenmektedir. Latin Amerika için net bir şey söylenemezken Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin durumunun tam ortada olduğu anlaşılmaktadır. Asya kıtasının bu yakınsama kulübünde gibi gözükmemesinin en önemli nedenlerinden birisi Asya'da bulunan yani sanayileşmiş ülkelerin varlığıdır²⁸. Ancak küreselleşme kavramının sonuçlarından çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur ki ekonomik açıdan zengin kaynaklarını arttırmakta, fakir ülkeler ise kaynaklarını kaybetmekte ve zengin ülkelere kaptırmaktadırlar.

Küreselleşme kavramının ortaya çıkarmış olduğu yeni sosyo-ekonomik yapı, ülkeler arasında ilişkilerin üst seviyeye çıktığı, bununla birlikte yeni uluslararası güçler ve piyasalar üretmektedir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler de gün be gün değişimi hızlandırmaktadır. Burada karşı çıkılanın iletişim ve teknolojik gelişime paralel ortaya çıkan yenilikler değildir. Esas karşı çıkışların temelinde, ortaya çıkan yeni uluslararası güçlerin zorla kabul ettirmeye çalıştığı ekonomik politikalar yatmaktadır. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin, soğuk savaş sonrası kapitalist dünyanın kazandığı ideolojik savaşı ekonomik alanda da gerçekleştirmek ve bu üstünlüğü tüm dünyaya hakim kılmak için uluslararası sermaye tarafından başlatılan bir süreç olduğunu söylemektedirler.

Genel olarak dünyada gözlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden ise küreselleşme, para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçlardır²⁹.

Teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar arasındaki mal, para, sermaye ticaretinin hızlanmasını sağlamakta böylelikle ticaret ucuzlamaktadır. Taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, batının hamlelerinin, üretimin ve kalkınma çabalarının

²⁸ Mehmet Özdemir, **Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri**, KOKSAV, Ankara, 1992, s.242.

²⁹ Rıfat Hisarcıklıoğlu, **Küreselleşme ve Türkiye**, İktisat Dergisi Sayı:416, İFMC Yayınları, İstanbul, 2001, s.59.

çeşitli aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak mal hareketlerinin hızlanmasını sağlayan küreselleşmenin uluslararası ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yatırımları ve kalkınma hamlelerini arttırması ve bunlara bir ivme kazandırması beklenemez.

Kapitalizm çağında, beş yüz yıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin artışı sağlayan ve sürükleyen en önemli faktör "Kâr Güdüsü" dür. Bu güdü ile hareket eden şirketler teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Şirketlerin ticaret ve yatırımı azami serbesti içinde yapabilmesi için ülkeler arasında sermaye ve mal hareketlenilin önündeki eskiden kalma tüm engellerin (kalkınmacı ve sosyal politikaların, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin) ortadan kalkması gerekmektedir³⁰.

Bunun içindir ki küresel ekonomik düzen içerisinde gerek gelişmelerini tamamlamış olan ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin dolaşımına izin veren politikaları, ülkelerin ve ekonomik sistemlerin kabul etmesi ve bunun önündeki engellemeleri ortadan kaldıracak olan prensipleri de benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu tip politikaların hayata geçirilmesi piyasaların liberalleşmesini ve uluslararası ekonomik yapı içerisinde çok uluslu şirketlerin etkinlik kazanması ile küreselleşme sürecinin daha da genişleyerek etkinlik alanının artmasına sebep olacaktır.

Piyasalar ve üretim gerçekten küreselleşince uluslararası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşen ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslararası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Böylece uluslararası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşür. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayrımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet geleneksel faaliyet ve hükümlerinde dairi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır³¹.

³⁰ Cem Somel, **Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:5 Sayı:18, Ankara, 2002, s.143.

³¹ Hirsî P- Thompson G, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s.35-36.

1.3.3. Dönüşümcüler, Küreselleşmeye Yoğun destek Verenler

Giddens'in da dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi salt küresel ekonomi değil, daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirirler. Onlara göre küreselleşme, "modem toplumlardı ve toplum düzenini yeniden biçimlendiren hızlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici güçtür"³².

Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırdığını kabul ettiği halde, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, hem aşırı küreselleşmecilerin "egemen ulus devletin sonunun geldiği" iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucuların "hiçbir şey değişmedi" tezini reddetmektedir. Evrenselci aydınlanma düşünçesi ile modernitenin bir türevi olarak değerlendirilen küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırıyor³³. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yani küreselleşme taraftarlarına yakın durmaktadırlar.

³² Fox Jeremy, **Chomsky ve Küreselleşme**, Everest Yayıncılık, İstanbul, 2001, s.31.

³³ Bozkurt, **a.g.e.**, s.23.

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramlaştırılması

	HİPER KÜRESELCİLER	KUŞKUCULAR	DÖNÜŞÜMCÜLER
Yeni Olan Ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları. Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo. Yönetişim	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağlılık
Hakim Özellikler	Küresel kapitalizm. Küresel yönetim. Küresel sivil toplum	Dünya 1980'lerde olduğundan daha az karşılıklı bağlı	Yoğun ve derin küreselleşme
U l u s a l Hükümetlerin Gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılanıyor
Küreselleşmenin İtici Gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Hakim Motif	Mc Donald's Madonna. v.b.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyon u
Küreselleşmenin Kavramlaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar Uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: Küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor

Kaynak: Bozkurt, Veysel, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.24

1.4. Küreselleşmenin Getirdiği Yenilik ve Fırsatlar

Yirminci yüzyılın ikinci yarısı belki de kayıtlara insanlık tarihinin en kayda değer dönemi olarak işlenecektir. Bilimsel alanda öngörülmesi bile mümkün olmayan buluş ve yeniliklerin hemen hemen hepsi bu yüzyılın belirttiğimiz diliminde gerçekleşmiştir.

Küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunduğu fırsatlar ve yenilikler oldukça fazladır. Teknoloji transferinden, verimliliğin artmasına ve dolayısıyla ekonomik refahın yükselmesine ve hatta ülkelerin birbirlerini daha yakından tanımasıyla dünya barışına katkıda bulunmaya kadar çok geniş bir yelpazeye uzanmaktadır³⁴.

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en önemli etki şüphesiz sermaye hareketlerine getirdiği müthiş akışkanlıktır. Küreselleşme sayesinde dünya finans piyasaları birbirine tarihte ilk kez entegre olmuştur. Burada finans piyasalarının günlük hacminin 1,5 trilyon dolardan fazla olduğunun hatırlatılması faydalıdır. Sermayenin bu inanılmaz hızla el değiştirmesi sonucu reel ekonominin payı da giderek azalmaktadır. Bununla birlikte küresel ekonominin en karakteristik Özelliği uluslararası şirketlere dayanmasıdır. 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin sayısı birkaç yüzü geçmezken bugün sayıları 40.000'i aşmaktadır.

Ayrıca dünyadaki belli başlı 200 şirketin global cirosu, bütün dünyadaki ekonomik faaliyetlerin 1/4'ünden fazladır. Bu duruma bir başka çarpıcı örnek ise "General Motors'un cirosu Danimarka'nın GSMH'dan, Toyota'nın ki de Norveç'in GSMH'dan fazla olmasıdır .

Uluslararası şirketler küreselleşmenin en önemli ekonomik etkilerinin belirleyicisi olarak görülmektedir. Uluslararası şirketler küreselleşmenin getirdiği mal ve hizmet üretiminin artmasının en önemli aracı haline gelmiştir³⁵. Küreselleşmenin bu ilişkiler ağı ile birlikte getirmiş olduğu rekabet, hem bu ülkelerin ekonomilerinin hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yapısal bir değişime zorlamıştır.

³⁴ Aktan, a.g.e., s.4.

³⁵ Erol İyiboçkurt, **Küreselleşme ve Türkiye**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1999, s.37.

Ülkelerin küresel ticarete kapılarını açmaları ve bu ticarete katılmaları ihracat ve ithalata yönelik üretim yapan sektörlerde nitelikli iş gücünün istihdamını arttırmaktadır. Buna karşılık inşaat ve ulaşım gibi ihracat ve ithalata yönelik olmayan sektörlerde niteliksiz iş gücü için istihdam olanakları doğmaktadır. Diğer yandan ticaretin genişlemesi göç baskısını da azaltmaktadır. Pek çok gelişmekte olan ülkede yabancı uzmanlık ve yönetim teknikleri üretimde etkinliğin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin sosyal alanda getirmiş olduğu yenilik ve etkileri ekonomik etki ve yeniliklerden ayırmamız çok kolay değildir.

Siyasal fikirler, akımlar ve kültürler ulusal sınırları zorlamakta ve küresel bir kimlik kazanmaktadır. Daha önceleri ulusal hükümetlerin sorumluluğundaki görevler şimdi bunların kapasitelerini aşar duruma gelmiştir. Ülkelerin güvenlik, refah, çevre sorunları, uyuşturucu trafiği, terörizm salgın hastalıklar insan hakları gibi konular artık uluslararası politikalardan bağımsız düşünülmemektedir. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler yoğunlaştıkça yerel problemler uluslararası hale gelmiş ve bunların çözümü de uluslararası işbirliğini gerektirmiştir. Artık “küresel düşün, yerel ölçekte uygula” felsefesi siyasal kararlarda etkili olmaya başlamıştır. Bu durum yaşama, yaptırım gücüne sahip ulus-üstü örgütlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır³⁶.

20. yüzyılda, önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak derecede hızlanmış olup geleneksel kültürel formlar sosyal ve teknolojik değişmelere cevap verecek şekilde yeniden formüle edilmektedir. Özellikle elektronik kitle iletişim araçlarının çok büyük katkıda bulunduğu küreselleşme eğilimi, yaşlı ve eski etkileşim ve karışım sürecini daha hızlı ve daha doğrudan bir hale getirmiştir. Antropologlara göre de kültür akışının artması ve kültürün küreselleşme eğilimi dünyayı küresel kültür akışlarının yerel kültürlerle uyuştugu ve yemden üretildiği melezleşmeye götürmektedir. Söz konusu oluşumda, yerel kültürler dünya haritasından silinmekte küresel ile yerelin bileşimi olarak yeniden oluşmaktadır³⁷.

İletişim teknolojisindeki devasa gelişmeler üretimin sadece daha uzaktan ve daha süratli olarak yönetimini ve denetimini kolaylaştırmakla kalmayıp, sipariş alıp vermeyi

³⁶ Aktan, a.g.e, s.6-7.

³⁷ Güliz Uluç, **Küresel-Yerel Kültürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kültürler**, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı:27, Ankara, 2002, s.92

de oldukça kolaylaştırmıştır. Ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ise hem taşıma, hem de ulaşım maliyetlerini aşırı ölçüde düşürmüştür

Yirminci yüzyılın son çeyreği dahil olmak kaydıyla, dünyadaki geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin, sermaye, finans ve mal hizmetlerinin sınır tanımaz şekilde önemli değişim ve gelişimlere yol açtığı bu sürecin devam edeceğini söylemek yanlış olmayacak bir tabirdir.

1.4.1. Küreselleşmenin Getirdiği Tehlike ve Sorunlar

Küreselleşme olgusu, ekonomik rasyonalite ve teknolojik gelişmeyle yakından ilgili olmasına rağmen küreselleşme mecburiyeti yada bu olguya uyumsuma çabaları onun yaratmış olduğu sorun ve tehlikeleri ortadan kaldırmamaktadır.

Küreselleşme gelir dağılımı bozukluğuna paralel olarak sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte işsizlik oranları artmıştır. Özellikle küresel rekabete vurgu yapan hükümetler, işgücü üzerindeki sosyal amaçlı koruma mekanizmalarını kaldırma eğilimindedirler. Özellikle Avrupa ülkelerinde bu yapı daha etkin bir şekilde görülmektedir. Avrupalı işçilerin durgunluk dönemindeki işsizlikten korunmak için çaba sarf etmeleri sonucu, işçi çıkarmak uzun ve zor bir süreç haline geldi. İşten çıkarmanın yüksek maliyetini az sayıda firma karşılayabilir oldu. Avrupa ekonomisinde kimsenin yeni işçi almayı ve işçilerini işten çıkarmayı göze alamadığı bir döngü oluştu. Bu yeni koşullar altında Avrupalı firmalar genişlemek için işe almanın ve işten çıkarmanın maliyetinin o kadar yüksek olmadığı yerlere taşındılar³⁸.

Küreselleşmenin tanımı gereği mobilitesi yüksek olduğu sermayenin hareketliliğini daha da arttırmasına rağmen mobilitesi düşük olan emek faktörünü aynı ölçüde rahatlatamamakta ve üzerindeki korumanın kalkmasıyla emek ve sermayenin birbirine olan yabancılaşmasını arttırmaktadır.

Küresel ekonomi, uluslararası sermayenin, sanayileşmiş ülkelerin ve özellikle küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği adaletsiz bir yapılanma içerisindedir. Ticaretin ve yatırımların büyük çoğunluğu sanayileşmiş ülkeler

³⁸ C. Lester Thurow, **Kapitalizmin Geleceği**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.107.

arasında gerçekleşmektedir. Küresel şirketler dünya ihracatının üçte birine hakim durumdadırlar. Dünyanın en büyük 100 ekonomisi içerisinde 51 tanesini şirketler oluşturmaktadır. Finanssal hareketlilik içinde özel kesimin payı uzun zamandır kamu payının üzerindedir³⁹.

Küreselleşme, ulusal politikaların etkinliğini azaltmakta ve ülkelerin radikal kararlar almalarını güçleştirmektedirler. Ulus-devlet artık ne ekonomik politikaların yönlendiricisi ne de tek başına ulusal güvenliğin sağlayıcısıdır. Dünyanın dört bir yanında ulus-devlet içinde etnik milliyetçiliğe ya da dini temele dayalı özerk bölgeler ortaya çıkmıştır. Rusya'da Çeçenistan, Kanada'da Quebec, Yugoslavya'da Kosova, İspanya'da Katalonya örnek gösterilebilir⁴⁰.

Bununla birlikte, sınırsal hükümler devletler ile küresel bütünüyleci/mahalli, parçalayıcı süreçler arasındaki karmaşık gerilimler somut durumlarda birleşerek hükümetlerin kendi vatandaşlarının iyiliğine çalışma kapasitelerini kısıtlıyorlar, ve hatta bu bazen birleşmiş bir devletin muhafazası uğruna bazı toplumlarda halk desteğini zayıflatmak pahasına oluyor. Sınırsal birimlerinin siyasi meşrutiyeti kabul edilmeksizin devlet merkezli bir dünya düzeni sistemi sürekli sorgulanmakta olup çeşitli aşırı milliyetçi hareketler devleti parçalamaya yönelik kendi kaderini belirleme biçimleri yönünde kışkırtmakta ve hemen hemen her yerde hükümlere ve politikacılara olan itimadı ve saygıyı zayıflatmaktadır⁴¹. Görüldüğü üzere, küreselleşme sürecinin paradoksal bir biçimde doğurduğu parçalanma ve ufalanmaların ürünü olan bu girişimlerin yani etkinliğin yeniden bir yapılanma içine girdiğini söyleyebiliriz.

Bir başka görüşe göre ise; küreselleşme ideolojisi ulus-devletlerin artık bittiğini/bitmek üzere olduğunu/bitmesi gerektiğini ileri sürerken, devleti halkın sırtında bir yük, artık işlevi kalmamış bir örgüt olarak sunar ki bu durumda devlet, sanki toplumdaki sömürü ilişkilerinden bağımsız bir varlıkmiş gibi gösterilir. Ne var ki aslında burada gerçekleştirilmek istenen temel amaç bütünüyle devleti değil, fakat sosyal/hukuk/refah devletini bertaraf etmektir. İşte burada bir kez daha ortaya çıkar ki “devlet küçülsün”, “satalım da satalım, mutlaka özelleştirelim” türünden ifadelerin

³⁹ Ahmet Selamoğlu, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.39.

⁴⁰ Aktan, **a.g.e.**, s.8.

⁴¹ Faik Richard, **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.69.

temelinde böylesi bir sosyal/hukuk/refah devletini ortadan kaldırma çabaları yatar yoksa, bütün olarak devletin ortadan kaldırılması değil⁴².

Özellikle iletişimin arttığı bu çağda ekonomik açıdan daha güçlü olan iletişim ulaşım kaynaklarının daha çoğuna hakim olan devletlerin kültürleri hiçbir gayret sarf etmeden dominant yani daha baskın duruma geçebiliyor. Kùltürler isteyerek veya istemeyerek bu üstün konuma seçmiş olan kùltürlerin etkisi ve baskısı altında kalmaya başlıyorlar. En tehlikeli aşama da işte bu nokta da başlamaktadır. Çünkü beğenilen iyi ve güzel şeylerin yanı sıra pek çok istenmeyen ve toplumların bünyesi ve geleneği ile bağdaşmayan adet ve davranışlarda iyilerle birlikte transfer edilmektedir⁴³. Bu yönüyle teknoloji ve ulaşım bir yönden küresel bütünleşmeyi desteklerken, diğer yönden kùltürlerin parçalanma ve bölünmelerine neden olabilmektedir.

1.4.2. Küreselleşmenin Sosyolojik Açıdan Etkileri

Sosyolojik açıdan küreselleşme ferdin ortadan kalktığı bir aşırı ferdiyetçiliği öngörmektedir. Sosyal güvenlik anlayışının ekonomi bakımından yük olarak görülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının etkinliklerinin azaltılması, ferdin dayanışma içinde bulunduğu aile, köy, grup gibi kurumların parçalanması ahlaki referansların geçersiz hale gelmesiyle fert ne yükselmesi ve olumlu şeylere ulaşmasında ne de belirsizliklerin gerçekleşmesi halinde hiç kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hale gelmektedir. Bu ortam içinde sosyalleşme ve kişilik oluşumu gibi süreçler eski mahiyetlerini kaybetmektedir. Modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik, yüz yüze olmayan ilişkiler gibi özellikleriyle mekan ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır⁴⁴. Böylelikle küreselleşme bireyselleşme ve sosyal normlara uymama veya bağlı olmama ile toplumsal kurumlara olan inanç ve bağlılığı azaltmaktadır. Bugün bu kurumlar içinde en bariz şekilde yıpranan kurum aile kurumudur.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı önemli tehditlerden birisi de nitelik ve niceliksel olarak çevre sorunlarını arttırmasıdır. Dünyada bir taraftan rekabetin her geçen gün

⁴² Radikal Gazetesi, 30 Kasım 2003

⁴³ Oya Akgönenc, **Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu, Milli Kùltürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.124-125.

⁴⁴ Kadir Koçdemir, **Küreselleşme ve Türk Kùltürü**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999, s.9.

inanılmaz bir şekilde kızışması diğer taraftan da dünya nüfusunun hızla artması ile beraber küresel boyuttaki çevre sorunları giderek artmaktadır.

Küreselleşmenin çevreyle ilişkili olarak ortaya çıkardığı üç farklı tehlike söz konusudur. Bunlar:

- Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar,
- Fakirliğin çevreye verdiği zarar,
- Kitle imha silahlarının hızla artması,

Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, genel olarak üretim ve tüketim faaliyetlerinin ortaya çıkardığı negatif sonuçlardan kaynaklanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan endüstriyel ürünler ve bunun hızla diğer ülkelere yayılması, ekolojik dengeyi bozmaktadır. Fakirlik ise insanların çevreye olan bağımlılığını arttırmakta ve zorunlu olarak insanları aşırı ölçüde doğal kaynak kullanımına yöneltmektedir. Kitle imha silahlarının (kimyasal, biyolojik ve nükleer) dünyada hızla yayılması bütün insanlık için potansiyel tehdit oluşturmaktadır⁴⁵.

İdeolojik yaklaşımlarla tanımlama merakından kaynaklanan “küreselleşmenin yanında” yada “küreselleşmenin karşısında” şeklinde beliren eğilimlerden kaçınmak gerekmektedir. Belli yönleriyle küreselleşme içinde yaşadığımız kaçınılmaz bir süreç olarak algılanabilir veya devam eden uluslararası sömürü düzeninin yeni bir yüzü olarak tanımlanabilir. Her iki algılayış için de yeterli kanıtımız vardır. Ama gerçek bu iki ucun arasında bir yerde ve dünyanın yaşadığı gelişmeler, bu tip kavram tartışmalarına pek aldırmamaktadır.

⁴⁵ Aktan, a.g.e., s.12-13.

BÖLÜM II

YOKSULLUK KAVRAMI VE KÜRESEL YOKSULLAŞMA

2.1.Yoksulluğa İlişkin Yaklaşımlar

Tarihsel süreçten günümüze kadar toplumların en önemli sorunları arasında yer alan yoksulluk kavramına ilişkin üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Bunun içindir ki yoksulluk kavramının tanımlamasını yaparken birkaç görüşün verilmesi gerekmektedir.

2.1.1. Kavramsal Olarak Yoksulluk

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Başka dillerde bu durumu ifade etmek için kullanılan kelimelerde de (ör. İspanyolca pobreza. Arapça fakir) yoksulluk ile yaşam için gerekli olan şeylerden mahrum olma bağlantısı bulunmaktadır. Bu mahrumiyet yaşam için ya da yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerle ilgili olmalıdır⁴⁶.

Bir başka yaklaşıma göre ise. Genel anlamıyla yoksulluk asgari yaşam standardına erişilememiş olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım aynı zamanda yaşam standardının nasıl ölçüleceği, asgari yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir Ölçüt veya indeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir. Bu soruların yanıtları yoksulluk kavramına verilen farklı anlamlarda aranmıştır⁴⁷.

Bu görüşlerin dışında bir sınıflandırma yaparsak ağırlıklı olarak karşımıza şu şekilde bir tanımlama grubu çıkar:

- Bürokratik Görüş
- Moralist Görüş
- Akademik Görüş

⁴⁶ Can Coşkun Aktan, İstiklal Yaşar Vural., **Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**, Hak-Is. Konfederasyonu Yayınları, Ankara. 2002, s.1-2

⁴⁷ Aktan, Vural, **a.g.m.**, s.3

- Yetkinsizlik Teorisi

Bu sınıflandırmayla beraber yoksulluğun bu görüşler çerçevesinde açıklamasına geçmemiz gerekmektedir.

2.1.2. Bürokratik Görüş

Yoksulluk tanımının ve ölçümünde en başta üzerinde durulması gereken nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı sorusuyla ilgilidir. Yoksulluk araştırmalarının yakın bir geçmişe kadar iktisat ağırlıklı bir gelişme göstermiş olmasının bir yansıması olarak ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir⁴⁸.

Bu görüş doğrultusunda yapılan yoksulluk tanımlarının temelinde "gelir" vardır. Gelir, yoksulluğun belirleyici ölçütü olarak ele alınarak, yoksulluk sonunda kimlerin yer alıp almadığı belirtilmeye çalışılmaktadır. Burada düşük gelir en genel belirleyici olup orta ve yüksek gelire sahip nüfus gruplarıyla tezat teşkil eder⁴⁹.

Yoksulluk tanım ve Ölçümünde hakim yaklaşım, kökenleri 19.yüzyılın sonlarında İngiltere'de yapılan çalışmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı, mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre yoksulluk genellikle "insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu" olarak veya çok benzer biçimlerde "mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma dununu" ve "yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması dununu" olarak tanımlanmaktadır⁵⁰.

Bir başka ifadeyle mutlak olarak tanımlanmış yoksulluk, bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Görüldüğü üzere bu tanımlarda ihtiyaç, gelir, tüketim kavramlarının önem kazandığını görmekteyiz. Ancak bu kavramların toplumdan topluma farklılık göstermesi ve yoruma açık olması problemler doğurabilir.

⁴⁸ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü:Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001. s.62.

⁴⁹ John Friedman, **Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl.4 Sayı:7, Ankara, 2001. s.139.

Daha kolay nicelleştirilebildikleri için en yaygın kullanılan yoksulluk kıstasları parasal gelir ve tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamalarına ilişkin hesaplamalar, genellikle yeterli miktarda temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti veya bir asgari kalori normunun gerektirdiği tüketim harcamaları esasına göre yapılmaktadır. Buna göre yaşamda kalabilmek için gerekli en düşük maliyet gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk çizgisi oluşturmakta ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul sayılmaktadırlar. Çeşitli değer hükümleri isin içine karışsa da, bu yaklaşımda yoksulluk çizgisi- kişilerin kendi değerlendirmeleri sonucu değil, uzmanların üzerinde anlaştıkları ihtiyaçlar esasına göre saptanmış mal ve hizmetlerin satın alınabilmesi için gerekli en az maliyeti yansıttığı için nesnel yoksulluk cezaisi olarak adlandırılmaktadır⁵¹. Bu da ülkeler arası karşılaştırma yapmada oldukça uygun bir yöntemdir.

Bir ülkedeki yoksulluk çizgisinin belirleyicilerinden birisi de, o ülkenin yoksulluk sınırına karşılık gelen günlük kalori ihtiyacı miktarı veya bunun parasal karşılığıdır. Kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 cal gelişmekte olan ülkelerde 2480 cal gelişmemiş ülkelerde ise 2070 cal'dır. bu kalori miktarları bir kişinin bir gün içinde yapacağı asgari üretim (bedenin yeniden üretimini) için gereken, asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasıdır. Bir başka deyişle, kişinin bedeni yeniden üretmek için, yapacağı işte ona gereken asgari enerji toplamıdır. Dolayısıyla, yoksulluk sınırı toplumun kalori cinsinden en düşük ortalama üretim düzeyini gösterir. Yoksulluk sınırı kalori olarak ne kadar düşükse, toplumun o kadar yoksul olduğunu gösterir. Çünkü yoksulluk sınırı bireylerin yaptıkları iş (ürettikleri şeyin doğası) ile doğrudan ilişkilidir⁵².

Yoksulluk çizgisinin yukarıda açıklandığı şekliyle kalori ihtiyacı üzerinden hesaplanması birçok güçlüğü de beraberinde getirmiştir. Bireyin kalori ihtiyacı yaşma, cinsiyetine ve yaptığı işe göre farklılık gösterir. Bu nedenle minimum kalori ihtiyacını belirlemek özünde belirsizlik taşıyabilir.

⁵⁰ Şenses, a.g.e., s.64.

⁵¹ Şenses, a.g.e., s.63.

Ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir global yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılır. Bu sınır temel tüketim gereksinmelerini karşılayacağı varsayılan mal demetinin maliyetine denk gelen bir yoksulluk düzeyim tespit eder. Başka bir ifadeyle, seçilen tanıma bağlı olarak, yoksulluk sınırı daha alt düzeyde yaşam sürdürmenin mümkün olmadığı bir asgari tüketim seviyesi belirler. Elde edilen bu yoksulluk sınırı ile hesaplanan gerçek hane halkı ya da fert geliri karşılaştırılmaktadır. Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan kişi veya hane halkı yoksul ve aşırı yoksul olarak sınıflandırılmaktadır⁵³.

Mutlak yoksullukta ise iyi beslenme, giyim, konut, ulaştırma ve haberleşmeye ödenmesi gereken para miktarı dikkate alınmaktadır. Gıda bütçesi hazırlanırken genel tüketim kalıpları dikkate alınmakta, bireyin değişen fiziksel faaliyetleri ise dikkate alınmamaktadır. Mutlak yoksullukta, asgari düzeyde temel gereksinimlere yapılması gereken harcama yoksulluk sınırı olarak alınmakta, bu gereksinimler gıda, giyim, kira, yakıt ve hane halkı gereçleri olarak sıralanmaktadır⁵⁴.

Gelir ve tüketim harcamalarının bir yoksulluk göstergesi olarak kullanılmasına karşı yöneltilen temel kavramsal itiraz bunların yoksulluk düzeyiyle ilgili olarak belirli bir noktada yoksulluğun sadece belirtilerini gösterip nedenleri açısından geriye dönük, yoksulluktan çıkış için de ileriye dönük değerlendirmeler yapmamıza olanak vermemesiyle diğer bir deyişle, yeterli bir refah göstergesi olmamasıyla ilgilidir. Oysa özellikle az gelişmiş ülkelerde, ekonomilerin kurumsal yapısında demografik ve yapısal özelliklerinde hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu hızlı gelişmelere karşın ölçümlerin genellikle bir zaman diliminde yapılıyor olması yoksulluk konusundaki dinamizmin gözden kaçmasına neden olmaktadır⁵⁵.

Yoksulluk konusunda yapılan araştırmalarda verilerin kalitesi konusunda gerek o ülkede gerekse o ülkeye gelen bilgi akışında bazı aksamalar söz konusu olabilir. Bazı

⁵² Ercan Dansuk, **Türkiye'de Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT, Ankara, 1997, s.6.

⁵³ Aktan, Vural, **a.g.m.**, s. 5.

⁵⁴ Güzin Erdoğan, **Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.4.

⁵⁵ Erdoğan, **a.g.e.**, s.6.

ülkelerde yoksulluk konusunda baş etken olan hane halkına ilişkin sağlıklı bilgiler alınırken bazılarında ise bu bilgi akışı sağlanamamaktadır.

Görelî yoksulluk kavramı ise insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkmaktadır. Görelî yoksulluk kavramına göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değildir. Yoksulluk, kişi yada hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilgili bir konudur. Bu nedenle görelî yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanır. Başka bir ifadeyle, görelî yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder⁵⁶.

Sosyologların, (Özellikle ileri sanayi ülkelerindeki yoksulluğu incelerken) benimsedikleri görelî tanımlar ise bireyin yada grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları (başka bir deyişle onların görelî hayat standartlarını) gösterir. Görelî yoksulluk, maddî kaynaklar düzeyindeki farklılıklarla yani maddî kaynakların toplumun dağılımındaki eşitsizliklerle ilgili bir sorun olduğuna göre görelî yoksulluk ölçütlerinin potansiyel olarak en az mutlak Yoksulluk ölçütleri kadar nesnel oluşunu söyleyebiliriz⁵⁷.

Görüldüğü gibi bu tip bir yaklaşım mutlak yoksulluk yaklaşımına bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebinin ise yoksulluğun mutlaklığını reddedip yerine görelîlik yaklaşımını getirmiş olmasıdır.

Görelî yoksulluk ekonomi içinde gelir eşitsizliğinin politik ilgisine dikkat çeker ve mutlak yoksulluk durumunda olduğu gibi doğrudan müdahaleden ziyade gelirin yeniden paylaşımına yönelik politikaları önerir⁵⁸. Görelî yoksulluk, daha yaygın olarak “maddî kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılım ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız

⁵⁶ Recep Dumanlı, **Yoksulluk Kavramı ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri**, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı.6, Ankara, 1995, s.213.

⁵⁷ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.825.

⁵⁸ Friedmann, **a.g.e.** s. 139.

veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması” olarak tanımlanmaktadır⁵⁹. Görelî yoksullukta görüldüğü gibi her zaman bir yoksul olan bir kesim mutlaka olacaktır. Çünkü onlara göre yoksulluk “eşitsizlikten” oluşmaktadır. Yoksul olan zümrenin belirlenmesi için karşılaştırma yapılması gerekmektedir.

Mutlak Yoksulluk ve Görelî Yoksulluk yaklaşımının en önemli ortak noktasının “gelir seviyesi” kavramını kullanmaları olduğunu söyleyebiliriz. Gelir seviyesi, birçok ekonomik ve sosyal göstergenin parasal toplamıdır. Bu anlamda gelir seviyesi göstergelerin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, yoksulluğu gelir seviyesi ile açıklamak, sadece göstergelerin göstergelerini açıklamaktadır. Yapılacak ilk iş gelir seviyesini oluşturan etmenlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu çaba ile yoksulluk sınırı kabul edilen gelir seviyesi altında yaşayanların kimler olduğunun tespitini getirecektir⁶⁰.

Öznel yoksulluk yaklaşımlarında ise yoksulluk düzeyinin ölçülmesi, deneklerin kendi değerlendirmelerine göre geçinebilmeleri için gerekli gördükleri gelir düzeyi esasına göre belirlenen bir “Öznel” yoksulluk çizgisine dayanmaktadır. Yoksulluk düzeyine ilişkin en iyi kararın o toplumda yaşayanların kendi değerlendirmeleri doğrultusunda verileceği varsayımına dayanarak belirlenen ve kavramsal düzeyde mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarının bir bileşimini yansıtan “öznel” yoksulluk çizgisi de diğer yoksulluk çizgileri gibi yoksullarla yoksul olmayanları birbirinden ayırmayı amaçladığından, bu durumda kendini yoksul hissetmeyenlerin yoksulluk çizgisinin üstünde, hissedenlerin ise altında olması beklenmektedir⁶¹.

Bürokratik görüş içindeki “düşük gelirli nüfus”, “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” yaklaşımlarında kullanılan ölçütlerin doğruluğu, yoksul olduğu kabul edilen veya yoksul olmadığı söylenenlerin birbirinden ayrılması ve yoksulluk sınırının belirlenmesinde temel politik fikirdir. Bu eylemleri hayatiyet kazanmasından sonra yapılması gereken önemli eylemselliğin yoksulların sosyo-ekonomik yapılarının düzeltilmesi ve gelir eşitsizliğinin yoksuldan yana düzeltilmesidir.

⁵⁹ Şenses, **a.g.e.**, s.91.

⁶⁰ Dansuk, **a.g.e.**, s.5

⁶¹ Şenses, **a.g.e.**, s.93-94

2.1.3. Moralist Görüş

Bu yaklaşımın en önemli temeli yoksulluğun sorumluluğunu yoksullara mal etmesidir. Bunlar içinde kullanılan bazı yoksulluk yaklaşımları kutsal yoksulluk, yoksun yoksulluk, malınım yoksulluk çalışan yoksulluk, yoksulluğu hak eden yoksulluk gönüllü yoksulluk, tehlikeli sınıflar ve popüler sınıflardır. Bu terimler dini veya politik bir anlam çerçevesinde yoksulluğa moral bir yargı yüklemektedir⁶².

Yoksunluk terimi, esnek bir şekilde bir şeye sahip olma durumu (daha önceden ona sahip olmuş olsun yada olmasın) için kullanılmaktadır. Ancak bu tanımda söz konusu kişinin o şeye sahip olmayı makul bir şekilde bekleyebilmesi de içerilidir. Kişinin tam olarak nelerden yoksun olduğu duruma göre değişir, fakat üzerinde en çok durulan şeyler yiyecek, konut, eğitim ve duygusal ilgi gibi insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır. Mutlak yoksunluk, yaşamı sürdürmenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçların (yiyecek, giyecek, barınma...) kaybedilmesini yada olmamasını anlatırken, göreceli yoksunluk insanların başkalarıyla karşılaştırıldığı zaman yoksun oldukları şeyleri anlatmaktadır⁶³.

İlk yoksul teorileri, belki de bu konudaki teorilerin en basitlerindedir. Bu teoriler yoksulluğun, yoksulların kendisinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Yoksulluk çekenler, kendi yaşamlarını sürdürebilmek için ya aciz olduklarından yada istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktadır. Bu görüşte bireyin içinde bulunduğu ne toplum ne de sosyal gruplar önemlidir. Toplum, yoksulların gereksinimini karşılamakla yükümlü değildir. Bu teorilerin daha çok 19. yüzyılda moda olduğunu söyleyebiliriz .

Popüler sınıflar, bazı sol siyasetçiler tarafından tercih edilen bir ifade olmuştur. Bu kavram, halk kitleleri kavramını kullanan ikinci Enternasyonal tarafından politik söylemde güncelleştirilmiştir. Popüler sınıf ile halk kitleleri kavramları, çağdaş sosyal bilimlerin alt ve eski kuşak Marxistlerin “Lümpen Proletarya” dedikleri anlamları içerir. Popüler sınıfların çoğu bürokratik kategorinin düşük gelirlieleri içerisinde yer alır⁶⁴.

⁶² Friedmann, **a.g.e.**, s. 139.

⁶³ Marshall, **a.g.e.**, s.828.

⁶⁴ M. Haralambos, M-Holbom, **Yoksulluk Kuramları**, Felsefe Logos Dergisi, Yıl 4, Sayı 14, Bulut Yayınevi, İstanbul, 2001, s.85.

2.1.4. Akademik Görüş

Bu görüş içinde yer alan yapısal yoksulluk, dışlanma, marjinalleştirme ve istismar gibi kavramlar ve bunlarla bağdaştırılmış teoriler, yoksulların kendilerini aşan güçlerin kurbanları olduğunu iddia etmektedirler. Bu kavramların her biri de farklı çözüm yolları öngörmektedir⁶⁵.

Yapısal yoksulluk, kapitalist gelişmenin özünde eşitsiz olduğu noktasından hareketle işgücü piyasalarında kitlesel işsizlik yaratılması veya az miktarda toprağa sahip köylülerin topraklarından koparılması gibi sosyo-ekonomik süreçleri ön plana çıkarmaktadır. Geniş anlamda, doğası gereği eşitsiz olan kapitalist sistemin yaygın hoşnutsuzluğun temel sorumlusu olduğu iddia edilmektedir. Yapısal koşulların daha da dar çerçevede çözüme kavuşturulması için ileri sürülen öneriler arasında; istihdam alanı yaratmak, işsiz durumu ile ilgili olarak programları yeniden düzenlemek ve topraksızlık sorununun çözmek üzere tarımsal alanlarda toprak reformlarını gerçekleştirmek vardır⁶⁶.

Görelî yoksulluk tanımı ile alakalı bir kavram olan sosyal dışlama (social exclusion) kişilerin kendi aileleri ve içinde yaşadıkları toplumla sosyal bağlarının zayıflaması veya ortadan kalkması olarak tanımlanabilir. Kavram iktisadi ve sosyal boyutları birlikte kapsar. Sosyal açıdan dışlanmış olan kişi ve hane halkı kendi boyutları birlikte kapsar. Sosyal açıdan dışlanmış olan kişi ve hane halkı kendi geçimini sağlamaya yetecek bir gelir elde etme olanağından yoksun kalır, üretim ve çalışma piyasalarına katılımında sorunlarla karşılaşır ve varlığını idame ettirebilmek için gerekli olan varlık ve kaynaklara erişemez. Kişiler, kamusal mal ve hizmetlerden, aile desteğinden ve hatta kendi yaşamını etkileyen kararlar üzerinde söz sahibi olmaktan bile dışlanabilirler. Sosyal dışlama, bazen bazı temel insan hak ve hürriyetleri ile vatandaşlık haklarından dışlanma şeklinde de gerçekleşebilir. Bazı durumlarda kişiler yaşamlarını sürdürebilmeleri için belirli kişilerin, kurumların ve toplulukların desteğine bağımlı bir hale gelebilirler. Bu bağımlılık, evlilik, çocuklara ad koyma, gibi kişilerin günlük hayatı ile ilgili kişisel konularda alınan kararlara destek sağlayan kişi ve kurumların müdahale edebilmesine olanak sağlayabilir.

⁶⁵ Friedmann, **a.g.e.**, s.140-141.

⁶⁶ Şenses, **a.g.e.**, s.90.

Yoksullar, fiili yaşamda, sosyal dışlama ve bağımlılık nedeniyle sosyal meseleler konusunda alınan kararlarda diğer kişilerle eşit hak ve yetkiye sahip olamazlar⁶⁷.

Daha çok kıta Avrupa'sında (özellikle Fransa) önem kazanan bir yaklaşımdır. Biraz sonra anlatacağımız marjinalleşme kavramı ise daha çok Marksist emek değer teorisinin bir uzantısı olarak yoksulluk yazınında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Dışlanma terimi 1980'li yıllarda Avrupa'daki toplumsal politikalarla ilgili tartışmalarda yoksullukla birlikte daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Ne var ki yoksunluk kavramı en az yoksulluk kadar tartışmalı bir içeriğe sahip olduğu ve (örneğin) işsizlik, düşük gelir, kötü konutlar, kötü sağlık ya da toplumsal tecritle bağlantılı aynı toplumsal problemler kümesini anlatmak üzere kullanılmasına yaygın biçimde rastlandığı için terminolojideki bu değişikliğin ne kazandırdığını çıplak bir şekilde söyleyemeyiz⁶⁸.

İzolasyonun artması da yoksulluğa katkıda bulunur. Büyük iktisadi krizler, savaşlar ve doğal afetler sonrasında geçimlerini idame ettirecek düzeyin ötesinde gelir ve olanağa sahip olmayan kişiler sosyal faaliyetlerden uzaklaşırlar. Bu durum neticesinde kişilerin bilgi ve destek kaynakları azalır ve izole olmuş kişiler daha zayıf, daha dar görüşlü ve daha fazla korunmasız bir hale gelir. Fiziki ve ruhsal açıdan ailesinden ve toplumdan izole olan gruplar olağandışı koşullarda en zayıf durumda olan gruplardır. Siyasi yaşama katılımın zayıf olması, ayrımcılık ve sosyal dışlama izolasyonu ve yoksullaşmayı artırır⁶⁹.

Marjinalleşme, gelişmekte olan bazı ülkeler hızlı ekonomik gelişme sağlarken, başarı ödüllendiril bu toplumların üyeleri arasında giderek daha eşitsiz biçimde paylaştırıldığının fark edilmesiyle birlikte 1960'larda sosyolojik araştırmanın başlıca ilgi alanlarından birisi haline gelmiş ve bu süreçte özellikle bağımlılık kuramına Marxizme ve dünya sistemleri kuramına ilgi duyanların en çok üzerinde durduğu bir araştırma kaynağı oluşturmuştur⁷⁰. Görüldüğü üzere marjinalleşme olgusunun kapitalist düzenden ayrılamayacağı ve sadece belirli toplumlarla sınırlı tutulamayacağını görmemiz mümkündür.

⁶⁷ Aktan, Vural, **a.g.m.**, s.11-12.

⁶⁸ Marshall, **a.g.e.**, s.150.

⁶⁹ Aktan, Vural, **a.g.m.**, s. 12.

⁷⁰ Marshall, **a.g.e.**, s.154.

Marjinalleştirme (Marginalization) Marxist literatürün bir kavramı olup emek değer teorisinin kavramları içerisinde düşünülmüştür. İşçilerin artı emeğinin (üretim için işçilerin ihtiyaçlarının üzerinde çalışmalarından elde edilen emek gücü) sömüren bir sınıf olduğu sürece ahlaken kabul edilemez düzeydeki yoksulluk geçerli olacaktır. İşçi sınıfı örgütlü eylemleriyle ancak, sömürü düzenini değiştirebilir ve sömürülenlerin yaşam koşullarını düzeltebilirler⁷¹.

2.1.5. Yetkinsizlik Teorisi

Yoksul insanların çabalarıyla örgütlenme ve politik mücadeleye dahil olmak üzere gıda, güvenlik ve barınmak gibi ihtiyaç duyulan temel gereksinmelerini ifade etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Çözümler ortak örgütlenme çabası içerisinde aranmasına rağmen, buna bağlı olarak yoksul olmak yetkinsizliğin bir biçimi olarak tarif edilmektedir. Yetkinsizliğin üç boyutu vardır, bunlar: sosyal, politik ve psikolojik boyutlardır.

- Sosyal boyut; görel olarak yoksul insanların geçimlerini sağlamak üzere üretim için gerekli kaynaklara ulaşmadaki yetersizliği,
- Politik boyut; yoksul insanların politik alanda yeterli bir şekilde temsil edilememelerini,
- Psikolojik boyut ise; yoksul insanların değersizlik düşüncesini içselleştirerek otoriteye pasif bir şekilde boyun eğmeleri durumunu ifade etmektedir⁷².

2.2. Tarihsel Süreçte Yoksulluk

Yoksulluk, dünyanın yeni bir olgusu değildir. Tarihte her çağın kendine özgü yoksulluk biçimleri olmuştur ve bunlara özgün tutumlar göstermiştir. Ama genel kural olarak yoksul olarak tanımlanan kişiler hiçbir zaman toplumun kalan bölümünden ayrılmamıştır.

16. yüzyıldan sonra ağırlık kazanmış olan yoksulluk çalışmalarının başta John Locke tarafından 17. yüzyılda, mülkiyet hakları çerçevesinde başlattığı tartışma, liberalizmin siyasi bir kuram olarak gelişmesinde önemli bir yer tutar. Liberal siyasal görüş içindeki gerilimler bu dönemde en iyi yoksulluk kavramını yansıtır. Liberal

⁷¹ Friedmann, **a.g.e.**, s. 142.

⁷² Friedmann, **a.g.e.**, s. 143.

kuramcılar, bir yandan özel mülkiyeti savunurlarken, diğer yandan da (muhafazakar kuramcıların aksine) bunun yoksullara yardımı dışlamaması gerektiğini ve kişisel refah yanında sosyal refahın önemini vurguladılar. Geleneksel liberaller Doğa Yasaları'na dayalı ve yoksulları asla dışlamayan bir mülkiyet hakları yaklaşımını benimsedi. Adam Smith'in "dünya ve onun olgunlaşmış bütünlüğü bütün nesillere aittir" sözleri bu açıdan anlamlıdır. Liberallerin yoksulluk sorununa eğildikleri ve geçimlik yaşam hakkının sosyal düzenin güvenliği açısından gerekli olduğu ve bunun toplumun, yoksulların refahını sağlayacak bir artış yaratmasıyla sağlanabileceği yaklaşımı içinde oldukları söylenebilir. Kapitalist gelişme süreci, kısa sürede, bu beklentilerinin fazlaca iyimser olduğunu gösterir. Örneğin 18. yüzyıl ortalarında Büyük Britanya zenginleşirken durumları kötüleşen ve sayıları giderek artan bir yoksulluk kitlesi oluşur. Önemli düşünür ve kuramcılar, yoksulluk ve bölüşüm sorunlarına karşı yakın ilgisinin sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda giderek arttığı gözlenmektedir . Bu dönemde Avrupa'nın batısı ticari sermaye birikimiyle zenginleşirken, dünyanın diğer bölgeleri yoksullaşmaya ve zenginliklerini Batı Avrupa lehine kaybetmeye başladılar. Buna da Emest Mandel kısaca "eşit olmayan değerlerin eşit olmayan değişimi" adını vermiştir⁷³.

Geleneksel liberalizm yaklaşımı içinde A. Smith'in Wealth of Nations (Milletlerin Zenginliği) kitabı çığır açıcı özellikler taşır. Smith. ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirir. Bunu ekonomik sistemin önemli bir aksamı ve koşulu olarak görür ve bir ekonomik sistemin başarısının değerlendirilmesinde en yoksul yurttaşların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel kıstas olarak önerir. Burke, Bentham ve Malthus gibi muhafazakar düşünürler bu yaklaşımı reddederler⁷⁴.

Malthus, yoksulların yardım istemeye hiçbir "doğal hak"larının olmadığı görüşünü öne sürmüştür. "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam, ana-babasından haklı olarak kabul edeceği bir geçim olanağı sağlamıyorsa ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta gerçekte onun bulunduğu yerde işi yoktur. Doğanın o görkemli şöleninde ona yer yoktur. Doğa ona defolmasını söyler ve sofradaki bazı

⁷³ Fikret Başkaya, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.68.

⁷⁴ Şenses, **a.g.e.**, s.33.

konuklarının acıma duygularını uyandırmayacak olursa, kendi buyruğunu derhal yerine getirir. Ama eğer bu konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarsa, ortaya derhal başka yabancılar çıkacak ve aynı iyiliği onlarda isteyeceklerdir. Tüm konukların bolca yiyip içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıda insanı besleyemeyeceğini bildiği için. sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı verdiği o kesin buyruğa karşı gelmekle, sofradaki konuklar, yaptıkları hatayı çok geç anlarlar”. Malthus, “kişiyi bağımlı yapan yoksulluk utanç verici olarak kabul edilmelidir” diyor ve bunun mümkün olduğu kadar kabul edilemez hale getirilmesi gerektiğini öne sürüyor. Bu fikirler sonunda, eli iş tutan herkes için dışarıdan yardım almayı yasaklayarak düşkünleri işlevlerinden yardım etmek zorunda bırakan ve böylece dokumacıları, küçük zanaatçı ve mevsimlik tarım işçilerini zorla fabrikalara doluşturan 1834 tarihli yeni yoksullar yasasında yer alır. Sanayileşmiş İngiltere'nin "İsevi Sistemi" Malthuşçu nüfus teorilerinin ilk meyvelerinden biri olur⁷⁵.

Karl Marx. 1884 yılında Malthuşçu nüfus teorisi ile İngiliz Yoksullar Yasası'nın getirilerini eleştirmiştir. Çünkü yoksulluk. Malthus teorisi uyarınca doğanın ölümsüz yasası olarak görülmüştür. Marx'ın eleştirisinin odak noktası yoksulların artmasının sistemin yarattığı bir sonuç olarak görülmemesi üzerinde yoğunlaşır. Oysa Marx'a göre yoksulluk, sistem içinde gelişen bir olgudur. Marx sistem içi yoksulluk konusunda en önemli kuramsal bakışlardan birini geliştirmeyi başarmıştır. Genel anlatısının çerçevesi sınıfsaldır ve yoksulluk sömürü ile açıklanır. Sistem kendisinin yeniden üretebilmek için düşük ücretlerle çalışacak belli bir işçi sınıfına ihtiyaç duyar. Bu sistemin dışında kalanlar için Marx'ın kullandığı terim üretim gücü olmayan, bu nedenle pek de sempati duyulmayıp dikkate alınmayan dolayısıyla marjinal olarak değerlendirilen lümpen proletaryadır⁷⁶.

Proleter yoksulluk üzerine çalışma yapmış olan Marx'ın sistem içi yoksulluk konusunda çığır açmayı başardığını ve önemli bir kuramsal başarı kazandırdığı görülmektedir.

⁷⁵ Ronald L. Meek, Karl Marx, F. Engels, **Malthus ve Nüfus Sorunu**, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s.15-16.

⁷⁶ Oğuz Işık - Melih M. Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.68.

Aynı yüzyılda, yoksulluk konusunda bakış açısı ortaya koyan bir başka düşünür ise Herbert Spencer'dır. Yoksulları şiddetle eleştirmiştir ve yoksulluk içinde yaşayan “zavallı birey”e ilgi gösterenlerin görüşünü kabul etmemektedir. Spencer'a göre sefil yaşam sürenlerin eylemlerini engellemek için onlara yardım etmek doğal değildir. Belirli bireylerin yoksul olmasının açıklanmasında anahtar, onların ahlaki karakterinin nedenlerinin incelenmesinde bulunabilir. Spencer, devletin bireylerin yaşamına mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerektiğini düşünmektedir. Eğer yoksul yasası yada refah sistemi yoksullara tamamen minimum miktardan biraz fazla verirse, tembellik ve moral düşkünlüğü tam nüfuza yayılabilir. Bireyler kendi yaşamlarını sürdürmek için çalışmayı benimsemek yerine kendilerine sunulan kolay yaşamı benimsemeyi daha çekici bulabilirler. Burada sonuç olarak toplum zararlı çıkabilir ve ekonomisi başarılı olamaz. Ona göre, eser toplumun gelişmesi ve daha başarılı olması isteniyorsa güçlü olan ve çok çalışanların gücünün karşılığı olan ödüle sahip olabilmesine izin verilmelidir. Yoksulluk olmadan çalışmak için ödül ortadan kalkacağından, yoksulluk toplum için bir gereksinmedir⁷⁷.

2.2.1. Küresel Yoksulluğun Dünü ve Bugünü

Tüm bu yaklaşımlar, yoksulluğun “ne olduğu” ve yoksulun, “toplumda şu an ve sonrası için ne anlam ifade ettiği” sorularına cevap vermektedir. Bu cevapların arkasından yoksulluk çalışmaları ve araştırmaları eklenmiştir.

İngiltere'de ilk kez 1886 yılında Charles Booth tarafından yoksulluk ile ilgili anketler başlatılmış ve 1902 yılında araştırmacı Rountree tarafından sonuçlar yayınlanmıştır. Booth, çalışan kesimin yaşam koşullarını ve yoksulluk boyutunu araştırma çalışmalarını başlatan İngiliz armatördür. Çalışmayı ilk kez kendi çalışanlarına uygulamıştır. Çalışma üç önemli aşamadan geçirilmiştir:

- Çalışanların konut, iş ve kazanç durumları hakkında bilgiler elde edilmiş.
- Çalışanların aileleri ile görüşme yapılmış.
- Yoksul aileler bilinci dereceden ve ikinci dereceden yoksullar olarak iki sınıfa ayrılmıştır⁷⁸.

⁷⁷ Haralambos, Holbom, **a.g.e.**, s.85-86.

⁷⁸ Erdoğan, **a.g.e.**, s.12.

Birinci dereceden yoksullar, yaşamlarını devam ettirebilmek için minimum temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak sınıflanırken ikinci dereceden yoksullar, temel gereksinimleri yanında yararlı yada yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları olarak ayırt edilmişlerdir. Minimum gereksinimler olarak gıda, giyim gibi harcamalar dikkate alınarak, bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir⁷⁹.

Pozitivist yoksulluk araştırmalarının atası sayılan Rowntree'nin 19. yüzyıl sonu İngiltere'si üzerinde çalışmaları ilginç bulgular sunmaktadır. Rowntree'nin çalışması öncelikle yetersiz gelirin nedenlerine odaklanır. Bu çalışmada, yoksul olarak seçilen grubun dörtte üçünün yetersiz ücret ve ağır aile yükleri yüzünden yoksulluk çektiği belirtilmektedir. Geri kalanların çok büyük bir bölümü hastalık, Ölüm, kaza ve düzensiz iş veya geçici işsizlik gibi nedenlerle yoksulluk çeken kesimleridir.

Rowntree'nin 1950'de İngiltere'de aynı yerde yaptığı bir başka alan çalışması yoksulluğun değişen yapısının ilk işaretlerini vermektedir. Gerçekten de II. Dünya Savaşı'nın hemen arkasından başlayan refah devleti uygulamaları bu portreyi değiştirecektir. Yeni alan çalışmasının sonuçları, artık sistem içinde çalışanların çok büyük bir grubu yükselen reel ücretler ve hızla artan istihdam sayesinde yoksulluktan kurtulmaya başlarken, yoksul grupların çok büyük bir parçasının yaşlılar çoğunluğunu çocuklarını ve kocasını savaşta kaybeden kadınlar oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda refah devleti ülkelerinde yapılan çalışmalar sistem dışında kalanların yoksulluğuna yönelecektir; mesela 1960'larda kalkınma ekonomisinin mimarlarından Gunnar Myrdal'ın Amerika üzerine çalışmalarındaki esas vurgu sistemden ihraç edilenlerin ciddi yoksulluk içinde bulunması ve toplum içerisinde bir ayırımın oluşmasıdır. Bu ayırım Amerikan toplumunda mekansal, ekonomik ve sosyal olarak izlenebilir hale gelmeye başlamıştır⁸⁰.

Gelişmiş ülkeler ağırlıklı bir yörüngede gelişen yoksulluk konusuna ilgi II. Dünya Savaşını izleyen dönemde, hızlanan bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle büyük ölçüde (daha sonra da değineceğimiz gibi) az gelişmiş ülkelere kaymış ve giderek az gelişmişlik olgusuyla özdeşleşmiştir.

⁷⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.15.

⁸⁰ Işık, Pınarcıoğlu, **a.g.e.**, s.70.

2.2.2. Küresel Yoksulluğun Tarihteki Gelişimi

II. Dünya Savaşı sonrasında yoksulluk kavramına yeni bazı çalışmalarla literatürünün gelişmesi sağlanmıştır. Bu kavramlardan en önemlilerinden bilisi de Oscar Lewis tarafından dile getirilen “yoksulluk alt kültürü” yaklaşımıdır.

Lewis, yoksulluk kültürünü, sınıfsal tabakaların ve üst düzeyde bireyselliğin olduğu toplumda yoksulların düşük konumlarına tepki olarak görür. Ona göre yoksulluk kültürünün, eski sömürge toplumlarda ya da üçüncü dünya ülkelerindeki kapitalizmin erken dönemindeki yoksulların konumlarıyla en iyi şekilde tanımlayıp açıklanabileceğini iddia eder. Yoksulluk kültürünün, gelişmiş kapitalist ve sosyalist toplumlarda ya olmadığını ya da oldukça zayıf geliştiğini öne sürerken diğer bir grup yoksulluğun gelişmiş sanayi toplumlarındaki yoksullara da uygulanabileceğini iddia ederler⁸¹.

1970'lere gelindiğinde, sistem içi yoksullara bakış açısıyla sistem dışındakilere kol kanat germek yaklaşımının yanında gelişmiş ülkelerde sınıf altı olgusu belirlemeye başlamıştır. Sistem içi ve sistem dışı yaklaşımı ikililiğinin ortaya çıkması 1970'lerden itibaren girilen krizle olmuştur. Krizle birlikte, yoksullara kol kanat gerebilecek refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü post endüstriyalizmin ortaya çıkışı ve sonucunda uzun dönem işsizliğin doğuşu sınıf altı bir kitlenin ortaya çıkmasının temel nedenidir. Gelişmiş ülkelerde ağırlığı giderek azalan imalat sanayinin yerini doldurmaya çalışan hizmet sektöründeki iç imkanlarının niteliği de sınıf altı oluşumunda etkili olmuştur. Hayli yetenek gerektiren işgücü piyasasında yukarı yönelişler olurken, asgari eğitim ve yetenek gerektiren işgücü piyasalarında çalışanlar için hemen sürekliliğe dönüşebilecek bir işsizlik riski olmuştur. Ayrıca gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık deneyiminde ortaya çıkan yeni yoksullar sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlamayla karşılaşmamakta, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadır. İşte dışlanan bu kesimler artık sınıf bile olamayan sınıf altını yani yeni yoksulları oluşturmaktadır⁸². Burada karşımıza çıkan en önemli yenilik, artık yoksulluğun sistem problemi değil de daha çok insani bir sorun olduğu yönünde

⁸¹ Haralambos, Holbom, **a.g.e.**, s.88-89.

⁸² Işık, Pınarcıoğlu, **a.g.e.**, s.71.

çıkarılabilecek yaklaşımdır. 1970'li yıllarla birlikte gelişmiş ülkelerin problemi olmaya başlayan ve artık uluslararasılaşmaya başlayan yoksulluk bu yıllarla birlikte uluslararası en büyük kurumlardan olan Dünya Bankası'nın çalışmalarında önemli bir yer alır. 1970'li yılların başlarında Dünya Bankası, o zamana kadar uygulanan ve hızlı sermaye birikimine ve sanayileşmeye dayalı büyüme modelinin gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm bulamadığı gerekçesiyle yoksulluk konusunun gelişme gündeminin başına geçmesinde ve daha önce de değinildiği gibi “Temel İhtiyaçlar ve Büyümeyle Birlikte Yeniden Dağıtım” stratejilerinin oluşmasında ve ağırlık kazanmasında önemli bir rol oynadı⁸³.

Yoksulluk konusunun 1970'li yıllarda ön plana çıkarılmasında önemli bir rol üstlenen Dünya Bankası 1980'li yıllarda yoksulluk konusunu büyük ölçüde göz ardı etmiş ve kendi güdümünde AGÜ'lerde uygulanan politikaların yoksulluk üzerindeki etkisine yine kendi deyimiyle “pek fazla ilgi göstermemiş” ve artan yoksulluğa duyarlılık konusunda geri kalmıştır. Türkiye gibi birkaç ülkede 1970'lerin sonunda, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere diğerlerinde ise 1980 yılında dış borç krizi patlak vermiş bu da beraberinde dış yardımların azaltıldığı bir ortamda, ülkelerin karşı karşıya kaldığı büyük dış ödemeler sorunu ve dış kaynak ihtiyacı Bretton Woods kuruluşlarına istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığıyla AGÜ'lere (yoksulluk yerine) neo-liberal politikalara yönelmelerini dikte ettirmek için önemli bir fırsat vermiştir. Dünya Bankası güdümünde uygulanan yapısal uyum politikalarının temel unsurlarından birisinin ithalat liberasyonu olması ve bunun dış borç kriziyle karşılaşmış yeni sanayileşmiş ülkelere de GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde benimsetilmiş olması AGÜ'lerin temel ekonomi politikalarının. Bretton Woods kuruluşları aracılığıyla gelişmiş ülke çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesinden ve bu yolla ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleştirilmesidir⁸⁴.

2.3. Yoksulluğun Küresel Boyutları

Bugün yoksulluk ve onu ortadan kaldırmak değilse bile azaltmak hareketi konusunda bir söylem oldukça modadır. Bu artık yoksulluğu ortadan kaldırmanın bilimsel ve teknolojik araçlarına sahip olmamıza karşın, yoksulluğu yaratan ekonomik ve

⁸³ Şenses, a.g.e., s.39.

⁸⁴ Şenses, a.g.e., s.49-50.

toplumsal mekanizmaları bilmemize rağmen içinde yaşadığımız yüzyılda yoksulluğun ulaşmış olduğu boyutlar oldukça farklılaşmıştır.

Dünyada yoksulluğun boyutlarını bütünsel olarak görebilmek için gerek ulusal düzeyde gelir dağılımı araştırmalarını yürüten istatistik kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların, gerekse uluslararası kuruluşların sonuçları son derece önem taşımaktadır. Ulusal düzeyde yapılan gelir dağılımı araştırmalarında kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilecek belirli bir minimum gelir esas alınmakta ve bu gelirin altında gelire sahip olan nüfus “yoksul” olarak adlandırılmaktadır.

Dünyada yoksulluğun boyutlarını görebilmek için özellikle gelişmiş ülkeler farklı gelişmişlik düzeyindeki az gelişmiş ülkeler ve geçiş ekonomileri olarak adlandırılan eski sosyalist ülkeler arasında gerçekleştirilen yoksulluk araştırmalarını bilmemiz gerekmektedir. Çünkü bu araştırma çabaları dünyada yoksulluğun ulaşmış olduğu boyutları ortaya koyar. Bu yoksulluk araştırmaları da. Mutlak Yoksulluk, İnsani Gelişme Endeksi, Gelir ve Gelir Dağılımı, Demografik Unsurlar, Nüfus Artışı ve Göç, Kırsallık ve Kentsellik Düzeyleri açısından olmak üzere birbirinden farklılaşmış bir çok araştırmayı içerir.

2.3.1 Mutlak Yoksulluğun Tanımı ve Dünyadaki Boyutu

Mutlak yoksulluk, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesi için gerekli kalori miktarını ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirilmesine dayalı olarak tanımlanmaktadır. Gelirleri ve tüketimleri bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz olanlar mutlak yoksulluk kapsamına girmektedir⁸⁵.

Dünya Bankası'nın 1990 yılı dünya kalkınma raporu ile yoksulluk kavramı uluslararası platformlarda tartışılmaya başlandı. Dünya Bankası'nın hesabına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal besini almaya yeterli olmayan insanlar bankaca mutlak yoksul olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğun evrenselliğine ve satın alma güçlerinin farklılıkları da düşünülerek ortalama hesaplama yöntemi ile mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde (1) ABD doları kabul edilirken. Latin Amerika ve Karaipler için bu sınır

⁸⁵ IV. Aile Şurası, **2000'li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk Araştırmaları**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2004, s.3.

(2) Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de bulunduğu grup için (4), gelişmiş sanayi ülkeleri için (14.4) dolar belirlenmiştir. Bazı varsayımlarda Dünya Bankası 1994 yılı için Türkiye'de bu rakamı 1.2 dolar, bazı araştırmacılar ise 1.7 dolar olarak belirlemiştir⁸⁶. Dünya Bankasının 2000/2001 raporunda ise aşağıdaki gibi bir tablo karşımıza çıkar.

Tablo 2: Bazı Dünya Ülkeleri Arasında Uluslararası Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Nüfus Yüzdeleri ve Yoksulluk Açığı

Ülke Adı	Araştırma Yılı	Günde 1 Doların Altında Gelire Sahip Nüfus %	Yoksulluk Açığı (Günde 1 Dolar Esas Alındığında)	Günde 2 Doların Altında Gelire Sahip Nüfus %	Yoksulluk Açığı (Günde 2 Dolar Esas Alındığında)
Arnavutluk Cezayir Angola Arjantin Ermenistan	1995	<2	<0.5	15.1	3.6
Bangladeş	1996	29.1	5.9	77.8	31.8
B.Rusya	1998	<2	<0.5	<2	0.1
Brezilya	1997	5.1	1.3	17.4	6.3
Endonezya	1999	15.2	2.5	66.1	22.6
Şili	1994	4.2	0.7	20.3	5.9
Çin	1998	18.5	4.2	53.7	21.0
Ürdün	1997	<2	<0.5	7.4	1.4
Ekvador	1995	20.2	5.8	52.3	21.2
Mısır	1995	3.1	0.3	52.7	11.4
Etiyopya	1995	31.3	8.0	76.4	32.9
Nijerya	1997	70.2	34.9	90.8	59.0
Rusya Fed.	1998	7.1	1.4	25.1	8.7
Türkiye	1994	2.4	0.5	18.0	5.0

Kaynak: World Bank., World Development Report, 2000/2001. S.2S0-282

Tabloya göre, Türkiye'de günde 1 ve 2 dolar arasında bir gelire yaşamını sürdüren insanların nüfus oranları gelişmemiş ve gelişmekte olan bir çok ülkeye göre daha iyi durumdadır. Ülkemizde 1 doların altında bir gelire sahip nüfus oranı % 2.4; günde 2 dolardan daha az bir gelire sahip nüfus oranı ise % 9.17 olarak öngörülmektedir.

⁸⁶ İsmail Karaman, **Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız**, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:2, Sayı:42, Ankara, 1999, s.184.

Tablo 3: Sanayileşmiş Ülkelerde Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Bazılarında Yoksulluk

Ülkeler	Yoksul Nüfus (1)	Yoksul Nüfus (2)
<i>ABD</i>	19.1	14.1
<i>Almama</i>	5.9	11.5
<i>Avustralya</i>	12.9	7.8
<i>Belçika</i>	5.5	12
<i>Danimarka</i>	7.5	7.6
<i>Finlandiya</i>	6.2	3.8
<i>Fransa</i>	7.5	12
<i>Hollanda</i>	6.7	14.4
<i>İngiltere</i>	13.5	13.1
<i>İrlanda</i>	11.1	36.5
<i>İspanya</i>	10.4	21.1
<i>İsveç</i>	6.7	4.6
<i>İtalya</i>	6.5	2
<i>Japonya</i>	11.8	3.7
<i>Kanada</i>	11.7	5.9
<i>Lüksembourg</i>	5.4	4.3
<i>Macaristan</i>	10	4
<i>Norveç</i>	6.6	2.6
<i>Polonya</i>	11.6	20
<i>Rusya Federasyonu</i>	22.1	50

Kaynak: DPT Özel İhtisas Komisyon Raporu , 2001 <http://www.dpt.gov.tr>

Not: (1) 14.4 S'lık Yoksulluk Sınırının Altında Olan Nüfustur.

Not: (2) 4 S'lık Yoksulluk Sınırının Altında Olan Nüfustur.

Yukarıda da açıkça görebileceğimiz gibi yoksulluk sorunu sadece gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sorunu değil gelişmiş ülkelerin de en önemli sorunları arasında yer alır. Özellikle ABD ve İngiltere gibi iki gelişmiş ülkede bulunan yoksul nüfus sayıları yaşam standartlarının altında bir hayli fazla yoksul insanın da yer aldığını gösterir.

Ülkeler bütünüyle dikkate alındığında ve gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında yüksek, orta ve düşük gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Bugün Parisli bir orta sınıf aile Güneybatı Asya'nın kırsal kesiminde yaşayan bir aileye oranla yüz kat daha fazla kazanıyor. Filipinli bir çiftçi New Yorklu bir avukatın bir ayda kazandığına ancak iki yılda erişebiliyor ve Amerikalılar, her yıl lokanta ve süper marketlerde 30 milyar dolar harcıyorlarsa ki bu da Bangladeş'in Gayri Safı Milli Hasıla (GSMH)'sına eşitse, bu durum ortada oldukça büyük bir sorunun olduğuna işarettir⁸⁷.

⁸⁷ Michel Chossudovsky, **İstikrar Yapısal Uyum IMF ve Yoksulluk**, İFMC Yayınları, İktisat Dergisi, Mart Sayı:347, İstanbul, 1994, s.67-71.

Tablo 4: Dünyanın Değişik Bölgelerinde Yoksulluk (1987 ,1998) (Milyon Kişi)

Bölge	Yoksul İnsan Sayısı (a)		Yoksulluk Oranı (b)	
	1987	1998 (c)	1987	1998 (c)
<i>D. Asya ve Pasifik</i>	417.5	278.3	26.6	15.3
<i>Çin Hariç</i>	114.1	65.1	23.9	11.3
<i>Avrupa/Orta Asya</i>	1.1	24.0	0.2	5.1
<i>Güney Amerika/Karip</i>	63.7	78.2	15.3	15.6
<i>O.Doğu/K.Afrika</i>	9.3	5.5	4.3	1.9
<i>Güney Asya</i>	474.4	522.0	44.9	40.0
<i>Güney Sahra</i>	217.2	290.9	46.6	46.3
<i>Toplam</i>	1.183.2	1.198.9	28.3	24.0
<i>Çin</i>	879.8	985.7	28.5	26.2

Kaynak:Şenses Fikret, Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk,İletişim Yayınları,İstanbul, 2001,s. 117.

a.Günde bir dolardan az gelire geçinen insan sayısı (milyon)

b.Günde bir dolarla geçinenlerin toplamı nüfusa oranı (yüzde)

c.İlk sonuçlar

2.3.2 Yoksulluğun Kırsal ve Kentsel Yapıyla İlişkisi

Yoksulluk kırsal yoksulluk (rural poverty) ve kentsel yoksulluk (urban poverty) olarak da sınıflandırılabilir. Yoksulluğun boyutları ve yoksulların temel nitelikleri arasında yaşanan yerlere (kentsel-kırsal alanlar) göre büyük bir farklılık söz konusu değildir. Kentsel ve kırsal alanlar çeşitli kriterlere (nüfus büyüklüğü, mesken yoğunluğu, mesken türü, sunulan kamu hizmetlerinin düzeyi, tarım dışı işlerle uğraşanların nüfus içindeki payı) göre anılmakta ve gelir düzeyi, tüketim düzeyi ve diğer sosyal göstergelerin dikkate alındığı ekonomik yaklaşıma ya da bu göstergelerin yanı sıra maddi olmayan mahrumiyetler ile sosyal farklılıkları da kapsayan göstergeleri içeren antropolojik yaklaşıma göre yoksul kişiler belirlenmektedir. Genel olarak, kırsal yoksullar bağımsızlık, güvenlik, öz saygı, kimlik, sosyal ilişkilerin samimiyeti ve yakınlığı, karar alma özgürlüğü ve hukuki ve siyasi haklar gibi yoksulluğun daha çok kalitatif boyutuna önem verilirken kentsel yoksullar, yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi kantitatif boyutu önemsemektedirler⁸⁸.

Ulusal verilerden çıkarak kesin uluslararası kıyaslamalar yapma güçlüklerine karşın, seçilmiş ülkeler için ulusal düzeyde belirlenen yoksulluk çizgilerine ve değişik yıllarda yapılan anketlerde çıkan verilere dayanarak hesaplanan yoksulluk oranları

⁸⁸ Aktan, Vural, a.g.m., s.10.

temel eğilimlerin kaba bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Tablo 5’de de görüldüğü gibi, yoksulluk oranlarının ülkeler arasında. Çin’de % 6’dan Zambiya’da % 68’e kadar uzanan çok büyük farklılıklar gösterdiği ve kırsal yoksulluğun sadece düşük gelirli ülkelerde değil, kentleşme oranı gelişmiş ülke düzeyine yaklaşan Brezilya gibi ülkelerde dahi yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir⁸⁹.

Tablo 5: Ulusal Yoksulluk Çizgilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde Yoksulluk Oranı

Ülke	Anket Yılı	Yoksulluk Çizgisi Altında Kalan Nüfus (%		
		Kırsal	Kentsel	Ulusal
Cezayir	1995	30.3	14.7	22.6
Bangladeş	1995-96	39.8	14.3	35.6
Brezilya	1990	32.6	13.1	17.4
Sili	1994
Çin	1996	4.6	1.2	4.6
Mısır	1995-96	23.3	22.5	22.9
Gana	1992	34.3	26.7	31.4
Hindistan	1994	36.7	30.5	35.0
Endonezya	1998	22.0	17.8	20.3
Kenya	1992	46.4	29.3	42.0
Malezya	1989	15.5
Pakistan	1991	36.9	28.0	34.0
Rusya Fed.	1994	30.9
Sri Lanka	1990-91	38.1	28.4	35.3
Tanzanya	1991	51.1
Zambiya	1991	88.0	46.0	68.0

Kaynak: Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 118*

Kırsal kesimdeki yoksullar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde çalışırlar. Gelişmekte olan Ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte kabaca iki ana gruba ayrılabilirler: ziraat ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve ziraat ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkarlar ve çobanlar)- Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve şehirleşme süreci hızlandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır .

⁸⁹ Şenses, a.g.e., s.117-118.

Tablo 6: Dünyada Kırsal ve Kentsel Yoksulluğun İleri Düzeyde Olduğu Ülkeler

<u>Dünyada Kırsal Yoksulluğun İleri Olduğu Ülkeler</u>	Ülke Adı	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kırsal Nüfus Oranı (%)	<u>Dünyada Kentsel Yoksulluğun İleri Olduğu Ülkeler</u>	Ülke Adı	Ulusal Yoksulluk Sınırı Altında Bulunan Kentsel Nüfus Oranı (%)
	Bolivya (1995)	79.1		Honduras (1993)	57.0
	Haiti (1995)	66.0		Peru (1997)	40.4
	Peru (1997)	64.7		Hindistan (1999)	30.5
	Kırgızistan (1997)	64.5		Nijerya (1992-93)	30.4
	Filipinler (1997)	51.2		Kırgızistan (1997)	28.5
	Honduras (1993)	51.0		Sri Lanka (1990-91)	28.4
	Kamboçya (1997)	40.1		Filipinler (1997)	22.5
	Bangladeş (1995-96)	39.8		Endonezya (1998)	17.8
	Hindistan (1994)	36.7			
	Nijerya (1993)	36.4			

Not: Parantez içindeki rakamlar araştırmanın yapıldığı yılı göstermektedir.

Kaynak: World Bank, World Development Report, 2000/2001, s.280-281.

Kırsal yoksulluğu artıran temel faktörler şunlardır:

- Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar iktisadi büyümeye sekte vurduğu ölçüde kırsal (ve kentsel) yoksulluğu artırır. Ancak, ülkeler istikrara sahip olsalar bile belirli grupların marjinalleşmesine ve izole olmasına yol açan kastlar ve etnik ve ırksal ayrımcılık uygulamaları yoksulluğa yol açabilir.
- Kırsal alanlardaki ikilik (dualizm): Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.
- Kötü yönetim: Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak; öte yandan, yoksulların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve işlendikleri maliyeti artırır. Kırsal yoksulluk, hukuk

devleti ilkesine uyulmuyorsa. yönetim şeffaf değilse, kontrol ve düzenlemeler aşırı ise. yönetim aşırı merkezleşmişse ve yoksullar seslerini duyuramıyorlarsa artar.

- Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikadaki kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvansede edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır.

Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur ve kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelemektedir. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü beslemektedir. Öte yandan, kentsel yoksulluk, çoğu kez kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir sonucudur, piyasada sapmalara ve tarım kesiminin ve kırsal alandaki beşeri ve fiziki altyapının ihmal edilmesine yol açan kamu politikaları hem kırsal hem de kentsel yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin başında gelir. Kırsal alanlardaki az gelişmişlik kentsel alanlardaki iktisadi büyümenin sürekli olmasını engeller. Zira, sanayi sektörünün kullanacağı yiyecek ve hammaddelerin maliyetini artırır ve kırsal alanlardaki alım gücünün düşük olması nedeniyle sanayi sektörü piyasasının ölçeğini küçültür. Kırsal ve kentsel alanlardaki ücret farklılıkları (emek piyasasındaki sapmalar) kırsal kesimdeki ücret düzeyini etkiler ve tarım dışı sektörlerdeki büyümeden kırsal yoksulların elde edeceği yararı azaltır. Kırsal kesimde sürdürülebilir bir büyüme olmaksızın kentsel alanların (ve sanayi sektörünün) hızla büyümesi her iki alan arasındaki eşitsizlikleri daha da artırır ve yoksullarının durumları daha da kötüleşir⁹⁰.

Genel eğilim olarak kırsal yoksulluğun Asya'da, kentsel yoksulluğun ise Latin Amerika ülkelerinde olduğunu söylememiz mümkündür. Yine nüfussal büyüklükleri de göz önünde bulundurulacak olursa bu bölgelerde gerek kırsal gerekse kentsel yoksulluğun ilerleyen süreçte küreselleşmenin de olumsuz etkisiyle artacağını söyleyebiliriz.

2.3.3 Yoksulluğun İnsani Gelişme Endeksiyle İlişkisi

İnsani yoksulluk endeksi (human poverty), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilen ve ölçüm yöntemleri zaman içinde kimi değişikliklere uğrasa da 1990 yılından bu yana kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE)'nin çektiği söylenebilir. Endeks iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmaktadır. Sosyo-ekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve AGÜ'lerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır⁹¹.

UNDP geliştirmekte olan ülkelerde insani yoksulluğu üç kriterden yola çıkarak hesaplamaktadır:

- Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul ediliyor. UNDP hesaplamalarında 40 yaş esas almakta ve bu yaşın altındaki yaşam süresini insani yoksulluk olarak değerlendirmektedir.
- Eğitim: Eğitim, imkanlarından yoksun olma insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturuyor. Hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.
- Ekonomik ve Sosyal İmkanlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkanlardan yoksun olması, insani yoksulluğun bir diğer göstergesini oluşturuyor.

UNDP aşağıda belirtilen başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkanlara sahip olma düzeyini belirlemektedir:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi.
- Temel sağlık imkanlarından yoksun olan nüfus yüzdesi.
- 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi⁹².

⁹⁰Aktan, Vural, **a.g.m.**, s.11.

⁹¹ Şenses, **a.g.e.**, s. 100.

⁹² Coşkun Can Aktan, **Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara. 2002, s.1.

Yukarıda belirtilen üç kriterin (yaşam süresi, eğitim, ekonomik ve sosyal imkanlar) ortalaması alınarak “insani yoksulluk indeks değeri” tespit edilmektedir. UNDP tarafından kullanılan başlıca, yoksulluk endeksleri olan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) iki değişik versiyonuyla İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) ve Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi'nin (TBGE) tanımları Tablo 7’de kısaca verilmiştir.

Tablo 7: Bileşik Yoksulluk Endeksleri

Endeks	Uzun Yaşam	Bilgi Düzeyi	İyi Yaşam Standardı
<i>İGE</i>	Doğumda yaşam beklentisi	1. Yetişkin okur-yazarlık oranı 2. Bileşik Okullaşma Oranı ⁺	Kişi başına GSYİH (satın alma paritesi, dolar)
<i>İYE-1</i>	Doğumda 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı	Yetişkin okur-yazarlık oranı	Ekonomik yoksulluk ölçütleri 1. Kaliteli su kaynaklarından yoksun insanların oranı 2. Beş yaşından küçükler arasında düşük kilolu olanların oranı
<i>İYE-2</i>	Doğumda 60 yaşına kadar yaşamama olasılığı	İşlevsel okur-yazar olmayan yetişkinlerin oranı	Yoksulluk çizgisinin** altında kalanların oranı
<i>TBGE</i>	Kadın ve erkeklerin doğumda yaşam beklentisi	1. Kadın ve erkeklerin okur-yazarlık oranı 2. Kadın ve erkeklerin bileşik okullaşma oranı	

Kaynak: Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 102*

İGE: İnsanı Gelişme Endeksi, İYE: İnsani Yoksulluk Endeksi, TBGE: Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi.

UNDP'nin daha sonra geliştirip kullanmaya başladığı endekslerden İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE); İGE'den farklı olarak sağlanan gelişmenin dağılımını ve geriye kalan yoksulluğun miktarını yansıtmayı amaçlamakta ve ekonomik kaynaklara erişim derecesinin göstergesi olarak kaliteli su kaynaklarına erişimi ve çocukların beslenme düzeyini ön plana çıkarmaktadır. İYE'nin ikinci versiyonu, gelişmiş ülkelerde yoksulluk ölçütü olarak görece yoksulluk oranını ve toplumsal yaşamdan dışlanma göstergesi olarak da uzun dönem işsizlik oranını birlikte almaktadır. TBGE ise, adından da anlaşılacağı gibi yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet açısından yaklaşmakta ve İGE'de yer alan temel göstergeleri kadınların ve erkeklerin ulaştıkları oranlar kapsamında değerlendirmektedir.

Refah ve yoksulluk açık uçlu kavramlar olduğundan yeterli bir ölçüm için gerekli kıstas sayısının ve buna bağlı olarak veri gereksiniminin giderek arttığı görülmektedir. Bu verilere ulaşma güçlüğü karşısında da ister istemez bunların yerini tutması beklenen göstergeler kullanılmakta ve ölçü istenilen kapsamda yapılamamaktadır. Bileşik endekslere yöneltilen bir diğer eleştiri, bunların endeksi oluşturan kıstaslardaki gelişmelerin ayrı ayrı izlenmesini engellemesiyle ilgilidir. Bu tür endekslerde yer alan göstergelerde, en azından kısa dönemde bir gelişme sağlanmasının olanaksız olması ise, ister istemez hangi göstergeye öncelik verileceği sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Örneğin temel beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanamadığı bir ortamda bileşik endekste yer alan diğer göstergelere eşit ağırlık verilmesinde ısrarcı olacak mıyız? Gibi bir soruya verilen yanıt, özellikle düşük refah düzeylerinde önceliğin maddi ihtiyaçlara verilmesi doğrultusundadır. Bu tür bir tercih ise bileşik endeksi gelir/tüketim bazındaki tek değişkenli yoksulluk göstergesine indirgeyeceğinden, bileşik endeks geliştirme amacıyla çalışmaktadır.

2.3.4 Yoksulluğun Gelir ve Gelir Dağılımıyla İlişkisi

Gelir yoksulluğu (income poverty) yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi olarak tanımlanabilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır⁹³.

Dünya ülkeleri arasında gelir ve gelir dağılımı itibariyle önemli farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar yoksulluğun düzey belirlenme çabalarına önemli etkilerde bulunmaktadır. Gelir açısından bir sınıflamaya gidecek olursak şöyle bir sınıflama yapabiliriz.

Tablo 8: Ekonomilerin Uluslararası Gelir Sınıflaması Kişi Başına Düşen Gelir (S)

Ülke Gelir Grupları	1978	1990	1993
<i>Düşük Gelir Ekonomileri</i>	0-380	0-545	0-610
<i>Orta Gelir Ekonomileri</i>	390-4120	546-6000	611-7619
<i>Yüksek Gelir Ekonomileri</i>	4120+	6000+	7620+

Kaynak: Dumanlı, Recep, Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları, DPT Yayınları, Ankara, 1996, s.46

Ülkelerarası karşılaştırmalar için global bir yoksulluk sınırı tespit edilebilir. Ancak bu tip bir global yoksulluk sınırı ülke içinde söz konusu olan yoksulluğun analizi için yararlı değildir. Bu amaç için ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları yansıtan bir yoksulluk sınırı oluşturulabilir. Benzer bir şekilde, ülke koşullarını yansıtan bir yoksulluk sınırı oluşturulabilir. Benzer bir şekilde, ülke içindeki farklı bölgelerde (kırsal alanlar-kentsel alanlar) mal ve hizmetlerin fiyatlarında ve bunlara erişimde farklılıklar varsa farklı yoksulluk sınırları tespit edilebilir.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olması ve yoksullar arasındaki ortalama gelirin düşük olması yaşam koşullarının kötülüğünün ve yoksulluğun derinliğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu nedenle yoksul kesimlerin genel nüfus içindeki yüzdesinin azalması ile yoksulların ortalama gelirlerinde artışın olması ve gelir dağılımında iyileşmelerin meydana gelmesi yoksulluğun azalmakta olduğunu gösterir⁹⁴.

⁹³ Şenses, a.g.e., s. 103-104.

⁹⁴ Şenses, a.g.e., s. 105.

BÖLÜM III

KÜRESEL TERÖRİZME KAVRAMSAL BAKIŞ

Terörizmin herkes tarafından kabul görmüş genel bir tanımı henüz bulunamamıştır. Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de yapılan terörist saldırıların ardından terörizm ile ilgili bütün kavramlar değişime uğramıştır⁹⁵.

3.1. Küresel Terörizmin Analizi İdeolojisi ve Nedenleri

11 Eylül’den sonra, daha önce tanımlanmamış “küresel terörizm” kavramı ortaya çıkmıştır. Çoğu bilim adamına göre küreselleşme, Amerikan ve Batı değerlerinin diğer uygarlıklar üzerinde egemenlik kurmasını ifade etmektedir. Küresel Terörizm ise, bu değerlerin egemenliğini sorgulayan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır⁹⁶. S. Başeren’e göre, küreselleşme-terörizm ilişkisinin bir başka yönü daha vardır. Küreselleşme, Batı değerlerinin dünya ölçeğinde yaygınlaşmasıdır ve siyasal ufalanmayı da beraberinde getirmektedir. Belki ekonomik anlamda aynı modelin içinde bir bütünleşmenin yerleştiği söylenebilir. Ancak siyasal bağlamda, en azından eski yapılar bakımından küreselleşme, dağılmayı ve parçalanmayı önermektedir. Bu siyasal ufalanma, beraberinde terörizmi de getirebilir⁹⁷. Çağdaş dünyada sık karşılaştığımız kriz süreçlerinin ve bunlara bağlı uluslararası, siyasi krizlerin ve çatışmaların bir sonucu olan terörizm, bütün bunların daha çok şiddetlenmesine ve gerginliğin artmasına neden olmaktadır. Terörizme karşı mücadele yöntemlerinin anlaşılması için öncelikle terörizmin ortaya çıkmasının ve şiddetlenmesinin nedenleri ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir.

Terörizmin şiddetlenmesine yol açan nedenlerin incelenmesi için iki ayrı yöntem ileri sürülmektedir:

- Metodolojik yöntem
- Kavrayış yöntemi (Konseptolojik yöntem)

⁹⁵ Faruk Örgün, **Küresel Terör**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.38.

⁹⁶ Sertaç Hami Başeren, “**Terörizm ve Uluslararası İlişkiler**”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 1, Şubat 2003, s.57.

⁹⁷ Başeren, **a.g.m.**, s.57.

3.1.1. Metodolojik Yöntem

Metodolojik yöntem, terörizm kavramının incelenmesi için gerekli yöntemleri belirlemekte ve terörizm analizinin daha etkili bir şekilde yapılması için bu yöntemlerin açıklamasını yapmaktadır. Bu yöntem, bir taraftan şiddet içeren çeşitli etkinlikler içerisinde terörizmin kıstaslarını net bir şekilde ortaya koymak ve yapılan terörist saldırıların istatistik bilgilerini oluşturmak için, diğer taraftan da terörizmin sebeplerini, amaçlarını ve yöntemlerini incelemek, saldırıların zaman ve mekana göre değişen özelliklerini belirlemek için gereklidir. Ancak böyle bir yöntemle terörizmi uçak kaçırma, rehin alma ve çeşitli çatışmalara kadar götüren geniş tanımlardan kaçınarak tanımlamak mümkün olacaktır.

Öte yandan metodolojik yöntemin başta gelen sorunlarından biri, bu yöntemin terörizm kavramını açık ve net bir şekilde tanımlamamasıdır. Bu sorunun çözümü, terörizmin esasını açıklığa kavuşturulmasında ortaya çıkarılmasında yardımcı olacaktır. Günümüzde terörizmin tek belirleyici unsuru olarak acımasız ve dehşet verici bir şiddet gösterilmektedir. Bunun kuşkusuz doğruluk payı vardır. Terörizmin özünde şiddet vardır ve bu şiddet terörizmin genel olarak kabul edilmiş temel bir belirtisidir. Fakat bunu terörizmin tek unsuru olarak görmek son derece yanlıştır. Terörizmi incelerken dikkate alınması gerek önemli bir noktada şudur; Dünyayı sarsan terörist saldırılar (1998’de hem Kenya’daki, hem Tanzania’daki Amerikan Büyükelçiliği’ne yönelik saldırılar, 11 Eylül saldırıları, Beslan trajedisi v.s.) teröristlerin basit birer “katil” olmadıklarını göstermiştir. Teröristler bir eylemi gerçekleştirmek için binlerce insanın ölümüne neden olmaktadır; fakat bu eylemleri gerçekleştirirken çoğunlukla kendileri de ölmektedirler. Bu noktadan hareketle terörizmin tek ilkesinin hiçbir ayırım gözetmeden öldürmek, kendi hayatına son vermek pahasına bile olsa başkalarını öldürmek olduğu ileri sürülebilir. Fakat bu görüş, dikkatlerin şiddetin sosyolojik gerekçelerine değil; sadece şiddete ve onun en uç, “radikal” şekline (insanların öldürülmesine) yönelmesi sonucunda ortaya çıkabilir. Bu eylemlerin sosyolojik nedenleri incelendiğinde, diğer şiddet türlerinden ayırt edici özellikleri ortaya çıkmaktadır. Eğer bir teröristin tek amacı sadece öldürmek, yok etmek ise o zaman o kişi bir terörist olmaktan çıkar ve ancak bir “katil” olarak nitelendirilebilir. Oysa terörist bir eylemin amacı bu sonucun çok daha ötesine geçmektedir, şiddet kullanarak kitleleri etkilemek ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettirmektir.

Alman sosyoloji ve siyaset bilimi uzmanı R.Darendorf'un ileri sürdüğü yaklaşımda, terörizmin en önemli nedenlerinden biri olarak daha çok siyasi ortamda karşılaştığımız, fakat sosyal yaşamda da sık sık rastladığımız egemenlik-boyun eğme ilişkileri gösterilmiştir. Bu yaklaşıma dayanarak terörist saldırıları, eylemi yapanın kendisine zorla kabul ettirilen egemenlikten kurtulmak için şiddet kullanması veya bunun tam tersine düşmanları üzerinde kendi egemenliğini kurarak düşmanlarını kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettirmek için başvurduğu bir yöntem olarak tanımlayabiliriz. Kendini baskı altında hisseden kitlelerde, çoğu zaman haksızlığa uğratıldıkları duygusu uyanmaktadır, bu duygu aynı zamanda hoşnutsuzlukta yaratmaktadır. Bu durumdan kurtulmak için kendilerine bir çıkış yolu arayışı içerisine giren eylemciler kimi zamanlarda sömürgecilerine karşı şiddet kullanmaktan da kaçınmamaktadırlar. Bunun açık örneklerinden biri Çeçenler'in Rusya "işgaline" karşı yaptıkları terörist eylemlerdir⁹⁸.

3.1.2. Kavrayış Yöntemi

Kavrayış yöntemi , terörizmin ortaya çıkmasına ve şiddetlenmesine neden olan ;

- Baskıcı küreselleşme
- Batı modernliği ve siyasal şiddet
- Sınıflar arası eşitsizlik gibi sosyolojik faktörlerin incelenmesini öngörmektedir.

3.1.2.1 Baskıcı Küreselleşme

Waltz'un "1990'ların geçici bir hevesi" olarak tanımladığı küreselleşme, Holton'a göre ise "çağdaş yaşamı tanımlayan başlıca niteliklerden biridir"³. Fakat küreselleşme sürecine ilişkin "tarihin sonundan" uygarlıklar çatışması"na kadar uzanan geniş bir yelpazede tanımlama çabaları olmasına karşın küreselleşmenin üzerinde uzlaşmış ortak bir tanımı yoktur. Jeopolitik uzmanları küreselleşmeyi daha çok tek bir devletin ya da uygarlığın değerlerinin bütün dünyada egemen olması, yani Batı ve daha çok Amerikan uygarlığının "diğer dünyaya" yayılması olarak görmektedirler. Küreselleşmenin en önemli darbesi Batı'nın "gelişmiş ve ilerici" kültürüne ayak uyduramayan uygarlılara yönelmiştir. Olaylar bu şekilde gelişirken baskı altında kalan uygarlıkların sosyolojik strüktürleri deforme olmakta veya ufalanıp yok olma tehlikesi

⁹⁸ Başeren, a.g.m., s.58-59.

ile karşı karşıya kalmaktadır. Fakat bu durum her ulus için geçerli bir durum değildir. Bu müdahalelere birçok uygarlık (İslam Dünyası, Çin ve Hindistan) değerlerini korumak için direnmektedir. Böylece dünyayı üç farklı gruba ayırmak mümkündür. Bu gruplardan birincisi (D1) küreselleşme bahanesi ile ilerici ve gelişmiş olarak gördüğü kendi kültürünü ve değerlerini diğerlerine kabul ettirmeye çalışanlar, (D2) bu baskılara karşı şiddetli bir şekilde karşı çıkarak kendi değerlerini korumaya çalışanlar ve (D3) baskılara karşı savunma gücü olmayanlardır. Üçüncü gruptakiler süreç içerisinde ufanma, dağılma ve sonunda tamamen yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Ch.Dollard'ın ortaya koyduğu yaklaşımı özetleyecek olursak baskı, direniş ve şiddetin doğmasına yol açmaktadır bu durumda “küreselcilerin” uyguladığı baskıcı siyasete karşı bazı eylemciler ve organize gruplar tepkilerini şiddet ve terör eylemleri ile ortaya koymaktadır⁹⁹.

3.1.2.2 Batı Modernliği ve Siyasal Şiddet

Samuel Huntington'a göre, modernleşme ile siyasal şiddet arasında yakın bir bağ vardır. Yazar, gelişmekte olan veya modernleşen toplumlarda siyasal şiddetin modern toplumlara göre daha fazla olacağını söylemektedir. Modernleşen toplumdaki beklentiler, hızlı devinim ve sosyal değişimin sonucu olarak doğan talepler, o toplumdaki mevcut siyasal ve sosyal kurumlar tarafından karşılanmamaktadır¹⁰⁰.

İnsanlar elde ettikleriyle beklentileri arasında bir uçurum olduğu zaman öfkelenirler. Toplumun mevcut kültürel ve pratik koşulları siyasal hedeflere yönelik saldırganlığı teşvik ediyorsa ve mevcut duruma toplumdaki birçok insan öfkelenmişse bu öfke siyasal şiddete dönüşmektedir.

Modernliğin kendisi krizle tanımlanır, bu durum, ilişkin yaratıcı güçlerle düzeni yeniden sağlamayı amaçlayan güçler arasındaki bir aşka benzetilebilir. Bu durum, aynı zamanda iktidar ve çatışma arasındaki bağlamda sürekli yeniden üretilen bir süreçtir. Daha iyiye eskisinin yıkılarak ulaşılabileceği düşüncesi bu anlayışın altında yatan temel

⁹⁹ Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler: Fransa, Rusya ve Çin Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi**, İmge Yayıncılık, Ankara, 2004, s.36.

¹⁰⁰ Samuel Huntington, **Stolknoveniye Sivilizatsiy (Medeniyetler Çatışması)**, Çev. Graçev Mihail Der, V.V. Vançugov, Militseyskiy Yayın, Moskova, 1994. s. 33.

nedendir. Bir başka deyişle modernlik, mutlakıyetçiliği kendi içinde barındırdığından şiddeti de kendi içinde barındırmaktadır.

Küreselleşmenin ve Batı modernizminin dünyaya yayılması, öte yandan bunun kurumsallaşmaması Batı dışı ülkeler için bir umutsuzluk kaynağıdır. Zira bu durum, halklarda Batı tarafından haksızlığa uğratılmışlık duygusu yaratmaktadır. Batı modernleşmesi, Batı dışındaki toplumların beklentilerini genellikle arttırarak kendilerini ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda yetersiz bulmalarına neden olmaktadır. Bu da nefrete, hayal kırıklığına ve her türlü şiddete kapı açmaktadır¹⁰¹.

3.1.2.3 Sınıflar Arası Eşitsizlik

Küreselleşmenin getirdiği önemli bir diğer sonuç da devletler, bölgeler ve hatta sınıflar arasındaki terörizm eylemlerinin etkisini büyütmektedir. Medyanın gücü olmadan modern terörizm olamazdı. Modern terörizm, alansal bir sınır tanımaz; modern terörizmin ancak siyasal ve psikolojik sınırları vardır. Medyanın terörizm için kurduğu “sanal alan” yardımı ile geniş kitlelere ulaşıldığı gibi gerçek siyasal ve psikolojik etki yaratabilmek de mümkündür.

Filistin terörü Filistinlilere büyük bir zarar verdiği halde İsrail için büyük bir siyasal ve askeri yarar sağlamıştır. Buna benzer bir şekilde ETA'nın terörist eylemlerinden Kuzey İrlandalıları olumsuz yönde etkilendikleri halde İngiltere bundan siyasal kazanç elde etti. Bu durumda, “Eylemcilerini ve propaganda ettikleri 'siyasetlerini' bu şekilde deşifre eden terörizmin kime ne yararı vardır?” sorusu yöneltilebilir. Aslına bakılırsa terörizmin ne tetikçilerine, ne de propaganda ettikleri “siyasete” bir yararı vardır. Fakat terörizm aracılığıyla devletlerin dengeleri bozulabilir ve ekonomilerinin zayıflamasına yol açılabilir; devlet yönetimi korkutularak yönetsel etkinlikleri dondurulabilir. Aslında tam da bu noktada akla yine terörizmi kullanarak devletleri çökertmeyi amaçlayan “üçüncü şahıslar” gelmektedir. Düşman devletlerin sarsılması ve zayıflaması için etkili bir yöntem olan terörizm, “ilgili üçüncü şahısların” siyasal veya devlet çıkarlarına hizmet etmektedir¹⁰².

¹⁰¹ Rasim Özgür Dönmez, “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batıya Karşı Siyasal İslam”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 1, sayı 4, 2005, s.91.

¹⁰² M. Liebig, **Strategiçeskiy Kontekst Sovremennogo İregulyamogo Vedeniya Voyn (Modern Savaş Kuralları)**, "<http://www.df.ai/-metuniv/consor/LIEBIG.html> (1996)

3.1.3. Küresel Terörizmin Değişen İdeolojisi: Öncesi ve Sonrası

Terörizm, tarihin farklı dönemlerinde o zamanın rejimine ve koştuğu şartlara göre farklı anlam ve ideoloji taşımaktaydı. “Terör” kavramı Fransız Devrimi sonrasında Maximillian Robespierre önderliğindeki Jakobenler döneminde doğmuştur. O dönemde Robespierre’in “regime de la terreuf”ü demokrasi ve erdemlilik ile çağrıştırılmaktaydı¹⁰³.

Terörizm, Fransız Devrimi'nin etkisiyle Birinci Dünya Savaşı öncesi ulusçu uyanışların amaca ulaşmaları yolunda bir araç niteliğine bürünmüştür. B. Hoffman, bu konuda Rusya'daki anarşistleri ve Balkanlar'daki milliyetçilikleri örnek vermektedir ve terörün bu araçsallığının Birinci Dünya Savaşı'na kadar söz konusu kavrama “devrimci” bir nitelik kazandırdığını belirtmektedir. 1930'larda, özellikle Avrupa'da yaşanan siyasal değişimler, terör kavramını "devrimci" niteliğinden uzaklaştırmış; kavramın totaliter devletlerin ve onların diktatör liderlerinin kendi yurttaşlarına karşı uyguladıkları "geniş çaplı baskı” olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında terör yeniden “devrimci” niteliğine bürünmüştür. Hoffman'a göre, savaş sonrası dönemde gelişen kolonicilik karşıtı ulusçu hareketlerin, kavramın devrimci çağrışımı üzerinde büyük bir etkisi vardır.

Bütün dönemlerin terörü ile bugünkü terörizmi birleştiren unsur ise ikisinin de amacının bozuk, anti-demokratik olması ve “yeni, daha iyi” bir toplumun yaratılması yolunda terörü haklılaştırmasıdır. 20. yüzyıl boyunca, 1960ların sonlarına doğru ve Soğuk Savaş döneminde yoğun bir biçimde terörist etkinlikler görülmüştür. Son otuz yılda terörizmin amacı, yöntemleri ve silahları, stratejisi değişmiştir. Medd ve Goldstein'e göre 1970'lerde teröristlerin amacı siyasi iken 1980'lerde siyasi amaçlı terörizmin yanı sıra dini ve ekonomik amaçlı terör de ortaya çıkmıştır. Bu durum, 1990'larda da devam etmiştir; 1970'lerde uçak kaçırma, rehin alma, bombalama gibi yöntemlere başvurulurken 1980'lerde bunlara kimyasal silahlar ve 1990'larda da kitle imha silahları (KİS) eklenmiştir. Terörizmin önlenmesini güçleştiren intihar saldırıları da yeni bir olgudur¹⁰⁴.

¹⁰³ Nilüfer Karacasulu, Şevket Ovalı, **Terör Kavramsal Çeşitlilik**, Mülkiye Dergisi, Cilt 18, Sayı, 243, s.57.

¹⁰⁴ Karacasulu, Ovalı, **a.g.m.**, s. 58-59.

11 Eylül olaylarından sonra toplum, terörün ve teröristlerin ideolojisinin tamamen değiştiğinin farkına varmıştır. Brian Jenkins'in 1975 yılında "Teröristler, birçok insanın onları görmesini ve duymasını ister; fakat bunun için binlerce insanı katletmek niyetinde değillerdir" şeklinde belirttiği görüşü uzunca bir dönem tek gerçek olarak kabul edilmiştir. 1980'li yıllarda gerçekleşen birçok kanlı terör olayına rağmen uzmanlar tarafından bu tez doğrultusunda yeni bir araştırma yapılmamıştır. 1985 yılında B. Jenkins, uzak görüşlü bir uzman olarak yeniden aynı tezini savunmuştur. Jenkins'e göre, "Teröristlerin amaçlarına ulaşması için birkaç insanı öldürmesi yeterli ise birçok insanın ölmesine gerek kalmaz"¹⁰⁵.

Fakat 1986 yılında Pan-American Havayolları'na ait bir uçağın kaçırılması ve eylemi yapan teröristlerin uçağı Tel-Aviv'in merkezine düşüreceklerini açıklamaları, 1994 yılında radikal dini terör örgütünün Cezayir'de Air-France Havayolları'na ait yolcu uçağını kaçıarak içinde yolcuların da bulunduğu uçağı Paris'in merkezine düşürmeyi planlaması teröristlerle ve terörizmle ilgili yaklaşımların ve düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir.

1995 yılında "Aum Shinrikyo" (Adalet Kurulu / Yüce Gerçek) adlı dini tarikatın Tokyo metrosuna yönelik saldırısında sinir gazı "Sarin" kullanması teröristlerin amacına ulaşmak için yeni bir silah daha icat ettikleri anlamına gelmekteydi. Fakat ne bu olay, ne de aynı tarikatın dokuz kez biyolojik silah kullanma girişiminde bulunması terörle ilgili yaklaşımları değiştirmedir. Toplumun her şeyi öngörmesi mümkün değildir; fakat toplumlar düşmanların geniş teknolojik olanakları kullanarak gerçekleştirebildikleri saldırılara her an gerekli yanıtı vermeye hazır olmalıdırlar.

Bunun için ilk olarak teröristlerle ve terörizmle ilgili genel yaklaşımın değişmesi gerekmektedir. Son on beş yıldır terör ile ilgili yapılan araştırmalara göre, geleneksel terörü siyasi amaçlı kullanan terör örgütlerin yerini birbirine bağlı dini ideolojilerini öne süren ve toplu insan ölümlerine yol açan eylemleri gerçekleştirmeyi amaç edinen uluslararası terör örgütleri almıştır. Yapılan eylemlere bakıldığında bu eylemler yalnızca karşı olunan devletin siyasi ve ekonomik yetkililerini hedef alan saldırılar değil; daha

¹⁰⁵ Bruce Hoffman, **Terörizmi Borbas Nim Posle 11 Sentyabrya (11 Eylül Sonrası Terörizmle Mücadele)**, <http://usinfo.stale.gov/journals/ilgic/O902/iigr/giOI.htm>, (Eylül 2002).

geniş çapta saldırılardır. Saldırı hedefleri arasına finanssal merkezler, ulaşım ve enerji sistemleri, yargıda ve medyada çalışanlar da girmiştir¹⁰⁶.

Günümüzde teröristlerin biyolojik ve kimyasal silah kullanmaları daha fazla insanın zarar görme olasılığını arttırmaktadır. 1972 yılında kimyasal ve biyolojik silahların üretilmesi ve kullanılması Uluslararası Konvansiyon tarafından yasaklanmıştır. Fakat hâlâ kimyasal silah üretiminde kullanılan maddelerin üretimi durdurulamamıştır. Dolayısıyla kimyasal silahların her an teröristler tarafından kullanılma tehlikesi vardır.

1995-2001 yılları arasında medya yayınları, bilimsel çalışmalar ve hükümet raporları ile ABD dışındaki birçok ülke kimyasal silahlara karşı olan hassasiyetlerini belirtmişlerdir. Uzmanlar tarafından 1986 yılından beri terörün sadece siyasi amaçlı yapıldığı öne sürülmektedir. Fakat Brian Jenkins'in Rand Corporation adına hazırladığı bir araştırmaya göre 1988'den bu yana terör olayların %50'si herhangi bir siyasi neden olmaksızın gerçekleşmiştir¹⁰⁷. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası terörizmin ortaya koyduğu bir diğer nokta ise bu cinayetlerin geniş çapta gerçekleşmesi, büyük bir kitleye ulaşması ve daha yıkıcı olmasıdır. Küresel terörizmin temelini oluşturan baz, eylemlerin başarılı geçmesi için canından olmaya hazır çok sayıda intiharcının olmasıdır. Önceki dönemlerde gerçekleştiren saldırılarda ise binlerce kişinin hayatını kaybetmesine rağmen saldırganlar eylem sonunda aynı eylemlerini sürdürebilmek için kaçarak kurtulmayı başarıyorlardı. Yani teröristlerdeki ölüm korkusu terörizmin küresel boyutlara ulaşmasını engellemekteydi. Günümüzde gerçekleştirilen eylemler, teröristlerin amaçlarına ulaşmak için binlerce insanın yaşamına kolayca son verebildikleri gibi kendi yaşamlarına da son verebildiklerini göstermektedir.

3.2. Küresel Terörizmin Eski ve Yeni Nedenleri

Birleşmiş Milletlerin 8.Uluslararası Kongresi'nde terörizmin nedenleri yoksulluk, işsizlik, sosyal hizmetlerin zayıflığı, eğitim yetersizliği, halkın marjinalleşmesi, sosyal ayrımcılık, aile ve sosyal bağların zayıflaması, göçlerin getirdiği olumsuz sonuçlar,

¹⁰⁶ Karacasulu, Ovalı, **a.g.m**, s. 61.

¹⁰⁷ Ahmad, Ekbal, Terrorizm: U "Nih" i u "Nas" (Terörizm. "Onlarınki" ve "Bizimki"), <http://ww.Jebed.com/2001/art2707.htm> , (28 Ekim 2001)

medya kurumlarının şiddet, nefret ve ayrımcılık gibi düşünceleri yayması olarak belirlenmiştir¹⁰⁸.

3.2.1. Sosyo Kültürel Nedenler

Küresel terörizm, küresel toplumun var olmasını şart koşmaktadır. Terörizmin ortaya çıkması için önde gelen koşullardan biri çağdaş ve bilgili toplumun oluşmasıdır. Tarihe baktığımız zaman çağdaş şekli ile terörizm 19. yüzyılda Avrupa'da, yani gazete okuyan toplumun olduğu yerde ortaya çıkmıştır. Medya dünyası geliştikçe terörizmin topluma olan etkisi de artmaktadır. Bu etki büyüdükçe terör dalgaları da genişlemeye başlamıştır. Gazete ve dergi okuma alışkanlığına radyo, televizyon ve internet de eklenince terörizmin etki alanı genişlemiştir.

Terörizmin bir diğer nedeni toplum mantığının ve değerlerinin değişmesi, daha uygar, liberal bir toplumun oluşmasıdır. Artık sosyal anlaşma konseptini tanımış, bilgili ve haklarını sorgulamaya hazır bir toplum oluşmuştur. Liberalizm, insan hayatının garanti altında olması gerektiğini ve hükümetin vatandaşlara karşı tanımış, bilgili ve haklarını sorgulamaya hazır bir toplum oluşmuştur. Liberalizm, insan hayatının garanti altında olması gerektiğini ve hükümetin vatandaşlara karşı duyması gereken sorumluluğu vurgulamaktadır. Terörün amacı ise, yaptığı eylemlerle hükümetin insanlara ne huzur, ne de hayat garantisi verebildiğini göstermektir. Teröristler, siyaseti şantaj yapmak için bir araç olarak kullanmaktadırlar. Terörizmin dördüncü nedeni, tarihi gelişim süreci içinde ortaya çıkan sorunlardır. Bu sorunlar sosyal, kültürel veya ekonomik olabilir. Terörizmin sıkça öne sürdüğü gerekçelerden biri de parçanın bütünden ayrılma isteği ve ulusal kurtuluş hareketleri ve bunlarla birlikte gelen dini, etnik ve ideolojik çatışmalardır. Terörizm, moderniteye geçişte oluşan kriz süreçlerine has bir olgudur. Terörizm, tarihi ve kültürel gelişimin sınırlarında ortaya çıkmaktadır. Bunun en açık örneklerinden biri İsrail ve Filistin'de gelişen olaylardır. Geleneklerine bağlı Filistin toplumu modernleşen İsrail toplumu ile sürekli etkileşim içindedir.

Küresel terörizmin bir diğer nedeni de Batılılaşma ve Amerikanlıların yolunda giden küresel süreçtir. Amerikan kültürü, filmi ve müziği, McDonald's, Coca-Cola gibi

¹⁰⁸ İvan, Miheyev, **Terrorizm: Ponyatiye, Otvetslvennost, Preduprejdeniye (Terörizmin Açıklanması, Sorumlulukları, Öngörülleri)**, http://www.crime.vl.ru/docs/stats/stat_62.htm (206,2003)

tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzı bütün dünyaya yayılmaktadır. Bu durum, dünyanın geri kalanında endişe yaratmaktadır ve yerel kültürün korunması için harekete geçilmesi gerektiği hissini doğurmaktadır¹⁰⁹.

3.2.2 Ekonomik Nedenler

Terörizm, ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan bir olgu değildir. Bu durum. Batı Ülkeleri ile daha az gelişmiş olan Afrika Ülkeleri kıyaslandığında daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Afrika'da terörizmden çok iç savaş ve etnik çatışmalar gözlenmektedir. 261 terörist ve yan askeri örgütten sadece 64'ü bu bölgede bulunmaktadır, bunların da 30'u çatışmaların sürdüğü Sudan, Etiyopya, Somali ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde etkinlik göstermektedir. Hiçbir Afrikalı terörist örgüt ülke sınırları dışında bir eylemde bulunmamıştır. 1970-1980 yılları arasında en çok terörist eylemin gerçekleştiği Latin Amerika'nın fakir ülkeleri, uluslararası terörizmin gelişimine hiçbir şekilde katkıda bulunmamışlardır. Öte yandan terörizmin tehdit kaynağı olarak gösterilen İslâm dünyası en zengin ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır; en ünlü terörist isimler ise varlıklı toplum içinden gelmektedir.

Günümüzde terörist etkinlikler, teröristler için ciddi bir gelir kaynağı olmuştur. İncelemelere göre terörizmin yeni mali bütçesi ("The New Economy of Terror") 1,5 trilyon dolar veya gayri safi dünya hâsılasının % 5 oranındadır. Terörist eylem gerçekleştiren intihar bombacılarının uyruklarına bakıldığında karşımıza daha çok zengin ülkeler arasında sayılan Suudi Arabistan, Pakistan, İran gibi ülkeler çıkmaktadır; yerel ve içsel eylemlere bakıldığında ise bu yelpaze daha da genişleyerek Filistin, Lübnan, Endonezya, Malezya, Sudan ve hatta Türkiye'yi de içine alan bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu bağlamda terörist eylemleri ve terörizmin nedenlerini ekonomik sıkıntılar çerçevesinde açıklamaya çalışmak çok rasyonel görünmemektedir¹¹⁰.

3.2.3. Siyasi Nedenler

Bazı uzmanlara göre terörizm ile siyaset arasında herhangi bir bağ bulunmadığı gibi terörizmi bir siyaset olarak görmek de yanlıştır. İki taraf arasında oluşan siyasi

¹⁰⁹ Benjamin Barber, "Jihad" vs. McWorld, Ballantine Books, New York, 1996; Çev: Nur, Konur. **Küreselleşmenin Sınır-Ötesi Terörizme Etkileri**, Stratejik Analiz Dergisi, Sayı 58, 2005.s. 63.

¹¹⁰ Ercan Çitlioğlu, **Küresel Terörün Kökleri**, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 11, Sayı 64, 2005, s.13.

anlaşmazlıkları terörizmin nedeni olarak nitelendirilmemek gerekir. Siyaset, devlet kurumlarının etkinlikleri ile bağlantılı bir aktivitedir. Terörist hareketler bunun aksine devlet dışı bir strüktür olarak ortaya çıkmaktadırlar ve esas olarak devletler, egemenliğin birer simgesi olarak teröristlerin saldırılarına uğramaktadırlar.

Terörizme karşı açılan savaş dönemlerinde terörist örgütlerin devlet ile bir bağlantısının olmaması teröristlere ciddi avantajlar sağlamaktadır. Bununla birlikte terörist Örgütlerin herhangi bir devlet ile özdeşleşmesi, Afganistan'da olduğu gibi bu devlet için ağır sonuçlar getirmektedir.

Rus gözlemcilerden V. İnozmezov, terörizmin baş nedeninin toplumun, ayrıca İslam dünyasının değişimi algılayış şekli olduğunu öne sürmektedir. Kuşkusuz dünyada Batı uygarlığı egemendir; fakat Batı, bu gelişim sürecinde kendi uygarlığından uzak gördüğü ülkelerle olan bağlantısını asgariye indirmiştir. ABD'nin ve Avrupa Birliği ülkelerinin Afrika, Yakın Doğu ve Asya ülkeleri (Çin ve Japonya hariç) ile yaptığı ticaret oranı yaklaşık %9 civarındadır. Ticaretin 2/3'ünü petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. ABD'nin ve Avrupa'nın bu ülkelere yaptığı yatırımlar çok düşük kalmaktadır: % 1,8 Amerika'nın ve % 4 de Avrupa ülkelerinin yaptığı yatırımlardır. Arap ülkeleri 1960'larda hızlı bir modernleşme girişiminde bulduktan sonra daha kolay gelişme yöntemlerine geçmiş ve petrol ihraç etmeye başlamıştır. Dünyanın gelişmiş ve zengin ülkelerinden olan Suriye'ye ve Mısır'a bugün sırt çevrilmiştir. Amerika ve Batı, bu bölgedeki taraftarlarını desteklemek yerine bu taraftarlarına baskı uygulamayı tercih etmiştir. Bu arada Batı uygarlığı bütün dünyada olduğu gibi bu bölgelere de aktif bir şekilde sızmaya devam etmekteydi. Bu yüzden de yerli halkın zamanla Amerika'yı İsrail'i destekleyen, istediği bölgeye askerlerini yerleştiren ve çoğu Arap halkı için ulaşılmaz bir yaşam tarzını yaymaya çalışan düşman bir güç olarak görmesi şaşırtıcı değildir¹¹¹.

Arap halkı, toplumun verdiği kararları şahsi kararlarından daha üstün görmektedir. Bu durum, birçok uzmanın belirttiği gibi İslam geleneklerinden kaynaklanıyor olabilir; ancak bu analiz için bunun fazla bir önemi yoktur. Burada önemli olan Yakın Doğu halklarını birleştiren “düşman gücün” Batı olmasıdır. Batı ve Özellikle Amerika ısrarcı

¹¹¹ V. İnozmezov, **Priçini Aktivizatsiyi Terroristov, (Teröristlerin Aktifleşmesine Yol Açan Sebepler)**, <http://www.sem40.ru/warandpeace/terror/today/14944> (15 Haziran 2005)

bir şekilde Arap dünyasına ne kadar kendi demokrasi ve özgürlük anlayışını sindirmeye çalışırsa İslam muhalefeti de o kadar kuvvetlenecektir.

3.3. Terörizmin Küreselleşmesine Yol Açan Unsurlar

3.3.1. Teknolojik Terörizm

New York'a ve Washington'a yapılan terörist saldırılardan sonra terörizmin sınır tanımaz bir fenomen olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte hızla gelişmekte ve yayılmakta olan teknoloji, aynı zamanda terörizmin de gelişmesine yol açan unsurlardan biri olmuştur. “Modern” terörizm fenomeni teknolojik yeniliklerden yararlanmakta geri kalmamış ve gittikçe teknoloji ile uzlaşarak boy göstermeye başlamıştır. Böylece terörizmin yeni formları ortaya çıkmaktadır Bu da teknolojik veya yüksek teknolojik terörizmdir.

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun terörizme karşı mücadele anlaşmasına göre teknolojik terörizm, nükleer silah kullanılması veya kullanma tehdidi; radyolojik, kimyasal ve bakteriyolojik silah veya parçalarının, mikro organizmaların, radyoaktif maddelerin ve buna benzer sağlığa zararlı maddelerin kullanılması; nükleer, kimyasal ve diğer teknolojik veya ekolojik açıdan yüksek tehdit içeren tesislerin toplumu korkutmak, toplumun huzurunu kaçırmak, hükümetin kararlarını değiştirmek gibi herhangi bir siyasi veya başka bir amaçla işgal etmesi; etkinlikten çıkartması; bununla birlikte yukarıda belirtilen suçlardan birini aynı amaçla yapmaya teşebbüs etmesi; suç ortaklığında bulunması; finanse etmesi veya yönetimini gerçekleştirmesidir¹¹².

Çağımızın en tehlikeli tehditlerinden biri terörist örgütlerin enformasyon teknolojilerini ve interneti kullanmasıdır. Bilim ve teknoloji ilerledikçe terörizm açısından teknik engeller azalmakta; sosyal ortamda ise tehlikeler daha çok büyümektedir. ABD Adalet Bakanlığı'nın 2000 ve 2002 yılı bütçe planı raporlarında belirtildiği gibi, enformasyon çağının yüksek teknolojik başarılan terörizme ve çeşitli suçlara karşı mücadeleyi zorlaştırmış ve küresel terörizm açısından yeni olanaklara kapı açmıştır. Terörist örgütler ve suç örgütleri siberale ve silahların gücünü kullanabilme yollarını incelemektedirler. Yüksek teknolojik terörizmin tehlikeli belirtilerinden biri bilgisayar

¹¹² Bağımsız Devletler Birliğinin 4 Haziran 1999 tarihinde imzaladığı Terörizme Karşı Mücadele Anlaşması, 2001, s. 98.

araçlı veya siber terörizm olmaktadır. İnternet, teröristler için geniş olanaklar sunmaktadır¹¹³. İnternet aracılığı ile dikkat çekmeden, silah satışından bomba yapımı için gerekli teknik bilgilere kadar çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. ABD’de 158, Avrupa’da 95, Asya’da 90, Latin Amerika’da 14, Afrika’da 3, Rusya’da 8 milyon kişi internet kullandığı gibi internet bağlantısı bugün toplam 150 ülkeye ulaşmıştır. İnternet kullanılarak hızlı bir şekilde sivil veya askeri yapıların çalışmalarında bir arıza yaratılabilir, banka soyulabilir, gerekli finansal aktarımlar yapılabilir ve bütün bunlar gizli bir şekilde devletin herhangi bir kontrolü olmaksızın gerçekleştirilebilir. Şimdilik internet teröristler tarafından yeni bir silah olarak değil, bilgi aktarımı veya propaganda amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin 1993 yılında Dünya Ticaret Merkezi’ni bombalayan Ramzi Ahmed Yousef, mesajlarını göndermek için interneti kullanmıştır. Fakat bu sadece zaman meselesidir. Yarın eylemlerin patlayıcı bomba aracılığıyla değil, internet kullanılarak enformasyon sistemlerin devreden çıkartılması ile gerçekleştirilmesine şahit olabiliriz. Bu tarz bir eylemin kurbanları da ilk sırada devlet ve büyük özel kurumlar olacaktır. Tehlikeli siber saldırılar hazırlıksız yapılabilir ve sayılı dakikalar veya saniyeler içerisinde saldırganın kim ve nerede olduğu belirlenmeksizin hayata geçirilebilir¹¹⁴.

İsveçli uzman Magnut Ranstorp, “El Kaide'nin Sanal Dünyası: Enformasyon Çağında Terörizmin Meydan Okuması” adlı kitabında teröristlerin interneti kendileri için geniş bir olanak sağlamasından dolayı kullandıklarını yazmıştır. Sanal âlem terörist örgütlerin teorik, askeri, dini öğretim ve propaganda yapmalarına, birbirleri ile bağlantı kurmalarına olanak tanımaktadır. Teröristler, kontrol edilmesi olanaksız olan e-posta ve internet kaleleri kullanarak iletişim sağlayabilmekte, internet kullandıkları yerler her zaman aynı olmayabilmektedir; bu da teröristler için güvenilir bir temel oluşturmaktadır. Bin Ladin için internetin önemi, üniversitesi içinde “hacker”ler yetiştiren elektronik fakültesinin açılması ve Pakistan’da SCADA sistemleri ile kurulan siber üniversitesini desteklemesi ile açıklanabilir. İnternet aracılığıyla su dağıtım şebekeleri, barajlar, gaz ve petrol hatları, atom santralleri yönetilmektedir. Ranstorp, Hizbullah’ın teknolojinin en son sistemlerine sahip olduğunu belirtiyor ve yakın zaman içerisinde El Kaide'nin klasik

¹¹³ Michael Wliline, **Cyberspace: A New Medium for Communication, Command and Control by Extremists**, <http://www.ict.org.il> (3 Mayıs 1999).

¹¹⁴ V. L. Vasilyev, **Psihologiya Terrorizma (Terörizmin Psikolojisi), Sovremonnyy Terrorizm:Sostoyaniye i Perspektivi (Modern Terörizmin Geleceği)**, (der), E.T. Stepanova, 2000, s. 178.

terörist eylemleri enformasyon taarruzu ile birleştirerek büyük bir terörist saldırıda bulunabileceği tahmininde bulunmaktadır. Ranstorp'a göre El Kaide siber teknoloji incelemeleri için tahmin edildiğinden fazla bir zaman ayırmış ve en hassas bölgelerden taarruz etmeye çalışır. Sorun siber terörün başlayıp başlamayacağı değil, ne zaman başlayacağıdır¹¹⁵.

Doroti Denning, siber terörizmin teröristler için klasik bir eyleme göre bir yenilik olacağı ve sanal saldırının toplumun, basın ve yayın mensuplarının büyük bir ilgi göstereceği için ileride daha çok tercih edileceğini söylemektedir. Elektronik araçlar sayesinde teröristler uzaktan ve gizli hareket edebilirler; eylemler patlayıcı madde ve intihar eylemi gerektirmediği için daha ucuz gerçekleştirilebilir. Yarımın teröristi klavye yardımı ile bombadan daha fazla etki yaratabilir.

Siber terörizm geniş olanaklara sahiptir. Tahmin edilmesi ve takip edilmesi olanaksızdır. Saldırıları herhangi bir zaman ve ülke içerisinde gerçekleştirebildiği gibi bunun arkasında kimin olduğunu tespit etmek de oldukça zordur. Teknolojinin yakın zamanda bu sorunu çözebilmesi de olanaksız olarak görünmektedir. Her ülkenin karışık, zor ve spesifik bir yasal sistemi olduğu için internetin veya diğer elektronik araçların ne zaman kullanıldığını araştırmak ve suçluyu takip etmek olanaksızdır.

New York ve Washington'a yönelik terörist saldırılardan altı hafta sonra ABD Kongresi tarafından "2001 Protokolü" olarak da bilinen Amerika'nın terörizme karşı yeni kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile Kongre yeni bir yasal kavram belirlemiştir: Bu da siber terörizmdir. Siber terörizm kapsamına "hacker"lığın çeşitli uzmanlık formları, sivil vatandaşların, kamu kurumlarının korumalı bilgisayar şebekelerine ve devlet kurumlarının milli savunma organizasyonlarında veya milli güvenliğin sağlanmasında kullanan bilgisayar sistemlerine verilen zararları girmektedir.

Avrupa ülkelerinde de buna benzer önlemler alınmaktadır. Siber terörizmin suç olarak belirlenmesi ve kanun tarafından takip edilmesine dair ilk uluslararası anlaşma

¹¹⁵ Vladimir Golubev, **Kibberterrorizm, Ponyaliye Terminologiya Protivodeystviye (Siber Terörizme Karşı Savaş)**, [http://sartracc.sgap.ru/Pub/golubev\(17-03-05\).htm](http://sartracc.sgap.ru/Pub/golubev(17-03-05).htm) (17 Mart 2007)

Avrupa Konseyi tarafından 23 Kasım 2001 tarihinde kabul edilen Siber Terörizm Konvansiyonu olmuştur¹¹⁶.

Siber terörizm toplumsal, ulusal ve uluslararası bir tehlike içermektedir. Kendine ait spesifik bir temele sahip, terörizmin ayrı bir akımı olduğundan dolayı kontrol edebilmek ve mücadele edebilmek için özel yöntemler uygulanmalıdır. Bu tür terörist eylemler tek bir terörist tarafından yapıldığı gibi örgüt tarafından da gerçekleşebilir, fakat siber terörizmin baş eylemcileri ulusal ve trans nasyonal suç örgütleridir.

3.3.2. Terörizmin Küreselleşmesinde Enformasyon Teknolojilerinin Rolü

Modern dünyanın küreselleşmesi ve enformasyon teknolojilerinin hızla gelişmesi toplumda yeni tehlikeler yaratmaktadır. Komünikasyon ve enformasyon alanında gerçekleşen devrim toplumun dünyaya bakış açısını değiştirmiştir. Küresel dünyada siyasetin ikinci planda kalması en önemli siyasi aktör olan devletin rolünü kısıtlamış, yerine yeni bir siyasi oyuncu getirilmiştir. Terörizm “büyük siyaset aktörlerinden” biri olmuştur. Terörizm ciddi bir psikolojik savaşı ve enformasyon savaşını açmış durumdadır ve bu savaş değerlendirmesinde enformasyon birimlerinin rolü küçümsenmemelidir. Modern terörizmin özelliklerinden biri eylemlerin açık olması ve herkes tarafından bilinmesine yönelik olmasıdır. Bunu sağlamak da internete (medyaya) düşmektedir. Modern terörizm yeni bir felsefe kabul ederek, enformasyon devriminin gelişimi ile birlikte kendine yeni bir yön çizmiştir. Enformatik ve psikolojik bir savaş başlatarak korku ve kaos yaratmayı amaçlamaktadır.

Terörizm, enformasyon teknolojisi devrimine uymakta kalmayıp kendisine itaat ettirmeye çalışmaktadır. Terörist örgütler aktif bir şekilde enformasyon alanına girmektedir ve kendi enformasyon yapılarına dayanarak medya imparatorlukları kurulmaktadır (gazete, dergi, televizyon kanalları, radyo istasyonları). Burada etkili enformasyon operasyonlar yapılmakta, toplum bilincini etkileyebilecek metotlar geliştirilmekte ve kullanılmaktadır. Bir siyasi baskı olarak politik ve psikolojik etkileme faktörü terörist eyleminin özünde vardır. Eylemlere siyasi aktivite ve sosyolojik süreci

¹¹⁶ Convention on Cybercrime (Budapest, 23.IV.2007), <http://www.crimeresearch.org/library/cybercrime-convention.doc>. (23 HAZİRAN 2007).

düzenleme metodu olarak bakan araştırmacılar amaçlarına ulaşmak için en önemli rolün medyaya ait olduğunu saptamaktadırlar¹¹⁷.

Medya hızlı bir şekilde toplumu etkileyebilme yeteneğine sahiptir, eylemciler de bunun farkındadır, medya amaçlarına ulaşmak için bir “araç” olarak kullanılmaktadır. Eylem haberleri ne kadar geniş bir kitleye ulaşırsa o kadar büyük bir etki yaratır. Şiddetin bir haber olarak yayılması, şiddetin etkisini daha da büyütür ve toplum içerisinde korku ve güvensizlik duygusunu uyandırmaktadır. Burada medya terörist eylemlerin propagandasının yapılması için önemli bir araçtır. Böylece toplum bilincini yönetmek için bir olanak daha doğmaktadır. Medya yerel bir eylemi küresel bir olay haline getirebilir, bu da eylemcilerin en önde gelen amaçlarına hizmet etmektedir. Sonuç olarak medya kritik bir konumdadır. Araştırmalara göre, özellikle rehine alma sürecinde, medyanın haber aktarışı aslında teröristlere bulunmaz bir haber kaynağı da sağlamaktadır. Haberin yorum taşınması ise, tepkisizlik, kızgınlık ya da destek getireceği için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü burada ulaşılmayı hedefleyen asıl amaç toplumun dikkatini çekmek veya bir mesaj vermektir. Eylemin ne kadar etkili olduğu medyanın gösterdiği ilgiye göre ölçülmektedir.

İdeolojik motiflerden yola çıkan bir terör eylemi üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, belirlediği hedefe saldırılır. İkinci aşamada, eylemin daha etkili olması ve akıllarda kalması için medya yolu ile mesaj verilir ve bu mesaj yaygınlaştırılır. Üçüncü aşamada ise, beklenen kuvvetin ortaya çıkması beklenir. Bu üç aşama iç içe yürümektedir. Teröristin stratejik amaçları aslında taktik hedefi ve saldırı yöntemini belirlemektedir. Türkiye'deki PKK eylem çizgisine baktığımızda da bunu görmemek mümkün değildir.

Bütün bunlar ışığında teröre bir kez daha genel ve kapsayıcı olarak yaklaşırsak üç değişik aşamaya daha varacağız. Birincisi, ideolojik motifli bir terör eyleminde, kamuoyunun dikkatini toplayacak, neredeyse gözüne sokacak yükseklikte veya yoğunlukta hedeflere saldırı söz konusudur. Dramatik boyutu yüksek olan eylemlerin de medyanın dikkatini çekmesi doğaldır. Bu gerçekleştiğinde ise, eylemin sosyal etkisine varılmaktadır, ikincisi, olabilecek en büyük yansıtmaya varmak için terör bir davranış

¹¹⁷ V. Fedolova, **Terrorizm : Popilka Konseptualizatsiyi, (Terörizmi Tanıma Çabaları)**, Proet Contra, Cilt 7, Sayı 4, 2002, s. 206.

olarak medyayı yanıltmayı seçer. Bu manipülasyonda, eylemle birlikte, devletin ve hükümetin zaafı bütünleştirilir saldırı konusu olan hedefin kim veya ne olduğu yoluyla da eylemin neredeyse kamuoyunda rasyonelleşmesi hedeflenir. Üçüncüsü, devletin güvenlik güçlerini baskıcı konuma getirmeyi başaran bir terör, hedeflediği polarizasyon ve radikalizasyona varmış olur¹¹⁸.

Medya, post endüstri toplumun sosyolojik ilişkilerini organize eden ve yöneten önemli sosyolojik enstitüdür. Enformasyon siyasetin önemli birimlerinden biridir. Terörizme karşı verilen mücadelede basın-yayının rolü göze alınmalıdır. Medya terörizme karşılık verebilecek durumdadır. Modern enformasyon teknolojileri buna imkan vermektedir. Aksi durumda teröristler medya imkanları ile yararlanmaya devam edeceklerdir. Bu teröristlerin basın ve yayına ulaşmasının kısıtlanması demek değildir bunun terörizmin gelişimi ile bir bağlantısı yoktur. Fakat, çoğu araştırmacılara göre kontrol edilmeyen siyasi özgürlük teröristlere özgür hareket etme imkanını vermektedir. Dolayısıyla, eylemlere karşılık hükümetlerin bu özgürlükleri kısıtlaması gereklidir. Şiddet içeren ve eylemleri detaylı bir şekilde gösteren televizyon kanalları kısıtlanmalıdır. En demokratik devlet bile demokrasinin fazla olmasından kaçınmalıdır. Fakat bazı gözlemciler göre bu sorunu ortadan kaldıracak kadar etkili bir yöntem değildir. Teröristlerin anında bir eylem ile karşılık vereceği tehlikesi vardır. İlk olarak teröristler tarafından uyguladıkları metotların etkili olduğu kanıtına varmalarına ve aktivitelerini fazlaştırmalarına yardımcı olacaktır. İkinci olarak bazılarının daha çok genişletmesine ve teröristlerin sayısının artmasına yol açacaktır. Üçüncü olarak terörizmin uluslararası bir karakter taşımasını sağlayacaktır. Medyanın da terörizmin kullandığı bir araç olmaktan çıkması ve ona karşı mücadele etmesi gerektiği tartışılmaz. Fakat eylemlerini umursamamak veya öldürülen teröristleri göstererek aşağılayıcı bir tavır sergilemek bu sorunu çözebilecek bir yöntem değildir. Bunların teröristlere bir zararı olmadığı gibi toplumu olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Medyanın kriz yönetiminde ve toplum bilincinin oluşmasındaki rolü dikkate alınarak terörizme, siyasi yolsuzluklara ve terörizm eylemlerinin doğurabileceği olumsuz sonuçlarının azalmasına yönelik enformasyon sistemleri kurulmalıdır. Bunun için enformasyon alanında kontrol ve yönetim modeli geliştirilmeli, medya faaliyetinin hukuki ve normatif bazı

¹¹⁸ Erhan Yazar, **Medya-Terör: Bir Kavram Savaşı**, Strateji Dergisi, Sayı 95, 2002, s.187.

oluşturulmalıdır. Olayların toplum bilincindeki olumsuz etkisini minimize edecek ve anti - sosyolojik davranışların önüne geçebilecek farklı bir model kurulmalıdır.

BÖLÜM IV

TEK YÖNLÜ KÜRESELLEŞMEYE KARŞI AÇILAN SAVAŞ VE TERÖRİZMİN GELECEKTEKİ YÜZÜ

11 Eylül 2001'de Amerika'da Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yönelik terörist saldırılar tarihin en büyük terörist saldırısı olarak nitelendirilmiştir ve küresel terörizmde dönüm noktası olmuştur..

4.1. 11 Eylül 2001 Terörist Saldırıları

Amerikan Havayollarına ait 11 ve 77 sefer sayılı. Birleşik Havayollarına (United Airlines) ait 93 ve 175 sefer sayılı uçaklar teröristler tarafından kaçırılmıştır. Kaçırılan iki uçak New York'taki Dünya Ticaret Merkezine, üçüncü uçak Washington'daki Pentagonna yöneltmiştir; 93 sefer sayılı dördüncü uçak amacına ulaşmadan Pittsburgh'un kuzey doğusundaki Pensilvannia Somerset'te düşmüştür. Yerel saatle 09.00'da, Boston Massachusetts'ten kalkan Boston-Los Angeles seterini yapmaktayken kaçırılan Boeing 767 tipi uçak, 412 metre yüksekliğindeki 110 katlı Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey kulesine çarpmıştır. Birkaç dakika sonra da Boston'dan gelen Boeing 737 tipi bir başka uçak da Dünya Ticaret Merkezi'nin güney kulesine çarpmıştır. İki uçağın çarpması sonucunda binalarda büyük hasar meydana gelmiştir. İkiz kuleler, patlamalar sonucunda 78 ülkeden binlerce insanı kalıntılar altında bırakarak iki saat içinde çökmüştür. Dünya Ticaret Merkezinde Tayland ve Şili devlet ofislerinin dışında 28 ülkeden 430 holdingin ofisleri bulunmaktaydı. Bu olayın hemen ardından United Airlines'a ait Boeing 767 tipi yolcu uçağının ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a çarpması sonucunda büyük bir patlama meydana gelmiştir. Savunma Bakanlığına yapılan saldırının hemen arkasından Dışişleri Bakanlığı binasının önünde bomba yüklü bir kamyon patlatılmıştır; kısa süre sonra Washington Mail alışveriş merkezi ve ABD Kongre binası Capitol Hill'de bombalı saldırı gerçekleşmiştir. Saldırıların ardından ABD, “savaş hali” ilan etmiştir ve hava sahasına girecek bütün uçakların vurulacağı açıklamıştır¹¹⁹. Başkan George W. Bush, 15 Eylül 2001 tarihinde yaptığı konuşmasında

¹¹⁹ Sertaç H. Başeren, **Uluslararası Hukuk Açısından Amerika Birleşik Devletlerinde Gerçekleşen Terörist Saldırıları ve Yol Açtığı Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme**, Prof.Dr.Vecdi Aral'a Armağan, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kocaeli, 2001, s.70.

şu açıklamalarda bulunmuştur: “Savaşta teröristler tarafından Amerika'ya açılan bir savaş var ve buna cevap vereceğiz. Bunları kimlerin yaptığını bulacağız ve onları saklandıkları delikten çıkartarak adalete teslim edeceğiz”. 11 Eylül saldırılarını Japonya asıllı Kızıl Ordu (Sekigun-Jar) örgütünün üstlenmesine rağmen ABD Başkanı 25 Ekim 2001 tarihinde kamuoyuna duyurulan açıklamasında, belgelerin Usame Bin Ladin’ in terör saldırısında katkısının olduğunun ispatlandığını, fakat deliller gizli tutulduğu için bu kanıtların açıklanmayacağını haber vermiştir¹²⁰.

Başkan Bush, 20 Eylül 2000de Kongre'ye hitaben yaptığı konuşmada her ulusa ABD ile birlikte terörizme karşı savaş çağrısında bulunmuştur. “Ya bizimle birliktesiniz, yada teröristlerle” diyerek teröristleri destekleyen ve ülkesinde barındıran her ülkenin ABD tarafından bir düşman rejim olarak sayılacağını belirtmiştir. Başkan George W. Bush, 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak “Taliban rejimi, kendi yönetimi altında teröristleri destekleyerek ve ülkesinde barındırarak cinayetleri doğrudan kendisi işlemiştir” diyerek El Kaide ile ortaklık yapan Taliban yönetimindeki Afganistan hükümetini sorumlu tutmuştur. 8 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiltere Afganistan'a karşı askeri harekât düzenlenmiştir¹²¹. Savaş, çoğu gözlemcinin beklediğinden daha hızlı ve daha az zararlı sonuçlandı. Fakat Başkan Bush, başından beri terörizme karşı açılan savaşın yakın zamanda bitmeyeceğini söylemiştir. Ocak 2002 Kongre konuşmasında, daha sonra “Bush Doktrini” olarak adlandırılacak olan yeni konsepti açıklamıştır. Rapora yansıdığı şekli ile üç ana hedef belirlenmiştir. Bunlardan ilkinde ABD, teröristlere ve terörizme yataklık yapan devletlere, kitle imha silahlarına sahip olanlara veya bu silahları kullanma amacındakilere karşı askeri müdahalede bulunacağını açıklanmıştır. Bazı araştırmacılar, ABD'nin bu ülkeleri hangi koşullarda vuracağını açıklamamasını gereksiz bulmaktadırlar. Bir terörist grup ABD'yi tehdit edebilmişse ABD de bunun cevabını vermekten çekinmemelidir. Diğer grup araştırmacılara göre ise ABD, uluslararası hukuku ihlal etmekte ve diğer devletleri başka devletlere saldırmak konusunda serbest bırakmaktadır. 1998 yılında Afrika'da 5379 kişi terör sonucu hayatını kaybederken seyirci kalan uluslararası toplum, terör ilk kez

¹²⁰ Osman Metin Öztürk, **11 Eylüldeki Saldırısı Sonrasında Uluslararası Terörizmin ve Terörle Mücadelenin Yeni Yüzü**, Uluslararası ve Dış Politika, Biltek Yayın, Ankara, 2002, s. 25.

¹²¹ Başşeren, **a.g.m.**, s.72.

dünyanın hegemonik gücünün merkezine yöneldiğinde ve doğrudan ABD'yi tehdit ettiği harekete geçmek zorunluluğunu hissetmiştir.

1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne, 1995'te Oklahoma City'ye, 1995-1996 yıllarında Suudi Arabistan'daki askeri üslere, 1998'de Doğu Afrika'daki Nairobi (Kenya) ve Darüsselam (Tanzanya) Amerikan Büyükelçilikleri'ne yapılan terörist saldırıların hiçbiri küresel boyutları ile 11 Eylül saldırısı ile kıyaslanmadı¹²². Daha önce gerçekleşmiş terörist eylemler bölge veya ülke ile sınırlı kalmaktaydı, aynı hedefi taşıyan benzer saldırıların hiçbiri küresel çapta bir sonuca ulaşamamıştır. Çeşitli noktaları hedef alan 11 Eylül saldırılarının yaptığı etki daha önce yapılmış terörist saldırıları geride bırakarak bu saldırılar küresel tramvaya yol açmayı başarmıştır. Olay, bir ülkenin iç güvenlik sorunu olmaktan çıkmış ve bütün dünyayı kapsayan küresel bir tehdit haline gelmiştir; bu durum ülkeleri sınırlarının ve ulusal çıkarlarının ötesine bakmaya, politikalarını diğer ülkelerin politikalarıyla uyumlu hale getirmeye, onlarla işbirliği yapmaya zorlamıştır.

Teröristler, daha önceki eylemlerini toplumun dikkatini sorunlarına çekmek için gerçekleştirirken 11 Eylül ve sonrasındaki saldırıların amacı, büyük facialar yaratarak kurbanların sayısını çoğaltmak ve toplumu şok etkisi altında bırakmak olmuştur. 11 Eylül saldırılarının büyük faciaya yol açma nedenlerinden biri olayın hazırlıksız ve aniden gerçekleşmesidir. Bununla birlikte bu saldırının, teröristlerin Müslüman ve diğer ülke vatandaşları dâhil çok sayıda insanı öldürme teşebbüsü olması da unutulmamalıdır.

4.2. 11 Eylül Saldırıların Diğer Terör Eylemlerinden Ayırt Eden Nitelikler

11 Eylül saldırılarından sonra terörle ilgili bütün düşünce ve yaklaşımların, bununla eş zamanlı olarak teröre karşı savaş metotlarının değişmesi, yeniden hazırlanması ve planlanması gerektiği açıklanmıştır. Bu değişimin gerekliliği teröristlerde üst düzey teknoloji ve çeşitli silah olanaklarının bulunması ile açıklanmaktadır. Saldırıyı gerçekleştiren teröristler planlama ve organize etme metotlarında daha önce görülmeyen üstün bir profesyonellik sergilemişlerdir.

11 Eylül saldırıları, yarattığı sonuçları ve amaçları itibarı ile diğer terörist saldırılardan ayrı tutulmuştur. Bunun ayırt edici nitelikleri şunlardır:

¹²² Birol Akgün, **Küresel Terör Miti ve ABD Hegemonyası**, 2023 Der., Sayı 40, 2004, s. 54.

- Eylemin geniş çapta planlanması ve büyük alan kapsaması;
- Bütün detayların planlanması ve eylemin birebir planlamaya göre gerçekleşmesi;
- Profesyonellik ve geniş çapta planlanan eylemi gizleyebilen üst düzey hazırlık
- Amaçlarına olan sınırsız sadakati ve uçakları kaçırmakla kendilerinin, 4 uçaktaki yolcuların ve pilotların, bununla birlikte Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'nde çalışan veya tesadüfen buraların yakınında bulunan insanların ölümüne neden olacaklarını bilerek harekete geçen 19 teröristin kararlığı.

Yine Kongar'a göre:

- ABD'nin tarihinde ilk kez kendi toprakları üzerinde bir yabancı saldırıya hedef olması;
- 11 Eylül terörünün mimarlarını ve uygulayıcılarını Amerika'nın Soğuk Savaş döneminde bizzat kendisinin yaratması;
- 11 Eylül terörünün açıkça Müslümanlığın bir mezhebini “ideoloji” olarak kullanması;
- 11 Eylül terörünün sadece insanların kendilerini canlı bomba olarak kullanabildiğini değil, aynı zamanda her türlü ulaşım aracının da bir terör silahına dönüştürebileceğini göstermesi açısından ayırt edici özelliklere sahiptir¹²³.

Eylemin bir diğer özelliği, saldırıda 1968 yılından beri kullanılan bildik uçak kaçırmaya ve 1980'lerde gelişen intihar saldırısı yöntemlerinin kullanılması olmuştur. Bu yöntemler çoktan unutulmuş ve gözden kaçırılmıştır. Teröristlerden eylem gerçekleştirirken daha karışık bir organizasyon veya daha ürkütücü silahları kullanması beklenirken (kimyasal silah, virüs gibi) bilindik yöntemleri kullanması şaşırtıcı olmuştur. Bu açık eylemciler tarafından başarı ile kullanılmıştır. 11 Eylül'den önceki saldırılar, bomba yüklü araçların patlatılması gibi daha basit bir yolla gerçekleştirilmekteydi. Bu teröristlerin bunu istememelerinden değil, birçoğunun aşamadıkları maddi ve teknolojik zorluklardan kaynaklanmaktaydı.

1990'larda verdiği zarar ve kurban sayısı ile benzerlik taşıyan bir tek eylem vardır O da 1993 yılının mart ayında Hindistan'ın Bombay şehrinde gerçekleşen terörist

¹²³ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye, Küreselleşme, Huntington ve 11 Eylül**, Remzi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 80-85

eylemdir. 10 tane bomba yüklü araç patlayarak ardında 300'den fazla ölü ve 700'den fazla yaralı bırakmıştır. ABD'nin Beyrut'taki deniz piyade birliklerine ve bunun yakınlarında bulunan Fransız askeri komutanlığına 1983 yılının ekim ayında gerçekleştirilen saldırılar; IRA tarafından 1979 yılında yapılan iki eylem, Lord Maubetten'in Öldürülmesi ve Kuzey İrlanda Urrenpoint'te İngiliz askerlerine yönelik uzaktan kumandalı bomba ile yapılan saldırılar dışında 11 Eylül saldırısı kadar iyi koordine edilmiş, planlanmış ve bire bir gerçekleştirilmiş terörist operasyon örneği görülmemiştir¹²⁴.

O gün Bin Ladin, teröristler ve terörizm hakkındaki bütün düşüncelerini değiştirmiş ve 11 Eylül ile birlikte dünya “yeni terörizm tipi” ile karşılaşmıştır. Terörizm ile “Soğuk Savaş sonrası” dönemin tarihi yeniden yazılmaya başladı; böylece daha yıkıcı ve kanlı bir döneme girildi¹²⁵. Usame Bin Ladin ve El Kaide terör örgütü mali güce ve organize olma becerisine sahiptir; kendine iyi bir tanıtım ve reklâm yaparak, bunları dini inanç ve Batı'ya olan nefret duygusu ile birleştirerek küresel bir güç oluşturmaktadır.

Bu olayın bir diğer ayrıcalığı, daha önce hiçbir sistemin başaramadığı bir gelişmeyi ortaya çıkarmasıdır. “Soğuk Savaş” öncesinde ve sonrasında birbiriyle kanlı bıçaklı olan iki sistem “küresel tehdide” karşı birbirine destek olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 11 Eylül olayları sonrasında terörü lanetlemesi ve teröre karşı açacağı savaşı belirtmesiyle birlikte ABD'ye ve terörizme karşı mücadele eden diğer ülkelere olan desteğini de belirtmiştir. 11 Eylül sonrasında sadece Soğuk Savaş'ın değil; Soğuk Savaş sonrası dönemin de sona erdiği belirtilmektedir¹²⁶.

4.3. 11 Eylül Saldırıları ve Medeniyetler Arasındaki Çatışma

11 Eylül saldırılarından sonra yeniden “Bir medeniyetler çatışması var mı?” sorusu gündeme geldi. Huntington, Batı ve İslam ülkeleri arasında bir çatışma tezi ortaya atmıştır.

¹²⁴ Fatma , Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 3.

¹²⁵ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 231.

¹²⁶ Kongar. **a.g.e.**, s.87.

Huntington tarafından ortaya atılan bu tez, “medeniyetlerin çatışmasının” dünya siyasetinin ön faktörlerden biri olacağını açıklamıştır: “Artık bütün çatışmalar 19. yüzyıldaki gibi milliyetçi ve 20. yüzyıldaki gibi ideolojik değil, kültürel faktörlerle belirlenecektir. Dünya siyasetini medeniyetlerin çarpışması ve rekabeti yönetecektir. Soğuk Savaş sonlarına doğru uluslararası siyaset Batı safhasından çıkıyor; motivasyon kaynağını Batılı ve Batılı olmayan uygarlıklardan çarpışmasından almaya başlıyor”¹²⁷.

Batı uygarlığı iktidarının zirvesine ulaşmış durumdadır. Batı, Japonya ile birlikte bütün uluslararası ekonomi kurumlarını, siyasi kurumları ve savunma kurumlarını yönetmektedir. BM veya IMF'nin Batı'ya yönelik kararları dünya toplum kararları olarak belirlenmektedir¹³⁵. Uluslararası kurumlar, askeri güç ve ekonomik birimler, Batı'nın egemenliğini sağlayacak, çıkarlarını koruyacak ve Batı siyasi ve ekonomik değerlerini destekleyecek şekilde kullanılmaktadır. Batı ve diğer uygarlıklar arasındaki çatışmaların iki kaynağı vardır: ilki askeri, ekonomik ve siyasi egemenlik için mücadele ve ikincisi de kültür farklılığı, yani farklı değerler ve inançlardır¹²⁸.

Batı'nın liberalizm, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, demokrasi, serbest piyasa gibi değerlerine İslam, Japon, Siyonist, Budist kültürlerinde fazla değer verilmemektedir. Batının bu değerleri diğer uygarlıklara da kabul ettirmeye çalışması karşı taraftan direnişle cevaplandırılmaktadır ve tam tersine yerel geleneklere dönüş yaşanmaktadır. Gençlerin dini tarikatçılara sığınması bunun bir örneğidir. Böylece, terörizm, farklı kültürlerin ve dini inançların yarattığı bir olgudur düşüncesi güç kazanmaktadır.

“Medeniyetler çatışması”, 11 Eylül'den sonra sıkça başvurulan bir metafor olmuştur. Bunun popülaritesi bazıları için her saldırıyı açıklayan kolay ve hızlı bir çözüm olmasından, bazıları için de duygusallıkla kabullenilmesindedir. İtalyan Başbakanı Silvio Berlusconi, New York Times'a verdiği röportajda “Batı uygarlığının İslam dünyasından üstün bir uygarlık olduğunu ve düşmanların ezilmesi gerektiğini

¹²⁷ Huntington, a.g.e, s. 34

¹²⁸ Huntington, a.g.e, s. 35

vurgulayan sözleri yer almaktadır”¹²⁹. Bu sözler Müslüman fanatiklerinin harekete geçmesi ve gerçek bir çatışmaya yol açması için yeterli bir bahane olabilir.

Rus bilim adamlarından A. Dugin, 11 Eylül saldırılarının bir "uygarlıklar çatışması" ile bağlantısı olmadığını ve saldırının Batı tarafından hazırlanan bir komplo olduğu görüşündedir. Dugin'e göre. Bin ve diğer radikal İslam' ı temsil edenler ABD ve NATO ülkelerinin İslam dünyası ve Afganistan jeopolitik operasyonlarında kullanılan. Özellikle Amerikan çıkarlarını korumak, SSCB'ye ve sosyalizme yönelmiş İslam rejimine karşı koymak için icat edilmiş bir silahtır. Tamamı ile ABD kontrolü altında olan böyle bir siyasi yapının, birden karar değişikliğine vardığını ve Amerika'ya yönelik bir saldırıda bulunduğunu düşünmek biraz zordur¹³⁰. Radikal İslamizm, İslam dünyasında varlığını sürdürmektedir, fakat jeopolitik çaplan sınırlıdır. Çoğu İslam ülkelerinde Radikal İslamist organlar, kanun dışı örgütler olarak belirlenmiştir. Radikal İslamizm yerel bir olaydır, yalnızca marjinal dünyada değil ortaya çıktığı İslam içinde bile en son sırada yer almaktadır.

Bunun dışında psikolojik bir durum daha göz önüne alınmalıdır; İslami terörist örgütler ancak üçüncü dünyanın belirli şartları içerisinde verimli bir faaliyette bulunabilirler. Onlara ıssız, yaban yerler, yerli halkın manevi desteği, İslam ortamı, geniş bir alan gerekmektedir. Ciddi ve teknolojik olarak donanımlı operasyonların “Batılı dünya” sınırları içerisinde hazırlanması İslami terörist örgütlerin psikolojik, örgütsel ve teknik durumları ile hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. ABD'nin küresel dünyasına meydan okumak ve küresel bir savaş başlatmak için güçler bir değildir. Bunlar daha çok Amerika'nın başkalarını korkutmak ve gerçek bir dominantlığını sağlamlaştırmak düşüncesini güçlendirmektedir.

Yukarıda belirtilenlerden yola çıkarak 11 Eylülün bir medeniyet çatışması olduğunu söylemek ne derecede doğrudur?

İsrail—Filistin anlaşmazlıkları Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkileri etkilemektedir. Amerika'nın Afganistan'a ve Irak'a yönelik saldırıları da bir medeniyet ve din farklılığı olarak görülebilir. Bush'un 11 Eylül sonrası belirlediği

¹²⁹ Llewellyn D. Howell, **Is The New Global Terrorism A Clash Of Civilizations**, The New Global Terrorism içinde, Der. Charles W. Kegley, New Jersey, 2003, s. 179.

¹³⁰ Dugin Aleksandr , **New York, 11 Sentyabrya- God Spustya. (New York, 11 Eylül-Bir Sene Sonra)**, <http://www.arcto.ru/modules/downloads/links.html>, (2007)

“haçlı seferi”de medeniyetler çatışması fikrini doğrulamaktadır. Fakat burada dünyaya kendi düşünce ve değerlerini kabul ettirmeyi hedefleyen tek bir hegemonik güçten bahsedebiliriz.

Sonuç olarak "medeniyetler çatışması dediğimiz olgu. Doğulu Müslümanların, Batı kültür istilasına, “Avrupalaşmaya”, siyasi ve ekonomik eşitsizliğe karşı tepkisidir.

4.4. 11 Eylül Saldırılarından Sonra Oluşan Global Terörün Evrimi, Siyaseti ve Gelecekteki Etkileri.

Şuan yaşadığımız enformasyon devrimi, sayesinde coğrafi sınırların stratejik konumlarının hızlı değişimi ve sorunlar karşısında birlikte hareket etme zorunluluğu karşısında danışma ve diyalog mekanizması gelişmiş yeni yönetim anlayışı ile birlikte global tehditler karşısında global güvenlik için de global bir güvenlik siyaseti gelişmektedir.

Yeni global güvenlik siyaseti askeri, ekonomik ve teknolojik güce dayalı bir yaklaşımı sergilemektedir. Geliştirilmiş diplomasi ve caydırıcılık ile güç politikasına dayalı bir birliktelik saldırganlığı zayıflatmaktadır. Tehdit algılamalarındaki çeşitleme ile kapsamı geniş, esnek, değişken bir güvenlik yaklaşımı önem kazanmaktadır. Ulusal, bölgesel ve global öncelikler, global güvenlik siyasetinde evrensel bağımlılığı artırmaktadır. Askeri alanın dışında tehdit algılamalarına bağlı esnek ve uluslar arası işbirliklerini ekonomik, siyasi ve sosyal alanlara taşırken global güvenliğin hizmet hedefini de ülke, bölge, insan ve gezegen güvenliği seviyesine çıkartmaktadır.

Güvenlik devletlerin ve toplumların bağımsızlığını ve bütünlüğünü ve uluslar arası istikrarı koruma yeteneğidir. Tek kutuplu yapının ortaya koyduğu bir düzensizlik ile birlikte global güvenlik, yeteneklerini ortaya koymakta zorlanmaktadır. Bu nedenle de, bölgesel uyuşmazlıklar ve çatışmalara müdahaleler konusunda gecikmeler yaşanmaktadır.¹³¹

¹³¹ Kerem Alkın , (Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler ; Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi) , İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. (2001)

Ortaya çıkan dengesizliği giderme çabaları 11 Eylül saldırısı ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimiyle dengeyi yeniden kurma arzusu, global bir cesarete dönüşürken, aynı zamanda güvenliğin güce dayalı üstünlük ile birlikte mücadelenin temel aracı olarak sahnedeki yerini aldığı da görölmektedir. Yeni bir global dengenin o günden beri oluşturulmaya çalışılmasıyla on yıl içerisinde kurulması beklenmektedir. Bu açıdan global güvenliğin evrimi büyük Ölçüde 2010 yılında tamamlanmış olacaktır. Yeni global denge kurulması çalışmaları aslında dolaylı global üstünlük mücadelesinin bir diğer adıdır. Dengeyi etkin ve belirleyici olarak kuran lehine bir sonucun alınacağı kaçınılmazdır. Bu mücadelede tarafların birbirlerine karşı olan tavırlarında politik nitelikli olanların karşılıklı kışkırtıcılık, askeri nitelikli olanların baskıcı ve belirleyici; ekonomik nitelikli olanların ise karşı tarafı zorlayıcı olması beklenmektedir.

Sınır asan terörizmin yanı sıra küresel etkili teknolojik ve ekonomik saldırıların yaratacağı riskin etkileri hissedilecektir. Bu açıdan istihbarat sisteminin yeniden yapılanması kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca, askeri güvenlik kavramı çerçevesinde yaşanan teknolojik ve operasyonel değişiklikler sayısal olarak ordu yapısında değişiklikler yaratacaktır. Yakın zamanda yapısal olarak da kuvvetin uygulama üniteleri ve karargahları seviyesinde değişiklikler söz konusu olabilecektir. Ulusal güvenlik kavramına yansıyan değişiklikler çerçevesinde yönetsel seviyede ekonomi ve güvenlik belirleyici yerini alacaktır. Güvenliğin ekonomisinin geleceği açısından ekonominin güvenliğinin sağlanması çerçevesinde yönetsel seviyede yeni stratejik uygulamaların çerçevesi genişleyerek yapısal sonuçları beraberinde getirecektir

Sonuç olarak, önümüzdeki 10 yıllık dönem, bu güvenlik ve tehdit algılamalarının derinlemesine değerlendirildiği bir dönemi tanımlamakta. Dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının güvenliği ve global ekonominin canlandırılması açısından, gelişmekte olan ekonomilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve eğitime önem verilmesi gerekiyor. Kalıcı demokrasi, dünya ekonomisi açısından da istikrarı ifade etmekte. Bu sorunlara yönelik başarısızlık ise, dünya ekonomisi açısından daha kaotik gelişmelerin habercisi olacaktır.

SONUÇ

Geçtiğimiz yüzyılda Karl Marks'ın söylediği ulusların kendi kendilerine yeter olmaktan çıkarak evrensel olarak birbirlerine bağlanacakları ve her yönde ilişkiye girecekleri düşüncesi yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde kendini küreselleşme olarak göstermiştir.

Dünyada küreselleşme artarken, eşitsizlikler de artmaktadır. Küresel eşitsizlikler 1980 yılından sonra, önceki yıllarda görülmemiş bir hızla artmaya başlamıştır. Aynı yıllarda yoksullaşma da hızlı bir şekilde artmıştır. Buna rağmen, araştırmaların bir çoğu, küresel eşitsizliklerden çok küresel yoksulluk üzerine odaklanmaktadır. Özellikle, 11 Eylül saldırısından sonra terör olayları ile ekonomik kalkınmamışlık arasındaki ilişkileri daha iyi görülmektedir. Geride kaldığını düşünen bölgeler, ülkeler ve gruplar derinleşen ekonomik durgunluk ile, siyasi istikrarsızlıklar ile ve kültürel yabancılaşma ile karşı karşıya geleceklerdir. Bu durumda, siyasi, ideolojik, etnik ve dinsel aşırı uçtakileri destekleyecekler ve şiddeti seçmiş olacaklardır

Dünyada artık iki kutup oluşmaktaydı Küreselleşme Taraftarları ve Küreselleşme Karşıtları aradaki çatışmalar küreselleşmeyle birlikte artmaktaydı. Küreselleşmeyle ilgili pek çok bilim adamı düşünceler beyan etmiştir ama hiçbir zaman ortak bir sonuca varamamışlardır. Liberaller, Neo Liberaller ve Sosyalistler bilim adamlarının görüş farklılıkları küreselleşmenin geldiği boyutu farklı açılardan değerlendirmektedirler. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörizmin geldiği Küresel boyutuyla ilgili pek çok görüş ortaya çıkmıştır. Küresel terörizmin nedenleri yoksulluk, işsizlik, sosyal hizmetlerin zayıflığı, eğitim yetersizliği, halkın marjinalleşmesi, sosyal ayrımcılık, aile ve sosyal bağların zayıflaması, göçlerin getirdiği olumsuz sonuçlar, medya kurumlarının şiddet, nefret ve ayrımcılık gibi düşünceleri yayması olarak belirlenmiştir

Özellikle iletişimin arttığı bu çağda ekonomik açıdan daha güçlü olan iletişim ulaşım kaynaklarının daha çoğuna hakim olan devletlerin kültürleri hiçbir gayret sarf etmeden daha baskın duruma geçmektedir. Kültürler isteyerek veya istemeyerek bu üstün konuma seçmiş olan kültürlerin etkisi ve baskısı altında kalmaya başlıyorlar. En tehlikeli aşama da işte bu nokta da başlamaktadır. Çünkü beğenilen iyi ve güzel şeylerin yanı sıra pek çok istenmeyen ve toplumların bünyesi ve geleneği ile bağdaşmayan adet

ve davranışlarda iyilerle birlikte transfer edilmektedir. Bu yönüyle teknoloji ve ulaşım bir yönden küresel bütünleşmeyi desteklerken, diğer yönden kültürlerin parçalanma ve bölünmelerine neden olabilmektedir.

11 Eylül 2001 saldırıları sonrası terörizmin ortaya koyduğu bir diğer nokta ise bu cinayetlerin geniş çapta gerçekleşmesi, büyük bir kitleye ulaşması ve daha yıkıcı olmasıdır. Küresel terörizmin temelini oluşturan baz, eylemlerin başarılı geçmesi için canından olmaya hazır çok sayıda intiharcının olmasıdır. Önceki dönemlerde gerçekleştiren saldırılarda ise binlerce kişinin hayatını kaybetmesine rağmen saldırganlar eylem sonunda aynı eylemlerini sürdürebilmek için kaçarak kurtulmayı başarıyorlardı. Yani teröristlerdeki ölüm korkusu terörizmin küresel boyutlara ulaşmasını engellemekteydi. Günümüzde gerçekleştirilen eylemler, teröristlerin amaçlarına ulaşmak için binlerce insanın yaşamına kolayca son verebildikleri gibi kendi yaşamlarına da son verebildiklerini göstermektedir

Özellikle küreselleşme süreci ile birlikte hızla gelişmekte ve yayılmakta olan teknoloji, aynı zamanda terörizmin de gelişmesine yol açan unsurlardan biri olmuştur. “Modern” terörizm fenomeni teknolojik yeniliklerden yararlanmakta geri kalmamış ve gittikçe teknoloji ile uzlaşarak boy göstermeye başlamıştır. Böylece terörizmin yeni formları ortaya çıkmaktadır Bu da teknolojik veya yüksek teknolojik terörizmdir. Çağımızın en tehlikeli tehditlerinden biri terörist örgütlerin enformasyon teknolojisini ve interneti kullanmasıdır. Bilim ve teknoloji ilerledikçe terörizm açısından teknik engeller azalmakta; sosyal ortamda ise tehlikeler daha çok büyümektedir. Sanal âlem terörist örgütlerin teorik, askeri, dini öğretim ve propaganda yapmalarına, birbirleri ile bağlantı kurmalarına olanak tanımaktadır. Teröristler, kontrol edilmesi olanaksız olan e-posta ve internet kaleleri kullanarak iletişim sağlayabilmekte, internet kullandıkları yerler her zaman aynı olmayabilmektedir; bu da teröristler için güvenilir bir temel oluşturmaktadır

Terörizm, ekonomik eşitsizliklerden kaynaklanan bir olgu değildir. En çok terörist eylemin gerçekleştiği Latin Amerika'nın fakir ülkeleri, uluslararası terörizmin gelişimine hiçbir şekilde katkıda bulunmamışlardır. Öte yandan terörizmin tehdit kaynağı olarak gösterilen İslam dünyası en zengin ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır; en ünlü terörist isimler ise varlıklı toplum içinden gelmektedir.

Terör söz konusu olduğunda ise, yoksulluklar terörün asıl başlatıcı nedeni olsa idi, tarihsel bir özellikte olmaz sadece yoksulluğun arttığı dönemlerde ortaya çıkardı. Oysa, terör faaliyetlerine tarihin hemen hemen her döneminde çok çeşitli nedenlerden ötürü rastlamaktayız. Göreli olarak ekonomik üstünlüklerin yaşandığı bölgelerde dahi terör faaliyetlerinin olması da bu fikri destekler niteliktedir. Terör faaliyetlerine katılanlar, ilk anda akla gelebileceği gibi, toplumun fakir kesimlerinden çok orta kesimlerinden, yani ekonomik olarak toplumun çok şikayetleri olmaması gereken kesimlerinden gelmektedir. Terörü uygulamak için dahi belli düzeyde aktivistlerin eğitimi olması tercih edilmektedir. Bu da şunu göstermektedir; Terör aslında ekonomik nedenlerden ziyade siyasi nedenlerden hatta daha da fazlaca tarihsel nedenlerden beslenmektedir. Bu bakımdan, yoksulluğun ortadan kaldırılması için verilecek mücadele yetersiz kalacaktır. Terör topraklarında, ekonomik sorunlar çözülsün dahi terör bundan kaynaklanmadığından dolayı devam edecektir. Bu durumda şu iddia edilebilir ki, terör ile mücadele çok çeşitlilik/çok nedenlilik üzerine oturtulduğunda etkili olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKGÖNENÇ, Oya.** **Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu, Milli Kültürler ve Küreselleşme.** Türk Yurdu Yayınları. Ankara, 1997.
- AKGUN, Birol.** **Küresel Terör Miti ve ABD Hegemonyası.** 2023 Dergisi. Sayı 40. 2004.
- AKTAN, Can Coşkun.** **Dünyada ve Türkiye'de İnsani Yoksulluk. Yoksullukla Mücadele Stratejileri.** Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları. Ankara. 2002.
- AKTAN, Can Coşkun, VURAL İstiklal Yaşar.** **Yoksulluk Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri.** Hak-İs. Konfederasyonu Yayınları. Ankara. 2002.
- AKTAN, Can Coşkun.** **Yoksullukla Mücadele Stratejileri.** Hak-îş; Konfederasyonu Yayınları. Ankara. 2002.
- ALKİN, Kerem.** **Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler ; Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi ve Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi ,** İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. (2001)
- Bağımsız Devletler Birliği Antlaşması** 4 Haziran 1999 tarihinde imzalanan "**Terörizme Karşı Mücadele Anlaşması**". 2001.
- BARBER, Benjamin.** "**Jihad**" vs. **Mc\World, Ballantine Books, New York, 1996; Çev. Konur, Nur, Küreselleşmenin Sınır-Ötesi Terörizme Etkileri, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 5, Sayı 58, 2005.**
- BARDHAN, Pranab.** **Social Justice in the Global Economy,** International Institute for Labour Studies, ILO Social Policy Lecture, University of the Western Cape. South Africa. 1-6 September 2000.
- BAŞEREN, Sertaç Hami.** **Terörizm ve Uluslararası İlişkiler.** Stratejik Araştırmalar Dergisi. Sayı1. Şubat 2003.
- BAŞEREN, Sertaç Hami.** **Uluslararası Hukuk Açısından Amerika Birleşik Devletlerinde Gerçekleştiren Terörist Saldırıları ve Yol Açtığı Gelişmeler Üzerine Bir Değerlendirme,** Prof.Dr.Vecdi Aral'a Armağan. KÜ Huk. Fak.,Kocaeli. 2001.

- BAŞKAYA, Fikret.** **Az gelişmişliğin Sürekliliği,** İmge Kitabeyi. Ankara. 2001.
- BOZKURT, Veysel.** **Küreselleşmenin İnsani Yüzü.** Alfa Yayınları. İstanbul. 2000.
- BURNHAM, Peter.** **Küreselleşme, Apolitikleştirme ve “Modern” Ekonomi Yönetimi.** Praksis. Sayı:9. Ankara. 2003.
- CHOSSUDOVSKY, Michel.** **İstikrar Yapısal Uyum IMF ve Yoksulluk.** İFMC Yayınları. İktisat Dergisi. Mart Sayı:347, İstanbul 1994.
- ÇİTLİOĞLU, Ercan.** **Küresel Terörün Kökleri.** Stratejik Analiz Dergisi. Cilt 11. Sayı 64. İstanbul. 2005.
- DANSUK, Ercan.** **Türkiye’de Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi.** DPT. Ankara. 1997.
- DÖNMEZ, Rasim Özgür.** **Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batıya Karşı Siyasal İslam.** Uluslararası İlişkiler Dergisi. Cilt 1. Sayı 4. 2005.
- ALEKSANDR, Dugin.** New York, 11 Sentyabrya- God Spustya. (New York. 11 Eylül-Bir Sene Sonra), <http://www.arcto.ru/modules/downloads/links.html>, (2007)
- DUMANLI, Recep.** **Yoksulluk Kavramı Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı ilişkileri.** Yeni Türkiye Dergisi. Sayı.6. Ankara. 1995.
- EKBAL, Ahmad.** **Terrorizm: U "Nih" i U "Nas" (Terörizm, "Onlarınkı" ve "Bizimki"),** <http://ww.Jebed.com/2001/art2707.htm> , (28 Ekim 2006)
- ERBAY, Yusuf.** **Kavram Olarak Küreselleşme. Milli Kültürler ve Küreselleşme.** Türk Yurdu Yayınları. Ankara. 1997.
- ERDOĞAN, Güzin.** **Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Değerlendirmeler.** Hak-İş Konfederasyonu Yayınları. Ankara. 2002.
- FAİK, Richard.** **Yırtıcı Küreselleşme.** Küre Yayınlan. İstanbul. 2001.
- FEDOLOVA, Vilasefski.** **Terörizm Politika Konseptualizatsiyi.** (Terörizmi Tanıma Çabaları). Proet Contra. Cilt 7. Sayı 4. 2002.
- FOX, Jeremy.** **Chomsky ve Küreselleşme.** Everest Yayın. İstanbul. 2001.
- FRIEDMANN, John.** **Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları.** Doğu-Batı Düşünce Dergisi. Yıl.4 Sayı:7. Ankara. 2001.

- GİDDENS**, Anthony. **Üçüncü Yol**. Birey Yayıncılık. İstanbul. 2000.
- GİDDENS**, Anthony. **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**. Alfa Basını Yayın. İstanbul. 2000.
- GİDDENS**, Anthony. **Küreselleşmenin İklimleri**. Sosyal Demokrat Değişim Dergisi. İstanbul. 1999.
- GOLUBEV**, Vladimir. "Kibberterrorizm, Ponyaliye Terminologiya Protivodeystviye (Siber Terörizme, Karşı Savaş), <http://sartracc.sgap.ru/Pub/golubev>(17Mart2005)
- HUNTINGTON**, Samuel. Stolknoveniye Sivilizatsiy (Medeniyetler Çatılması), Çev. Graçev, Mihail Der, V.V. Vançugov, Militseyskiy Yayın, Moskova, 1994.
- HARALAMBOS**, M.-
HOLBOM, M. **Yoksulluk Kuramları**. Felsefe Logos Dergisi, Yıl.4 Sayı. 14, Bulut Yayınevi, İstanbul, 2001.
- HELD**, David.
McGREW, Anthony.
GOLDBLATT David.
PERRATONJonathan. Rethinking Globalization, The Global Transformations Reader (Ed. D.Held-A. McGrew), Polity Pres. Cambridge. 2003.
- HİRSİ** P-Thompson G. **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yayınları. Ankara. 1998.
- HİSARCIKLIOĞLU**, Rifat. **Küreselleşme ve Türkiye**. İktisat Dergisi. Sayı:416, İFMC Yayınlan. İstanbul. 2001.
- HOFFMAN**, Bruce. "Terörizm i Borba s Nim Posle 11 Sentyabrya" (11 Eylül Sonrası Terörizmle Mücadele), <http://usinfo.stale.gov/journals/ilgic/Q902/iigr/giOI.htm>, (Eylül 2006)
- HOWELL**, Liewellyn. Is The New Global Terrorism A Clash Of Civilizations, The New Global Terrorism içinde. Der. Charles W. Kegley, New Jersey. 2003.
- IŞIK**, Oğuz –
PINARCIOĞLU, Melih M. **Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği**. İletişim Yayınları. İstanbul. 2002.
- IV. Aile Şurası** **2000'li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk Araştırmaları**. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Ankara. 2004.
- İNOZEMZEV**, V. "Priçını Aktivizatziyi Terroristov" (Teröristlerin Aktifleşmesine Yol Açan Sebepler), <http://www.sem40.ru/warandpeace/terror/today/14944> (15 Haziran 2007)

- İYİBOZKURT, Erol.** **Küreselleşme ve Türkiye.** Ezgi Kitapevi. Bursa. 1999.
- KAPLAN, Ayşegül.** **Küresel Çevre Sonluları ve Politikaları.** Mülkiyeliler Vakfı Yayınları. Ankara. 2000.
- KARACASULU, N. ve OVALI, Şevket.** **Terör Kavramsal Çeşitlilik. Mülkiye Dergisi.** Cilt 18. Sayı, 243. İstanbul. 2003.
- KARAMAN, İsmail.** **Ekonomik Kriz ve Kimsesiz Yoksullarımız.** Yeni Türkiye Dergisi. Cilt:2. Sayı:42. Ankara. 1999.
- KOÇDEMİR, Kadir.** **Küreselleşme ve Türk Kültürü.** KÖKSAV Yayınları. Ankara. 1999.
- KONGAR, Emre.** **Küresel Terör ve Türkiye, Küreselleşme Huntington ve 11 Eylül.** Remzi yayınları. İstanbul. 2001.
- LEGRAIN, Philippe.** **Open World: The Truth About Globalisation, Abacus,** Time Warner Boks UK. 2002.
- LEISINK, Peter.** **Globalization and Labour Relations,** Edward Elgar Publishing Limited. UK. 1999.
- LİEBİG, M.** **Stratejiçeskiy Kontekst Sovremennogo İregulyamogo Vedeniya Voyn. (Modern Savaş Kuralları).** "<http://www.df.ai/metuniv/consor/LIEBIG.html>(Aralık,2006)
- MARSHALL Gordon** **Sosyoloji Sözlüğü.** Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara. 1999.
- MEEK, Ronald L. Kari Marx, F. Engels.** **Malthus ve Nüfus Sorunu.** Sol Yayınlan. Ankara. 1976.
- MİHEYEV, İvan.** **Terrorizm: Ponyatiye, Otvetslvennost, Preduprejdeniye (Terörizmin Açıklanması. Sorumlulukları, Öngörülere),** http://www.crime.vl.ru/docs/stats/stat_62.htm (2. 06.2007)
- O'ROURKE, Kevin.** **Globalization and Inequality: Historical Trends, National Bureau of Economic Research.** Working Paper 8339. Cambridge MA. 2001.
- OZDEMİR, Mehmet.** **Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri.** KOKSAV. Ankara. 1992.
- ÖRGÜN, Faruk.** **Küresel Terör,** Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZTURK, M.** **11 Eylüldeki Saldırısı Sonrasında Uluslararası Terörizmin ve Terörle Mücadelenin Yeni Yüzü, Uluslararası ve Dış Politika.** Biltek yayın. Ankara. 2002.

- RADİKAL Gazetesi.** 30 Kasım 2003
- SELAMOĞLU, Ahmet.** **Küreselleşmenin İnsani Yüzü.** Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- SKOCPOL, Theda.** **Devletler ve Toplumsal Devrimler : Fransa,Rusya ve Çin Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi.** İmge Yay.Ankara 2004.
- SOMEL, Cem.** **Az gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme.** Dogu-Batı Düşünce Dergisi. Yıl:5 Sayı:18. Ankara. 2002.
- ŞENSES, Fikret.** **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk.** İletişim Yayınları. İstanbul. 2001.
- TAŞDEMİR, Fatma.** **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. 2005.
- THUROW, C. Lester.** **Kapitalizmin Geleceği.** Sabah Kitapları. İstanbul. 1997.
- TORRES, Raymond.** **Towards A Socially Sustainable World Economy. An Analysis of UK.** 1999.
- ULUÇ, Gülz.** **Küresel-Yerel Kültürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kültürler.** Liberal Düşünce Dergisi. Sayı:27. Ankara. 2002.
- VASİLYEV, V.L.** **Psihologiya Terrorizma (Terörizmin Psikolojisi), Sovremonnyy Terrorizm:Sostoyaniye i Perspektivi (Modern Terörizmin Geleceği), (der), E.t. Stepanova, 2000.**
- WLIİNE, Michael.** **Cyberspace:A New Medium for Communication, Command and Control by Extremists** <http://www.ict.org.il> (Çevrim İçi) (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2007)
- YARAR, Erhan.** **Medya-Terör: Bir Kavram Savaşı,** Strateji Dergisi. Sayı 95. 2002.